

זכרון



עליו

רשומות לתולדות אישים וקהלות, אגרות ומסמכים  
בהוצאת מכון 'זכרון' להנצחת יהדות הונגריה  
בית 'חוג חתם סופר' שיכון ה'

רח' בית יוסף 11 בני ברק - דוא"ל: 3446@okmail.co.il

עלה 17

בס"ד. כ"א אד"ב תשע"ו

בגליון:

- ב** 'נשאו לבו לקבוע ישיבתו באה"ק'  
קהלת גראסוורדיין לעזרת רבי ליפמן שטיין בדרך לעלייתו לארה"ק
- ז** משפחת כ"ץ פריעדמאן  
לתולדות רבי זאב הכהן פריעדמאן וצאצאיו - מהרב י.י. פרידמן
- טו** רבי שמואל הלוי יונגרייז  
לתולדות הדיין בקאשוי וצאצאיו, הרבנות בקאשוי - מהרב ח.א. רייניץ
- כב** רבי ישראל מנחם מנדל קליין מדעעש-טבריה  
לתולדותיו וצאצאיו - מהב' י.מ.מ. וידר
- לא** רשימות חדשות מתלמידי ה'ערוגת הבשם'  
שמותיהם של מאות מתלמידיו בקליינוורדיין ובחוסט עם פרטים קצרים  
עליהם, תלמידו רבי עזרא פינקלשטיין - מהרב מ.מ. יאקאבאוויטש
- נה** בעל ה'משנה שכיר' מפישיטאן – אגרות ותעודות  
מהגאונים בעל באר יצחק, באר שמואל, לבושי מרדכי, רבני דעברעצין,  
ברכת יצחק ועוד
- סו** עוללות  
רבי נחום בנימין קאליש - הרב ש.ח.י. גרובער / רבי הערש בעטורער -  
הרב ש.ב.ג. סיימון / רבי יהודה ברוך בלויא - הרב ב.צ. גרינפעלד / רבי  
צבי מאנדל ומשפחת זארגער - הרב י.י. בוים / ר"י מיטעלמאן - הרב י.  
הירש / רבי צבי ווייס - הרב י.א. כהנא / רבי שמואל וויילער - הרב נ.  
עהרענרייך / משפחת גרינוולד בסאנטוב - הרב א. גרינוולד / על פטירת  
הרב ממאלאצקא - ח.ב. מרקוביץ / רבי מיכאל הערמאן - הרב ב. פריינד,  
הרב מ. בוים, הרב מ.צ. פריד

## 'נשאו לבו לקבוע ישיבתו באה"ק'

קהלת גראסוורדיין לעזרת רבי אליעזר ליפמן שטיין בדרך לעלייתו לארה"ק

רבי ליפמן נולד בשנת תקל"ח לערך בטשאבא לאביו רבי לוי שטיין. בשנת תקפ"א כיהן כרבה של סעליש, ובשנת תקפ"ג כבר כיהן בדיאנדיאש. בתקופה זו היה אחד מן המועמדים שהציע החת"ס לרבנות קארלסבורג ומדינת זיבנברגען (ראה גם בספר מרכבת יחזקאל עמ' קפא-ב). בשנת תקצ"ז כיהן שוב בסעליש, ולאחר תקופה קצרה איוותה נפשו לעלות לארה"ק. לשם מילוי רצונו היה זקוק לסיוע ולתמיכה, ובין השאר מצאנו מכתב מהחת"ס בזה (נדפס בראש ספרו אבל משה):

מליצת אדמו"ר הרב הגאון האמתי הצדיק המפורסם פאר הזמן מאור הגולה, נ"י כש"ת מוה"ר משה סופר זל"ל ה"ה אב"ד ק"ק פ"ב יע"א

בע"ה. איקלע לאתרין ה"ה הרב הגאון המופלג מו"ה ליפמאן נ"י אב"ד דק"ק סוליש יע"א, אשר מאז מכירו אני, כי הוא רב גדול ומהולל מאד, וישב כסאות לה[ו]ראה בכמה קהלות במדינתינו, ועתה לעת זקנותו, ואחר שהשיא [ו]ב בניו, נשאו לבו ל"ד לקבוע ישיבתו באה"ק הוא וביתו זו אשתו הרבנית עם בת אחת קטנה, יהי ה' עמו ויעל אל מחוז חפץ ה', וכבר כתבתי לכבודו כי אני מחלה פני ראשי גבירי ארצינו להיות בתומכי נפשו היקרה, בכל מיני עזר הן בדרך נסיעתו, והן בהיותו שמה לעשות לו מעמדים, וכל השומע וחס על כבוד תורתו ויקרתו, יתברך מאלקי אמן.

הכ"ד [פ]ק"ק פרעסבורג יום ג' ער"ח תמוז צדקה לפ"ק.

משה ה"ק סופר מפפ"ד

כאמור במכתב זה של החת"ס משלהי שנת תקצ"ט, הוא מציין שכבר כתב מכתב עבורו לחלות פני הגבירים שיעמדו לעזרתו. ואכן מצאנו בפנקס הקהלה של גראסוורדיין כבר מריש שנת תקצ"ט שהבטיחו לעמוד לימינו, וכפי שיועתק לפנינו. הפנקס נמצא כעת בביהס"ל בירושלים, ותשואת חן להרב יואל ברש"ז שווארץ שהעביר לנו צילומים מהפנקס.

לבסוף נשאר רבי ליפמן בארץ הגר, ובשנת תר"א כבר כיהן ברבנות סערדאהעל, עד לפטירתו ביום כ"ו אב תר"א בן ע"ג שנה. על מצבת קבורתו שם נחקקו השורות הבאות: פ"נ הרב הגאון חכם ושלם מו"ה אליעזר ליפמאן זצ"ל / ויגוע יום א' ונקב'



יום ב' כ"ז / מנחם א' ז'ה' יד'יד' ע'ל'י'י'ן' י'ש'כ'ו'ן' ב'ט'ח' / לפ"ק / את האבן הזאת שמוהו לעדה / לאמור פה נקבר אב ונזר העדה / ידע הוכיח במישור עמהו / על כל דבר פשע לא חשך את פיהו / זה אדוננו מורנו רב אב בית דין / ראש המורים בין היושבים על מדין / לקח אותו עליון מבין החיים / ידמע כל גבר תצלנה אזנים / פנה עוז מהקהל, הה! איננו / מאור השמש חשך, דרך יורנו / אחריו הוי אדון! הוי הודו! יספודו / נער וזקן יחד דמעות יורידו / תנצב"ה

מחיבוריו: לאחר פטירת החת"ס הדפיס רבי ליפמן את הספדו עליו 'אבל משה', אשר "על נהרות דמעות שם ישבנו גם בכינו במקהלות עם פה ק"ק סוליש בגליל אוגוטשא יע"א" (אויבן ת"ר). בשנת תר"ג יצא לאור בפרשבורג חיבורו "קונטרס בענין השנות הבימה" (נגד מהרסי הדת) ע"י רבי אהרן רייזמאן דיין באונגוואר, ובשנת תר"ט יצא לאור בפרשבורג חיבורו 'עיר שושן' לרגל נישואי בתו מרת ריזל עם רבי אלעזר פירסט לימים רבה של דיאנדיאש. בנו רבי מרדכי ארי' ליב שטיין תלמיד החת"ס שימש כרב"ד גראסוורדיין, ובנו רבי מנחם לוי שטיין אב"ד מעזא-טשאטה ובסוף ימיו בברלין.

\*

#### מפנקס גראסוורדיין:

בע"ה. העתק מהמכתב אשר ניתן להרב הגאון המפורסם מו"ה אליעזר לפמן אב"ד דק"ק סוליש וגליל אוגאטש, בעת אשר הקריב עצמו לעלותו לעיר קדוש ישראל עיר הקודש ירושלים תוב"ב וזה הנוסח:

שפתי דעת ברר מללו להוציא מן השפה לחוץ כל אוצר טמון בחדרי הרב הגאון הגדול חרוץ ושנון המפורסים מו"ה אליעזר לפמן נ"י ראב"ד ור"מ דק"ק סוליש וגלילות אגאטש. מכירים היינו אותו ואת שיחו גדול ומהולל שמו לגלות צפונות ומטמונות כל רז לא אניס לי' ועכשיו ביתר שאת ויתר עוז, אשר ברכו השם לפתוח לו שערי חכמה וכמים קרים על נפש עיפה לא ייעף ולא יגע כי אם בתורת ה' חפצו, ושעשועו יום יום, ומאז ישב שבת תחכמוני משם נראה צדקת השם עשה באיזה מקומות של שבחים קהלות קדושות, שם ה' רועה והרביץ צאן קדושים בחורי חמד ויפץ מעינות חכמתו חוצה על פני תבל ארצה, והעמיד תלמידים רוח המקום ורוח הבריות נוחה הימנו, והנה העת עת זקנה ושיבה שרשי החכמה יעוררו לב איש נבון, ונשארו לבו לב טהור את מזימות עשתונותו לאמר מתי אעשה לביתי כי יאמר לה' אני, ולא אבה עוד לישוב על גפי מרומי קרת, כסאות לדין ומשפט, וכל מגמתו ורצונו וחפצו לעזוב ארץ מולדתו ובית אבותי' ומשפחתו משפחת רם ונשא, ולילך וליסע אל ארץ הקדושה אשר בחר לו יה, ושם ינוב בשיבה טובה בעבודת בוראינו ויוצרינו, עם השרידים אשר השם יקרא אותם, וישם דברו בפייהם כי כן צוה ה'.

והיות כי לאיש חיל רב פעלים כזה המדובר בו, אשר נדב לבו לעבור בארץ כי שם ביתו זו אשתו הרבנית ובתה אשר סמוכים על שולחנו, והם גם הם יצפו לחבק זרועות ארץ הקדושה כמוהם כמוהו, וצרכי בני ישראל מרובים, ואין ידו משגת די פרנסת שלשתם, למען שבת תמיד יום ולילה על התורה ועל העבודה. בא לגבולינו האיש הצדיק המדובר בו ובקש מאתנו להיות לו לתומך תמימים על המחיה ועל הכלכלה למען היות לו עזר וסעד ומשען לחם בארץ הקדושה אשר נשאו לבו ונדבה רוחו הטהור ללכת שמה.

לזאת אנחנו אלה פה קמנו ונתעודד אלופי קציני קהל ר"ט בצירוף יח"ס עיקורי הקהלה הבעה"ח בח"י ממש ומצאנו נפשנו לטוב לו להפיק ולמלאות את שאהבה נפש הגאון המפורסים הרב הנ"ל, וכן עלה בהסכמת טוב לבבנו, היות כי עד הנה ניתן מקופת רבנו מאיר בעל נס לקופת הצדקה שלישית מהכנסות הקופה הנ"ל והשני שלישים נשאר לטובת עניי ארץ ישראל, ונשלחו לחלקם בארץ הקדושה, ומעתה ומעכשיו החלק השלישית הנ"ל יהי' שייך לקופת אל"ק [=אלופי קהל] אם מעט אם הרבה, ואל"ק ר"ט [=ראשים וטובים] בצירוף יח"ס [=יחידי סגולה] קבלו עליהם בחוב גמור לשלוח מדי שנה ושנה לסייעות פרנסת הרב הגאון אב"ד הנ"ל מקופת אל"ק סך שלשים זהו' כסף מעות וגם השני שלישים אשר ישאר לקופת רמבה"נ גם המה יושלחו לארץ הקדושה לידי הרב הגאון הצדיק הנ"ל. וממילא נשמע ומובן שיותן להגאון הרב הנ"ל מפ"קהלותנו י"ץ סך שלשים זהו' כסף מעות מקופת הקהל, ושני שלישים אם רב ואם מעט מקופת רמב"ג, כל זאת יושלח ליד הרב הגאון הנ"ל לידו ממש, או ע"י איש עתי אשר יאמר עליו כי הוא ציר נאמן לשולחי, וע"פ קוויטטונג [קבלה] מאת הרב הגאון הנ"ל בח"י ממש. כל הנ"ל נעשה מאתנו עלה פה בהסכמת עיקורי הקהל ויח"ס וקבלנו עלינו כל ימי חיים חיותו הרב הגאון הנ"ל. ותחלת נדבותינו יתחיל אי"ה תיכף אחר עשותו עקירה מביתו ויפן לילך לארץ הקדושה תוב"ב

מה שנעשה פ"ק גור"ד יום א' ב' מרחשון תקצטית לפ"ק

למען דעת כל רואי זאת המכתב, כי נכתב בשגגה שלא כהוגן, אי לזאת אין לו להנ"ל שום חיזוק כלל וכלל ותוכן הדבר נכתב בדף שאח"ז כן יהי' וכן יקום, עדי עד.

ולראי' בעה"ח הק' ראובן שמש נאמן פ"ק גור"ד יע"א

[החותם אולי זהה ל"הק' ראובן במ"ה משה זלה"ה" החתום על מכתב השאלה בשו"ת השיב משה אה"ע סי' עג. וראה גם בהגש"פ סדר אלי' (פראג תקע"ג) ברשימת דמי קדימה מגראסוורדיין: התורני מוהר"ר ראובן ב"מ משה]

בע"ה. העתק מגוף הכתב אשר ניתן להרב הגאון המפורסים מו"ה לפמן נ"י אב"ד דק"ק סוליש וגליל אגאטשע יר"ה בנסעו לארץ הקדושה תוב"ב.

אל מול פני הקורא! דרך הילוכו קרב לפנינו חו"מ איש חי רב פעלים, ה"ה הרב המאוה"ג הגאון המפורסים מו"ה אליעזר לפמן נ"י רב אב"ד ור"ם דק"ק סוליש וגליל אגוטשי יר"ה שמו נודע בשערים שערי בת רבים, בגלותו צפונות וטמונות בחדרי סתרי תורת ה', מכירין אנחנו את האיש ואת שיחו, שהפיץ מעינות חכמה לבחורי חמד בצל כנפי תושי' יחסיון, והעמיד תלמידים למאות, רבתי בדעות, ומאז שבתו כסא ר"ם במקהלות רבבי קדושי ישראל בעודו באבו רזי לו רזי לו כפליים לתושי', ובמעלליו יתנכר כי גם כי יזקין תמתו גדלה ועשה פרי הילולים, לעמד למשמרת עבודת הקודש על ישראל הדרתו, וזאת תורת אדם גדול בענקים, מחזיק תמים דרכו, ואוה למושב לו לעת אשר לא יחשיך השמש אור בהיר וצחות כח גבורתו, חשקה נפשו לעזוב ארץ מולדתו מולדת אבותיו ומשפחתו הרמה והנשאה, וישם לדרך פעמיו עם אשתו הרבנית הצנועה ובתה תי' שלשה אלה מטיבי יושר לכת דרך ארצינו ארץ טובה ורחבה, ושם ינוחו יגיעי כח בהבלי עולם, ואת קדוש ישראל יעריצו, לעבוד עבודתו יומם ולילה לא יחשה המזכירים את ה' בלבב שלם. והיות כי רב הדרך וצרכי בתי ישראל, וכל מגמתם לישב בשלוח והשקט למען יעבוד עבודתו בלי שום פגעי הזמן קיץ וחורף, כי אין ידו משגת די מחי' וכלכלה בארץ הקדושה כנודע, לפרנס ולכלכל נפשו ונפשות ביתו, לזאת בא לפנינו האיש הצדיק הגאון המדובר בו, וכפיו שטוחות השמים להיות לו לעזר ולסעד במה דאפשר, וארוחתו ארוחת תמיד יתן לו מאתנו פה קהלותינו י"ץ מיום נסיעתו לאה"ק מקהל עדתו קהל סוליש.

ואנחנו ראינו והכרנו בדחקות השעה, קמנו ונתעודד בתנופות אומר ודברים זה בכה וזה בכה, עד שעלה בהסכמת אלוקקרו"ט י"ץ בצירוף אלופי עיקורי ויח"ס הבעה"ח בח"י ממש להיות בסומכו נפשות תמימים האלה למשען לחם, ומדי שנה בשנה יותן להרב הגאון הנ"ל מקופות אלו"ק י"ץ מעות מזומן סך שלשים זהו' כסף, דהיינו בחשבון השיין אשר כעת במדינותינו יחשב על חמשה ושבעים זה' שיין, זאגי' 45. זאת עלה על רעיונינו ליתן להרב הגאון הנ"ל מדי שנה בשנה כל ימי חיים חיותו ולו לבדו התחייבנו ולא לב"כ וליר"א. ומעתה חיוב מוטל עלינו אלו"ק י"ץ ועל באים אחרינו מדי שנה בשנה לשלוח ע"י איש עתי מוכן אשר יביא לנו כתב יושר ודברי אמת מהרב הגאון הנ"ל בח"י ממש. את הכל קבלנו עלינו בחוב גמור ואמתי, וגם חקנו בלי יתרון וחסרון בפנקס הלזה למען תהי' לזכרון עדי עד ליר"א ולב"כ. והנעשה נעשה פ"ק גרו"ד יום א' ב' מרחשון שנת תקצ"ט לפ"ק.

וזאת לדעת כי ניתן להרב הגאון הנ"ל לידו ממש מכתב כזה אות באות להיות בידו לראי' מהימנא, אך להעיד פה נעשה בפנקס הלזה להודיע לכל בני הקהלה כי



הרב ישראל יוסף הכהן פרידמן - ירושלים

### משפחת כ"ץ פריעדמאן

למלאת מאה שנה לפטירתו של ראש משפחתינו הרב אברהם יצחק הכהן פריעדמאן זצ"ל שהיה שו"ב ומו"צ בק"ק פאראד (יום פטירתו י"ג אדר ב תרע"ו)

שם המשפחה פרידמן הוא אחד משמות המשפחה הנפוצים ביותר בין יהודי אשכנז כמדומני השלישי בתדירותו אחרי השמות כהן או לוי, אך לא רבות הן משפחות פרידמן שמוצאן משבט הכהונה, גיליתי משפחה ירושלמית שהם פרידמן כהנים ולאחר ברור שמעתי ששם משפחה זה נשתקע אצלם בזמן התורקים כשלקחו על עצמם את שם המשפחה מצד האם מסיבות שונות.

גיליתי גם משפחת פרידמן שהם כהנים מקרב יהודי רוסיה וכמו כן ביהדות אונטערלאנד ידועה משפחת פרידמן כהנים שמתחילים אל הדיין מחוסט וכן משפחה גליצאית של כהנים שנקראה פרידמן (לפי מה ששמעתי אחד מצאצאיה הגיע לאויבערלאנד או לאונטערלאנד).

ש"ב רבי יצחק דוד הכהן פרידמן זצ"ל (שהוזכר בעלי זכרון 14 15) ניסה לשחזר את כתב הייחוס אך לא עלה בידו. מסיבה זו אנסה להעלות בפני המעיינים בגליון יקר זה אולי יהיה מי שיוכל להחכימיני להחזיר עטרה ליושנה.

ראשית דבר כפי המסורת במשפחתנו השם פרידמן התקבל על ידי אחד מראשי המשפחה מהטעם הפשוט כי תרגומו של השם פרידמן הוא איש שלום, וכידוע אהרן הכהן ראש שבט הכהונה היה אוהב שלום ורודף שלום, בדורות המאוחרים ידוע לנו שמשפחתנו מתייחסת אל רבן של ישראל רבי שבתי הכהן ז"ע בעל השפתי כהן (הש"ך). כתב הייחוס שעבר מדור לדור עד למלחמת העולם השניה היה מונח אצל הרב שרגא פייבל הכהן פרידמן מקרעסטיר (שהיה בן דודו של זקני הרב זאב הכהן פרידמן מסעניץ)

[את השמועה על כתב הייחוס שמעתי עוד בילדותי בחתונת בתו של הרב דוד טאוב שהיה רב המושב תפרח (שהורינו והורי בן דודי הרב אברהם יצחק הכהן פרידמן שליט"א מבני ברק היו ממקימי המושב), בחתונה זו השתתף גם הרב דוד מושקוביץ זצ"ל רב דק"ק באניהאד, והוא אמר לאאמו"ר הרב יו"ט חיים (ליפמן) הכהן פרידמן ולגיסו שהיה גם בן דודו הרב קלונימוס הכהן פרידמן, שהוא ראה את כתב הייחוס של משפחתנו עד לש"ך, וכן שהיהודים דרי המחוז הקפידו לפדות את בכורותיהם אצל משפחתנו, מדודי רבי קלונימוס שמעתי שהיתה עיירה שבה גרו כשמונים משפחות יהודיות שכולם נמנו על משפחתנו והיתה עיר שכולה כהנים להוציא שלשה משפחות לויים ומשפחה אחת של ישראלים, ובשבתות היו מעלים לתורה

כהן לוי ישראל, ואח"כ כהנים וכולם היו מתקנאים בישראל שהיה מקבל עליה בכל פעם].

לימים שמעתי מאחד מצאצאיו של הרב שרגא פייבל הכהן הנ"ל שהיה לו אח בשם הרב זאב, ובכל שלש שנים היה כתב הייחוס נודד מאח אחד לאח השני.

כאמור לעיל ניסה הרב יצחק דוד הכהן פרידמן מפאפא-וומ"ב ארה"ב לשחזר את כתב הייחוס, הוא ניסה לשחזר את שלשלת הייחוס לפי השמות שחוזרים ובאים אך לא הצליח, אכן יש כמה שמות שחוזרים שוב ושוב כמו השם מאיר שהיה שם אביו של הש"ך, או השם זאב שהיה שם חותנו של הש"ך וכן השם שלמה שמואל ואברהם יצחק שהוא שם נפוץ במשפחתנו, וכן מוצאים שמות אלו בין צאצאי הש"ך הידועים. אך לפי חישובו ישנה חוליה אחת שחסרה וכנראה ששם נמצא החוט המקשר.

במאמרי כאן אכתוב את מה שעלה בחכתי, ואודה מאד לכל מי מהקוראים שיוכל לסייע בידי בפרט בצילומי מצבות שמחמת שאנחנו משבט הכהונה אין ביכלתנו להתקרב אליהם, ואולי בדרך זו נוכל להתחקות אחר שורשי המשפחה.

סבו של סבי היה הרב זאב הכהן פרידמן ושם אשתו צירל (כמו שחקוק על קבר בנו רבי מאיר מקליינוורדיין - קיש ווארדא), מי היה אביו אין לנו ידיעה כרגע, ותקוות שאם תמצא המצבה נוכל לפי זה לשחזר את כתב הייחוס.

מקום מנוחתו כנראה בבעקעש-טשאבא או טשאבא, וזאת לפי הכינוי של בנו רבי מאיר שהיה מכונה בפי החסידים ר' מאיר טשאבער (רבי מאיר הפך לחסיד שושלת צאנז שמו מופיע כבעל האכסניא של האדמו"ר מקלויזנבורג זי"ע בעל השפע חיים בספר לפיד אש), ותודתי נתונה מראש למי מבין הקוראים שמזדמן לבית החיים שם וימצא שם את מקום מנוחתו של רבי זאב הכהן פרידמן שיואיל להודיעני.

לרבי זאב היו שני בנים [אולי יותר אינני יודע עכ"פ על שנים אני יודע]:

האחד רבי מאיר הכהן פרידמן היה ידוע בכינוי ר' מאיר טשאבער מקום מנוחתו בקליינוורדיין (קיש ווארדא). כמה מצאצאיו השתדכו עם משפחת אחיו רבי אברהם יצחק, על המצבה חרות שני ידי כהנים נשואות לברכה ואחר כך: "איש חיל רב פעלים / בנן של קדושים / מו"ה מאיר / בן מו"ה זאב כ"ץ / פריעדמאן ע"ה / נפטר ונקבר בש"ט [=בשם טוב] / עשרה בטבת / שנת תרפג לפ"ק / תנצב"ה / ושם אמו צירל ע"ה".

שנים מבניו הידועים לי בשמותיהם. האחד רבי שרגא פייבל הכהן מקרעסטיר שכתב הייחוס היה מונח אצלו. ולאחרונה שמעתי מהגאון הרב משה בראנדסדארפער שליט"א שהיה בבית החיים בקרעסטיר להשתטח על קברו של ר' ישעילי קרעסטירער, ומצא שם מצבה הנושאת את השם חיים שרגא הכהן פרידמן,



מצבה זו היא מצבה מחודשת שעליה נחקקו גם שמות צאצאיו שנספו בשואה. ליד המצבה ישנם מצבות נוספות שאפשר לזהות עליהן את הכיתוב כ"ץ פרידמן. וכן בן אחד שקראו לו רבי זאב שכתב הייחוס היה מגיע אליו כל שלש שנים כמו שכתבת למעלה. כמה וכמה מצאצאיו של רבי מאיר הכהן פרידמן חיים בארץ ישראל ובארה"ב.

הבן השני היה רבי אברהם יצחק הכהן פרידמן – סבינו. אשתו מרת רויזא לבית קערן (על מצבת חמותו מרת הינדל לבית קערן שנטמנה בפאראד מוזכר שהיא חמותו של רבי אברהם יצחק הכהן פרידמן). שימש כש"ב ומורה צדק בקהילת פאראד (הסמוכה לטשארנא מקום מגורי הוריו של מרן ה"ערוגת הבשם" – שתי הערים טשארנא ופאראד היו סמוכות זו לזו ובית החיים המרכזי לשתי הקהילות

בתחילתו היה בפאראד. בחוברת האהל ש"ל ע"י מוסדות ערלוי ישנה תשובה הלכתית בנוגע לבית החיים דשם). הרה"ק מח"ס ערוגת הבשם היה תלמידו של רבי אברהם יצחק במלאכת הזבח. לימים הסתופף הרב יוסף הכהן בנו של רבי אברהם יצחק בצילו של הערוגת הבשם, וזכה להיות בן ביתו ומשמשו בקודש ואף זכה לערוך את תשובותיו בהלכה, והוא היה אומר לו שבכך הוא משלם את חובו לאביו.

רבי אברהם יצחק הלך לעולמו ביום יג אדר ב' תרעו והוא טמון ליד אחיו רבי מאיר הנ"ל בבית החיים שבקליין ווארדיין. על המצבה שלו חקוקות ידי כהנים הנשואות לברכה: פ"נ הרבני המופלג בתורה ויראה / נח לשמים ונח לבריות / מ' אברהם יצחק / בן מו"ה זאב כ"ץ פריעדמאן / נפטר י"ג אדר ב תרע"ו / תנצב"ה.

לרבי אברהם יצחק היו ארבעה בנים הבכור רבי שלמה שמואל, רבי יוסף, רבי משה ורבי זאב (הוא סבינו) וכן חמש בנות: שבע, אסתר, שרה, נחה ולאה.

הבכור היה רבי שלמה שמואל הכהן. אשתו מרת פרומעט (בת מו"ה אליעזר זוסמן זאלצער, נפטר ב' טבת תרפ"ט ומנו"כ בפאפא. אחיו של הרה"ג דוד יהודה ליב



בפנקס תלמידי ה'ערוגת הבשם' – 'משמש בקודש'



האחים פרידמן – מימין לשמאל: ר' משה הכהן פרידמן, ר' זאב הכהן פרידמן ור' שלמה שמואל הכהן פרידמן

זאלצער אבדק"ק הומענע וגיסו של הגאון הרה"צ רבי יוסף חיים זוננפעלד (גאב"ד ירושלים).

צאצאיהם:

(א) בנם רבי חיים יחזקאל הכהן מפאפא, זוגתו מרת קיילא. עלו על המוקד יחד עם צאצאיהם פיגא, יוסף, אליעזר, רבקה, מרדכי יואל, רחל, משה קלונימוס, רוזא ביום י"ז בתמוז תש"ד, בנם אברהם יהודה יום היארצייט ח"י כסלו. - נותר לפליטה בנו הרב

יצחק דוד הכהן פרידמן שהיה ראש כולל פאפא בויליאמסבורג ארה"ב מח"ס יד כהן, נלב"ע בהיותו בן פ"ג בעמדו על משמרתו בתוך הכולל כרע ונפל והובא למנוחות באה"ק בהר המנוחות ירושלים. צאצאיו: בנו יחידו רבי יששכר בעריש הכהן באנטוורפן. בת הנשואה להרה"ג שלו' אליקים געציל ברקאוויטש שליט"א דומ"ץ דקהל ייטב לב קרית יואל. בת הנשואה להרב יושע קאהן שליט"א. בת הנשואה לרבי מרדכי אהרן מייזליש שליט"א. בת הנשואה להרב שלום אהרן מאשקאוויטש שליט"א. ובת הנשואה להרב אשר ישעיה שטיינמעץ שליט"א.

(ב) בנם רבי יוסף הכהן. נעק"ה י"ז תמוז תש"ד יחד עם זוגתו מרת בילא לבית היילברון מק"ק קלויזנבורג.

(ג) בנם רבי משה זאב הכהן. נעק"ה ט"ז תמוז תש"ד עם זוגתו מרת רחל ושלשת ילדיהם.

(ד) בתם מרת הינדא אשת מו"ה אברהם צבי קליין עם שבעת ילדיהם לאה, רוזא, אהרן, יוסף חיים, אסתר, ידידיה, פראדל נעק"ה י' תמוז תש"ד. בעלה ניצל והיגר לארה"ב.

(ה) בתם מרת רויזא ברינדל ע"ה אשת הרב משה פוקס זצ"ל נפטר יט סיון תשמ"ה. בנם הרב אברהם יצחק זצ"ל ובתם מרת רחל ע"ה אשת הרב יוסף מנחם

הוכהויזער מלונדון. הבן הרב אברהם יצחק היה משותק בידיו וברגליו ולא זכה להעמיד בית בישראל. הבת מרת רחל ע"ה הלכה לעולמה בקציו"ש והשאירה אחריה חמשה ילדים שיחי'.

בנו השני של רבי אברהם יצחק הוא רבי יוסף הכהן, אשתו מרת לביאה. מזאמארדי. צאצאיהם:

(א) בנם רבי קלונימוס זצ"ל. נולד בט' אדר תרס"ז. לפני המלחמה היה נשוי למרת יהודית לבית שפיגל ודירתם היתה בשופרון (הונגריה), משם נלקחה לגיא ההריגה באושוויץ יחד עם בנם יוסף בי"ז תמוז תש"ד הי"ד. לאחר המלחמה נשא את דודתנו מרת פיילא שהיתה בת דודו – זקני ר' זאב [שניהם נכדי הרב אברהם יצחק הכהן פרידמן מפאראד]. בשנת תש"ט עלו לארץ ישראל והיו ממייסדי המושב תפרח. רבי קלונימוס נפטר ביום כא שבט תשל"ט. לאחר פטירתו עברה אשתו מרת פיילא ע"ה לגור לירושלים, נפטרה ביום כג לחודש אדר ב תשס"א. שניהם טמונים בהר הזיתים חלקה חדשה חלקת הכהנים.

צאצאיהם: בנם רבי אברהם יצחק שליט"א, אשתו מרת חנה בת ר' משה יששכר שלזינגר זצ"ל בני ברק. בתם מרת מילכה אשת הרב משה ברוך שטדלר שיחי' בן ר' אהרן דוד ז"ל ירושלים – גבעת מרדכי. בתם מרת לביאה תחי' אשת הרב שמעון צבי הלל מתפרח. בתם מרת רויזא רייצל שושנה ע"ה נלב"ע טו טבת תשס"א אשת רבי מנחם יצחק שטרנברגר מירושלים. בתם מרת רבקה תחי' אשת הרב שאול גרינמן שיחי' בירושלים.

(ב) בנם רבי יהודה הכהן .

(ג) בתם מרת רייצא אשת מו"ה אלעזר אליהו בן אברהם בנימין מק"ק יעמערניג וילדיהם: קלונימוס ברוך נעק"ה בשנת תש"ד.

בנו השלישי של רבי אברהם יצחק היה רבי משה הכהן מהעדיעס, אשתו מרת שרה רבקה בת ר' יוסף. ילדיהם: (א) בנם אליעזר הכהן. (ב) בתם מרת צירל אסתר. (ג) בתם הינדל הי"ד. נעק"ה בשנת תש"ד. (ד) בנם הרבני אברהם יצחק הכהן פריעדמאן שיחי' לאו"ט במונסי ארה"ב העמיד משפחה ענפה.

בנו הרביעי של רבי אברהם יצחק היה סבי רבי זאב הכהן מסעניץ [נולד בשנת תר"נ ונעק"ה בכ"ו סיון תש"ד]. נולד בשנת תר"נ והתייתם מאמו עוד בילדותו (הוא היה הצעיר בבית אביו שמנה תשעה בנים ובנות) נתגדל אצל אחותו במטרסדורף שם גם מצא את זיווגו מרת מילכה לבית שטיינהוף. לאחר נישואיהם הם התיישבו בק"ק סעניץ. הסבא רבי זאב שימש כבעל תוקע וכן היה גבאי בכמה "חברות" בקהלה, היה לו בית דפוס קטן וממנה מצא את מחייתו, בכ"ו סיון תש"ד נלקח יחד עם אשתו סבתנו מרת מילכה בתו רויזא ובעלה ר' צבי נוישטט וילדם וכן כלתם

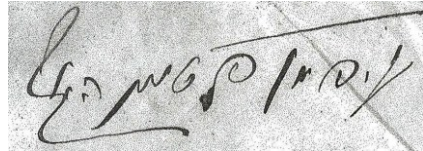
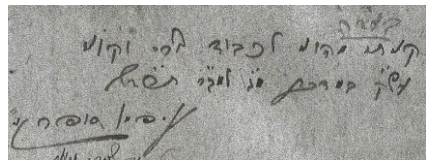


רבי זאב הכהן פרידמן

אשת אבינו הרב יו"ט חיים - מרת מרים לבית גליק ושלישת ילדיהם רבקה, לאה ואברהם יצחק) לגיא ההריגה באושוויץ הי"ד.

הסבתא מרת מילכה היתה בתו של הרב ישראל שטיינהוף ממטרסדורף [שהיה בנו של רבי יו"ט (ליפמן) שטיינהוף-סופר שהיה ראש הקהל ופרנס ק"ק מט"ד והוא זה שמינה את הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל (בן מרן החת"ס לרבה של מט"ד). שם משפחתו שטיינהוף אך הוא חתם גם בכינוי "סופר". באגרות מכתב סופר מהגר"ש סופר ישנם כמה מכתבים שמופנים אליו, בחלקם הוא מוזכר בשם

שטיינהוף ובחלקם בשם סופר. עורכי הספר כנראה לא ידעו שהמדובר באותו אדם, והוא מופיע במפתחות כשני בני אדם נפרדים]. אשתו של הרב ישראל שטיינהוף היתה מרת רבקה לבית גליס.



לרבי זאב היו ארבעה ילדים הבכור אבינו הרב יו"ט

חיים זצ"ל אחיו רבי ישראל ז"ל אחיותו מרת רויזא ומרת פיילא (אשת בן דודה ר' קלונימוס בן ר' יוסף זצ"ל משופרון-תפרח).

א) אבינו הרב יו"ט חיים זצ"ל נולד כ"ג תמוז תרע"ה בסענץ. למד בישיבות מגנדורף אצל רבו הרה"ק רבי נפתלי צבי בראך זצ"ל (בנו של הגה"ק רבי שאול בראך זצ"ל מקאשווי) ואצל הרה"ק רבי יהושע בוקסבוים זצ"ל הי"ד בגאלאנטא. בא' אייר תרח"צ נשא בזיו"ר את אשתו מרת מרים בת ר' יו"ט ופערל (לבית גליק שהיתה אחיינית של הרבנית דושינסקי ע"ה. אמה מרת מרים ע"ה היתה בתו של הרב צבי ניהוז שהיה גיסו של רבינו מהרי"ץ דושינסקי זצ"ל). אשתו בזיו"ר יחד



ר' יו"ט חיים בבחרותו

עם שלשת ילדיהם לאה, רבקה ואברהם יצחק עלו על המוקד בכ"ו סיון תש"ד יחד עם כל קדושי סעניץ הי"ד. לאחר המלחמה ב"ט אלול תש"ו נשא בזיווג שני את אמנו מרת צארטל ע"ה בת הרב אברהם יצחק שפיגל זצ"ל הי"ד מנווהמעסטו (עיר חדש) שבסלובקיה, והתיישבו בעיר גאלאנטא. שם היה לו בית דפוס קטן בשם קוסמוס, וממנו מצא את מחייתו. באלול תש"ט עלו לארץ ישראל, בתחילת חודש טבת תש"י עברו להתיישב בתפרח שנוסדה בה' תשרי תש"י, ליד גיסם רבי קלונימוס. בשנת תשמ"א עלו להשתקע בירושלים בשכונת גבעת שאול שם ישב על התורה ועל עבודת ה' עד לפטירתו ביום בד"ה תשנ"ח. אשתו אמנו מרת צארטל ע"ה נלב"ע ביום כ"ז אדר ב תש"ס תנצב"ה. הם טמונים בהר הזיתים חלקה חדשה חלקת כהנים ליד הדוד ר' קלונימוס ואשתו מרת פיילא ע"ה.

בשמייה

## ספר שאלות ותשובות שאלת יצחק

מהריק

זה ספר תולדות פרי מחשבותי אשר חנן ה' נכרו העניד והפעוט השפל אנשים לפלפל עם הכביר במשא ומתן של הלכה שאלתי ועניתו ואמרתיו בקצור דעתי העניי כענינים הענינים לאיח יחד ואהייע בזכות אבותי הקדושים יעו דייס

### זעירא רמן חבריא

יצחק הקן בן לאבי מורי הרב סי ואב משה זצ"ל אהלבוים האביד בקק טעשין העלילות — סלפנים אביד קדיי ל. ס. סיקולאטי פעלשאכטי אלטענארף יצו — בהנחה ספר, קור ליצחקי על ה' אשות — חתן העיק מי יצחק אייקי פרידריך זצ"ל האביד קק הוסנא

---

האדריסט דהמחבר:

**Ignac Ohlbaum hlavní rabín Český Tešín ČR.**

Vytlačila knihtiskárna „KOSMOS“ Galanta (ČSR).

תורגמה לר"ע על הוסמכר ותורגמה רחב להמקור האותיות רחב אהרן לבי סקיק סעניץ יצ"ו בדפוס, קאסמאטא נולאנטא יצ"ו על ידי תרגמת יום חיים בי"ן פרידמאן סקיק סעניץ יצ"ו

נדפס בבית דפוסו של רבי י"ט חיים פרידמן - סעניץ תש"ט



רבי י"ט חיים פרידמן בירושלים

צאצאיהם: מרת מלכה תח"י אשת הרב אריה אהרן ירום (אירום) מהר נוף ירושלים. הרב זאב הכהן פרידמן שליט"א מגבעת שאול ירושלים אשתו מרת רחל מינקל בת ר' אהרן שיחי' והענדל ז"ל וואלף. הרב ישראל יוסף הכהן פרידמן שליט"א מהר נוף (ועכשיו רמות ג') ירושלים, אשתו מרת פנינה בת ר' אלעזר יעקב הכהן ומלכה גראווער-בן אריה. מרת צפורה פעסל קצנלנבוגן תח"י מתפרח- בית וגן ירושלים אשת רבי אברהם יצחק

בן הרב ברוך ונכד האדמו"ר רבי יוסף דוד מלוצק-ת"א.

(ב) מרת רויזא אשת רבי צבי בן שמואל ניישטאט נעק"ה עם ילדיהם רבקה ויעקב בשנת תש"ד.

(ג) רבי ישראל הכהן פרידמן. היה נשוי למרת סימי בת רבי משה צבי ראזענפעלד (בת דודתו מרת שרה שהיתה בתו של רבי אברהם יצחק). לאחר המלחמה היא עלתה לארץ (יחד עם שתי אחיותיה חיה הוס שהיתה אלמנה עם בת אחת: שרה. וניטו שהיתה אז רווקה בסוף ימיה התחתנה עם ר' אריה רוטפלד, היה להם אח ר' אברהם יצחק רוזנפלד שהיה גר ברמת גן). באותה תקופה היא היתה עגונה לאחר שלא היו עדויות ברורות על מות בעלה, רק לאחר המהפכה בהונגריה בשנת תשי"ז הגיעו עדויות חדשות ועל סמך זה הותרה מעגינותה על ידי הגרצ"פ פראנק זצ"ל. אחר כך התחתנה עם ר' דוד אפרים ז"ל וטיפלה במסירות נפש בבנה היחיד ר' משה צבי הכהן שיחי' שהוא חרש אילם ועיור עד פטירתה בשנת תש"ע.

(ד) מרת פיילא אשת רבי קלונימוס בן רבי יוסף הכהן פרידמן (אחיו של ר' זאב) נולדה בשנת תר"פ, היתה מאורסת עם אחיו של גיסה ר' צבי נוישטאט שהיה נשוי לאחותה רויזא, שמלת הכלה כבר היתה מוכנה בארון הבגדים ואז הוא נלקח לאושוויץ ולא חזר.

לאחר המלחמה העולמית השניה נשאה לבן דודה רבי קלונימוס הכהן פרידמן זצ"ל בתחילה דרו בשופרון (הונגריה) ובשלהי שנת תש"ט עלו לארץ ישראל, הם היו בין המייסדים של המושב תפרח הדוד ר' קלונימוס הכהן נפטר בכ"א שבט תשל"ט, לאחר פטירתו עברה הדודה פיילא ע"ה לגור לירושלים עד לפטירתה בכ"ג אדר ב' תשס"ג הם טמונים בהר הזיתים. ילדיה רשומים אצל בעלה ר' קלונימוס בן הרב יוסף הכהן פרידמן.

בתו הגדולה של ר' אברהם יצחק היתה מרת שבע אשת ר' מרדכי פרידמן מק"ק פראדען. נעק"ה ביחד עם צאצאיהם שרגא, זאב, קלונימוס, רוזא הי"ד.

הבת השניה מרת אסתר אשת ר' שמואל הכהן בן ר' מאיר (בן דודה ר' אברהם יצחק הכהן) פרידמן מק"ק קליינוארדיין נעק"ה יחד עם צאצאיהם שלמה, קראסל, וייטל הי"ד. בנם ר' זאב (פונדי) ואשתו מרת שרה ע"ה עלו לארץ ישראל בשנת תשי"ז וגרו בפתח תקוה.

הבת השלישית מרת שרה אשת ר' משה צבי ראזנפעלד. יו"ח רוזא ואברהם יצחק נעק"ה בשנת תש"ד. שלשת בנותיהם חיה הוס, סימי פרידמן, וניטו רוטפלד ואחיהם ר' אברהם יצחק ע"ה עלו לארץ ישראל אחרי השואה.

הבת הרביעית מרת נחה אשת ר' נפתלי הכהן פרידמן מק"ק קליינוארדיין הי"ד.

הבת החמישית לאה אשת ר' מרדכי הכהן פרידמן מקראסנא ויו"ח רוזא וסימי הי"ד.



הרב חיים אריה רייניץ - ירושלים

## רבי שמואל הלוי יונגרייז ז"ל, דומ"ץ דק"ק קאשוי

רבי שמואל הלוי יונגרייז, נולד בשנת תרנ"ג [מליצי אש, ט' אדר אות קכ"א] בק"ק ניר-מעדיעש [כפר במחוז סאטמאר נפת מאטאסאלקא] לאביו רבי יצחק צבי הלוי יונגרייז ז"ל, שהיה שם אב"ד בעת ההוא [לתולדותיו ראה 'עלי זכרון' עלה 15], ולאמו הרבנית מרים ע"ה, בת רבי דוד הכהן זאלצער ראב"ד ק"ק מונקאטש.

אביו קרא לבנו שם על שם דודו ורבו, רבי שמואל דוד הלוי יונגרייז ז"ל, אב"ד ק"ק פעהער יארמאט, בעמח"ס שו"ת מהרשד"ה, שנלב"ע ביום כ"ב טבת תרנ"ב. אך את השם 'דוד' לא נתנו לו כי אבי אמו רבי דוד הכהן זאלצער ראב"ד ק"ק מונקאטש עדיין היה בחיים [נלב"ע כ"ט שבט תרס"ח]. השם יהושע כנראה נוסף לו בימי חוליו.

למד אצל אביו, ואצל רבי שמואל רוזנברג אב"ד ור"מ דק"ק אונסדארף [על פי רשימת מעות קדימה על ספר עיר מקלט, מונקאטש עת"ר].

### האיש מקדש

בשנת תרע"ח [לפי שו"ת מגדלות מרקחים סימן כ"ג] נשא את זוגתו הרבנית אסתר ע"ה, בת רבי אברהם יוסף גרינוואלד, אב"ד ק"ק מאקווא, חוסט, אונגוואר והגליל, בעמח"ס שו"ת 'אבני שוהם', [נפטר טו טבת תרפ"ח]. לאחר פטירתו נישאה זוגתו לרבי גבריאל גשטטנר ראב"ד ור"מ דק"ק סאמבאטהעלי מח"ס שפתי גבריאל על התורה, מועדים, ש"ס.

אחרי נשואיו גר ליד חמיו, כפי הנראה מרשימת מעות קדימה על ספר באר שמואל מהדורא ראשונה, קראקא תרפ"ג: אונגוואר, הרב הגאון אב"ד שליט"א. חתנו הרב מר"ה שמואל יונגרייז נ"י.

כמו כן פירסם שם מחידושויו בקובץ 'ספר החיים' חוברת א-ב [חודש ניסן תרפ"ב] סימן ח: מכ' הרב הג' מהו' ר' שמואל יונגרייז שליט"א חתנא דבי נשיאה של הגה"ג אב"ד פה שליט"א.

### הגאון החסיד ועניו

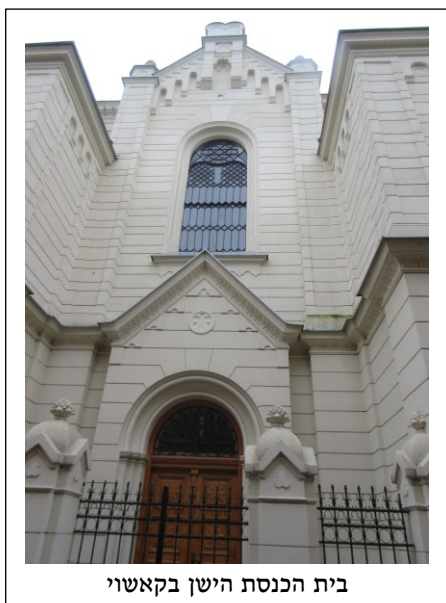
כאמור קנה רבי שמואל את משנתו אצל אביו, ואצל רבי שמואל רוזנברג אב"ד אונסדארף, והחוט המשולש, שהשלים עצמו אצל חותנו רבי אברהם יוסף גרינוואלד, אב"ד אונגוואר, והם השפיעו עליו מלבד ידיעת התורה גם אהבת תורה ויראת שמים. אכן האהבת תורה שלו היתה אהבה בלי מצרים, ובאהבת תשגה תמיד, ועל אף מחלתו הקשה ויסוריו הרבים, ישב ועסק בתורה הקדושה בכל שעות היממה.

'חסיד ועניו' הן תרי רעין דלא מתפרשין, כי החסיד עושה מעשיו בהצנע, וגם אינו עושה רק לטובתו, והן הן עניו. ובכן רבי שמואל אהב את הבריות לקרבם לתורה, ואת כל אחד קיבל בסבר פנים יפות, ולכל אחד היה לו אימרה נעימה, שפתותיו נוטפות מור ביראה טהורה, להכניסם תחת כנפי השכינה.

מעשיו הטובים האירו כנר במנורה, תמך ועזר לכל אחד, תלמידי חכמים שרצו להוציא את פרי עמלם בחידושי תורה, היה נמנה על הנותנים מעות קדימה, כאשר ישנו רשימה ארוכה להלן.

### ממלא מקום אבותיו

אחר פטירת אביו באופן פתאומי, ביום ט"ו טבת תרפ"ג, היה רבי שמואל רק כבן



בית הכנסת הישן בקאשוי

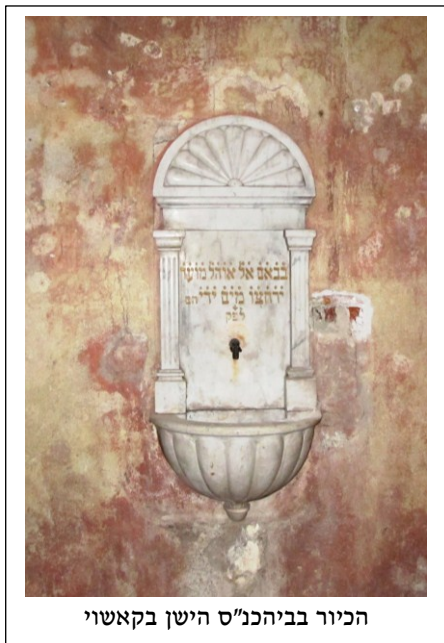
שלושים, והקהילה שישגגה ופרחה בימים ההם, והיתה מן הקהילות המכובדות ביותר בסלובקיה - בזכות צדקתם מידותיהם הטובות ופעולותיהם הכבירות של אביו וזקיננו - רצו אנשי הקהילה ובפרט החסידים ואנשי מעשה מהקלויז [זכרון מנחם. זכרונות המאור] לקבל אותו למלא מקום אבותיו כרבה של ק"ק קאשוי, לא רק מחמת חזקת אבותיו, אלא גם מפני שהיה ראוי ומוכשר לכך, שהיה גדול בתורה ומומחה בהוראה, והיה למדן מופלג וצדיק תמים [מליצי אש, ט' אדר אות קכא].

### קהילות קהילות...

ראשי הקהילה [קהילת האם] שהיו יהודים הונגרים אשכנזים, לא ראו בעין

יפה את התפשטות הפליטים והמהגרים מגליציה בעיר קאשוי, עד כדי פתיחת בית מדרש [קלויז] משלהם, ותפיסת עמדה בהנהגת העיר, [אף על פי שבעת הצורך בשעת המלחמה קרבו אותם ועשו עבורם כפי יכולתם], עשו חשבון פשוט, הנה רבי שמואל ענגיל אב"ד ראדומישלא, שהוא מגדולי הדור, הינו רבם הבלתי מוכתר של אנשי גליציה, ובכן אם קהילת האם תבחר את רבי שמואל הלוי יונגרייז לרב העיר, שהוא צעיר לימים, ועדיין אין שמייה פקיע, יגדל כוחם והשפעתם של אנשי גליציה בהנהגת העיר, לכן ביקשו להם ראשי הקהילה רב משלהם, זקן ויושב בישיבה, רב מפורסם מהרבה שנים [שו"ת אמרי יהודה סימן י'].





הכיור בביהכ"ס הישן בקאשוי

אודות מועמדות ובחירת הרבנים בקאשוי, ראה בארוכה בספר שאול בחיר ה', פרק 'רב בשלש קהלות', שדן כבר בהרחבה בזה.

### הרבנות בקאשוי

בקשר להנ"ל נצטט קטעים מתוך שו"ת אמרי יהודה סימן י', מאת רבי יהודה רוזנר אב"ד סעקעלהיד, שהיה חתנו של רבי משה הלוי יונגרייז אב"ד קאשוי, שכתב לבן גיסו רבי יעקב יוסף הלוי יונגרייז אב"ד ניר מאדע, בנו של רבי יצחק צבי הלוי יונגרייז אב"ד קאשוי, אודות הדין תורה שהיה אחר פטירת רבי שאול בראך. וז"ל:

"אחיך הגדול [רבי שמואל] שנתפטר היה פשרה באונס... שהיה ניכר האונס לכל,

שלא רצו לעמוד אתו לדין תורה, ומה שעשו הפרטי-כל שמוכנים לעמוד לדין תורה, היה רק לפנים למען תהיה לכסות עינים נגד הרבנים שרוצים לבחור, ובאמת עשו פעולות למנוע הדין תורה, כאשר בודאי ברתם לפני הבית דין.

"והדבר מוכח מתוכו, כי עשו פעולות להשתדל לעשות בחירת רב טרם שהיה הפשר, וידוע כי בשיעדעסגערקט היה דבר מצוי להמשיך הדברים עד אין קץ, בפרט בהיות שראש הקאנצעליי של מדינה ההוא בעת ההוא היה עומד על צדו, והיה בידו הן להמשיך הדברים ולמנוע הדין תורה, והן להעמיד בראש השיעדעסגערקט מי שיודע בו שהוא נגד החזקת הרבנות".

[וכ"כ רבי שמואל ענגיל ז"ל ראב"ד קאשוי בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סי' קפ"ג, שרבי שמואל "הוכרח להתפטר עם הקהלה ולוותר על כסא הרבנות ולקבל על עצמו תואר מו"צ"].

"מעולם לא מחל ולא וויתר אחיך הגדול חזקתו ברצונו הטוב, ואפילו מה שהרשה בעל כרחו את הקהל לקבל רב, יש לנו לפרש שהיה דעתו רק לפי שעה, בהיות שהיה מפורסם כי הרב מקראלע ז"ל אינו עומד בשיטה של חיוב חזקה על כן לא נפסק מיניה, והיה יכול לקוות כי יתקיים בהקהל שיאמרו אשיבה אל אישי הראשון.

"אפילו אותן שאינם עומדים באותה שיטה שיש להבן חזקה, מכל מקום חזקה שלך הוא חזקתא אלימתא לכולי עלמא, כי אבי אביך מו"ח הגה"צ זצ"ל היה מייסד את הקהל, וקנינהו בדמים, דמים ממש את החזקה.

"...כיון דהוה מסירת מודעה גליא דעתי' כי לא קמתייאשי אלא כיון דמנהלי הקהל מתחלפים, חכה וקוה שיבואו בראש אינשי דצייתי דינא, וגם כי הרב המתקבל היה זקן על כן לא היה שייך ייאוש.

"וידוע לכל, דבכל משך הזמן לאחר פטירת אביו ז"ל היה שקלי וטרי בכל בתי מדרשות ובתי כנסיות דשם ובבתי המשתאות, הדברים של איזהו שהיה אז בראש, שהסבירו כי חזקת רבנות לאו מלתא הוא ושיקבלו איזהו רב אחר, האופן שאפילו תשב"ר כבר עסקו בהלכה זו בעל פה, ואדעתא דהכי נתקבל הרב שנתקבל ואדעתא דהכי בא, מלבד כל שיטותיו וסברותיו ודיבוריו ומכתביו.

"זה שכנגדך אשר אביו כשנתקבל היה זקן ויושב בישיבה, רב מפורסם מהרבה שנים, ועבור כן קבלוהו, ובנו הוא רב צעיר אשר אין לו יחס אליו...

"לא כן אביך כשנתקבל לרב במקום אביו, לא היה כמעט יותר בשנים ממך, וכ"ש בענין שימוש בכתר רבנות לא היה משמש זמן רב יותר ממך, ואם כי אומרים רק מקצת שבחו של אדם בפניו, וגם לא אוכל לומר בתורת עדות, עם כל זה אמינא שאביך בעת קבלתו היה כערכך ממש, והחזקה נובע מעת הקבלה ואילך, כי אביך ז"ל החזיק אז במשרה ההוא, ואותו כח וזכות אתה יורש מדאורייתא, ואם כי בעת פטירתו היה יותר בשנים ממך, קי"ל זמן ממילא קאתי, וכן אבי אביך מו"ח זצ"ל כשנתקבל היה רך בשנים ממך ומאביך, ע"כ בחזקה זו אין שום פקפוק ומצד עצמו אלים טובא חזקה דידך, גם מטעם זה שהוא חזקה דאורייתא ושל כנגדך רק חשש



כותל המזרח בביהכ"ס החדש בקאשוי

חזקה דרבנן, ע"כ מטעם הנ"ל קם חזקתך נגד טענת חזקה דידיה". עד כאן משו"ת אמרי יהודה.

### דומ"ץ דק"ק קאשוי

כאמור הוכרח רבי שמואל להתפשר עם הקהל, ולוותר זמנית על כס הרבנות, אמנם רבי שמואל הלוי יונגרייז נבחר ברוב קולות לדומ"ץ ק"ק קאשוי, ולפניו כבר שימש בדיינות רבי חנוך העניך פאק ז"ל דומ"ץ ק"ק קאשוי, מח"ס זכרון יוסף (או"ח), טבוח טבח (יור"ד), קנה וקנמון.

על ניהול הבית דין בק"ק קאשוי וסדרי ההוראה בק"ק קאשוי נלמד מתשובה בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז סימן קפ"ג, וז"ל: "בעיר אחת שיש שם רב אב"ד שבא לשם איזה שנים, ויש בעיר הנ"ל שני דיינים מומחים, אחד מהם [רבי חנוך העניך פאק] כבר משמש בהוראה שם יותר מעשרים שנים והוא מורה מובהק ומוסמך, וכמעט רוב הוראות שבעיר הן על ידו, וגם דיין הב' [רבי שמואל הלוי יונגרייז] הוא דיין מומחה... והדיינים הם מסדרי גיטין וחליצות וכל טענות ותביעות שבין אדם לחבירו הכל מתנהג על פיהם, והרב אב"ד איננו מורה כמעט שום הוראה בעיר". - במכתב מאת רבי אלחנן היילפרין בראש הספר 'זכרון מנחם' כותב שהכוונה על העיר קאשוי.

באפריון קובץ שלישי משנת תרפ"ז [עמ' 92-93] מודעה של 'בית דין צדק דקהל עדת ישורין (ארטה). קאשיצע יע"א' נגד תנועת הציונות. מיום ד' דחנוכה תרפ"ו. בחתימתם של הק' שאול בראך מנייטרא אב"ד. הק' חנוך העניך פאק דומ"ץ. הק' שמואל בה"ג מהרי"ץ הלוי יונגרייז דומ"ץ. ומודעה נפרדת שם, באותו ענין, בחתימתו של 'הק' שמואל ענגעל אבדק"ק ראדעמישלע'.

ובתשובה מיום ג' ויקהל כ' אד"ר תרפ"ז, שערך רבי שמואל ענגיל לרבי מרדכי יהודה ווינקלער אב"ד ה' מאדע, בדבר הטו"ת שהציע לפני הרבני המופלג מו"ה אשר פאק בהרה"ג מו"ה הענך פאק דומ"ץ דפה וכו', אחרי שחוה דעתו בענין כותב: אך לדינא עיקר תלוי בראות עיני הרב אב"ד ובד"צ (שאולי הי' להם טעם שהורו כן) ולא כתבתי רק לפלפולא כמ"ש כהד"ג שיחי'. - כנראה שרבי שמואל ענגיל לא היה קשור לבית דין של קאשוי. מפי השמועה למדנו שזה היה רק תואר כבוד אשר רבי שאול בראך השתדל עבורו אצל הקהילה.

כאשר נפטר רבי שמעון ארנפלד אב"ד מיהלאוויץ, ביום ה' מו"מ כ"ד תמוז תרצ"א, והובל למנוחות למחרתו ביום ועש"ק, היה רבי שמואל הלוי יונגרייז בין המספידים [שערי אורה ח"ב חו' יא עמ' צג].

### אשכנתי דרבי

רבי שמואל נחלה בשנת תרפ"ה במחלה קשה, הוא נותח בעיר ווינא, אולם לא נתרפא יותר [שאלו בחיר ה', דברי ימי קאשוי עמ' טו], על אף מחלתו הקשה ויסוריו



הרבים, ישב ועסק בתורה הקדושה בכל שעות היממה, מלבד השעות שהיה פעיל בעבודות בית הדין בעיר.

ביותר גברו עליו היסורין בארבע שנות חייו האחרונות, כנחרט על מצבתו, וביום ט' אדר שני תרח"ץ שחל"ח, ומנו"כ שם באוהל אביו וזקיננו, רבני ק"ק קאשוי. נספד על ידי גיסיו: רבי יהושע גרינוואלד אב"ד חוסט, רבי מאיר גרינוואלד אב"ד טעטש, רבי נתן פייטל איידליס מו"ץ בק"ק קאשוי. על מצבתו נחרת:

פה בסעיף אדמה אדם להבל דמה / בלה ימיו מהרה חיש  
נסע ההרה / גל עד / נפש עמל עמלה לו, איש לפי מהללו /  
ה"ה הרב הגאון החסיד ועניו כקש"ת / מו"ה יהושע שמואל  
ז"ל / דומ"ץ דפק"ק קאשוי / בן אדמו"ר הגה"צ / מו"ה  
יצחק צבי הלוי יונגרייז ז"ע / אב"ד פה ק"ק, ולאמו הרבנית  
הצדקת / מרת מרים ע"ה, ולמעלה בקודש / סבל יסורים  
רבים ונאמנים ד' שנים רצופים / ונפטר בש"ט יום ש"ק  
זכור / ט' אדר שני תרח"ץ לפ"ק / ת.נ.צ.ב.ה. - ימיו ושנותיו  
השלים בטהרה / הקריב נפשו על מזבח התורה / וי כי  
אבדה נפשי יקרה / שבת היתה וניתנה במרה / עירינו תילל כי אבן פינתה ירה / שפתותיו  
נוטפות מור ביראה טהורה / מעשיו הטובים האירו כנר במנורה / ואהב את הבריות לקרבם  
לתורה / את כל אחד קיבל בספ"י ונעימה / להכניסם תחת כנפי השכינה

נזכר: שו"ת מגדלות מרקחים יור"ד סימן כב [שוכ"ט לכבוד אהובי המל"ג ה"ה הבחור  
החתן החרף ובקי וכו' מו"ה שמואל יונגרייז נ"ל], כג [ממנו]. ברשימת מעות קדימה: אלף  
זעירא, תרפ"ט – קאשוי הרה"ג מו"ה שמואל הלוי יונגרייז דומ"ץ. אשל חיים,  
תרצ"ה – קאשיצע הרה"ג מו"ה שמואל הלוי יונגרייז דומ"ץ. בכורי ראשית, שאמלויא  
תרפ"ו – קאשויא הרב מו"ה שמואל יונגרייז. ברכת אברהם, קליין, תרצ"ד -  
קאשיצע הרה"ג דומ"ץ מו"ה שמואל יונגרייז. דברי דוד, זאלצער, ווראנוב תרפ"ז -  
קאשוי, הרה"ג מו"ה שמואל הלוי יונגרייז דומ"ץ נהמ"ח. דברי שלום, גולדנברג,  
סאטמאר תרצ"ה – הרה"ג מו"ה שאול בראך אב"ד. ש"ב מחו' הרה"ג מו"ה שמואל  
יונגרייז רב"ד. הרה"ג מו"ה חנוך הענך פאק דומ"ץ. זכרון יעקב ויהודה, יוליס,  
מונקאטש תפר"ח – קאשוי הרה"ג ר' שמואל הלוי יונגרייז דומ"ץ. זכרון שלמה,  
שטיינברגר, קליינוורדיין תרצ"ח – הרב הדומ"ץ מו"ה שמואל יונגרייז. חסד  
לאברהם, שפירא, תרח"ץ – קאשיצע ההגהצ"ר שמואל יונגרייז ז"ל דומ"ץ. לבושי  
מרדכי, נדרים, מארגרעטען תרצ"ד – קאשוי הרה"ג שמואל סג"ל יונגרייז דומ"ץ.  
מהר"ם סופר, תפר"ח - קאשיצע הרה"ג מו"ה שמואל הלוי יונגרייז דומ"ץ נ"י. שערי  
אברהם, תרצ"ו – קאשוי הרב ר' שמואל יונגרייז. שערי אפרים, תרצ"ב – מחו'

הרה"ג מר"ה שמואל יונגרייז דומ"צ קאשוי. תקון אליעזר, יונגרייז, תפר"ח – ש"ב הרב הגדול דיין המצוין בהלכה מר"ה שמואל הלוי יונגרייז נ"י.

זרע ברך ה':

(א) בנם רבי משה חיים הלוי ז"ל דומ"ץ ק"ק קאשוי

נולד בעיר אונגוואר בשנת תר"פ לערך. למד בקאשוי יחד עם רבי אלחנן היילפרין מראדומישלא-לונדון.

בסיון שנת תש"ב נשא את זוגתו הרבנית שרה ע"ה, בת דודו רבי יעקב יוסף הלוי יונגרייז ז"ל הי"ד, אב"ד דק"ק ניר מאדע.

בשור"ת אמרי יהודה מאת דו"ז רבי יהודה רוזנר אב"ד ק"ק סעקעלהיד, בראש סימן ח', מתנצל לפני בן גיסו רבי יעקב יוסף הלוי יונגרייז, שאינו יכול להגיע לחתונה. וז"ל:

ב"ה א' נשא מ"ח למב"י תש"ב לפ"ק סעקעלהיד יע"א.

מזלא טבא וגדיא יאה יסוק לתמיד, לכ' אהובי בן גיסי הרב המאוה"ג מעוז ומגדול חו"ב טובא זי"ר יפר"ת כקש"ת מוהר"ר יעקב יוסף שיחלט"א אבדק"ק ניר מאדא יע"א.

אחדשה"ט בלונ"ח. קבלתי קולך המבשר ואומר שת"ל הגיעו נשואי בתך תחי', ויהא רצון שיהא בשעה מוצלחת ותראה אצלם ואצל כל צאצאיק שובע שמחות ורב ברכות דור ישרים יבורך בית נאמן בישראל.

אודות נסיעתינו ליקח חבל בשמחתכם, בודאי שמעת כי המסעות ליהודים כעת הוא ענין קשה ביותר, ולרוב אין מניחים כלל לעלות על המסילה, על כן אתך הסליחה אם נקח חבל מרחוק...

בדין תורה שהיה בקאשוי אחרי פטירת רבי שאול בראך, בשנת תש"ג, תבע רבי משה חיים את חזקת הדיינות של אביו. נעקדה"ש י"ב סיון תש"ד. עם זו' הרבנית.

(ב) בנם רבי דוד הלוי ז"ל הי"ד

נולד בשלהי חודש כסלו שנת תרפ"ג. ונימול על ידי זקינו רבי יצחק צבי הלוי יונגרייז, שהיה גם מוהל [על פי מכתב רבי אלחנן היילפרין, מרדומישלא-קאשוי, מרבני לונדון, ע"ס זכרון מנחם]. מופיע ברשימת מעות קדימה ע"ס שבע רצון, מיכאלאווצע תרצ"ז: הב' דוד יונגרייז.

(ג) בנם הב' יצחק צבי ז"ל הי"ד.

(ד) בנם הב' מאיר ז"ל הי"ד.

(ה) בתם מרת זיסל ע"ה ובעלה רבי מרדכי קרויס מאונגוואר ז"ל הי"ד. [בעת אירוסייהם בקיץ תש"ג היתה גרה בסומבוטהעלי].

הב' ישראל מנחם מנדל וידר – בני ברק

## הצדיק רבי ישראל מנחם מנדל קליין זצ"ל

מדעעש-טבריה וצאצאיו

בעלה הקודם (עמ' טו-כט) פרסנו את יריעת תולדותיו של רבי גדליה קליין מדעעש צפת וצאצאיו. כאן נייחד את הדיבור על בנו רימ"מ שנפטר בטבריה וצאצאיו.

בעיר טבריה ישב על התורה ועל העבודה זקני הצדיק הרב החסיד המפורסם מוהר"ר ישראל מנחם מנדל קליין זצ"ל שהיה גדול בתורה, גדול ביראה וגדול בגמילות חסדים במס"נ, והיה חסיד גדול ומפורסם בחצר אדמור"י בית קארלין זיע"א. נולד ביום י"ז טבת תרנ"ג בעיה"ק צפת ת"ו, להוריו הגה"צ רבי גדליה קליין זצ"ל שעלה מדעעש לצפת (כפי שהבאנו תולדותיו באריכות בעלה הקודם) ואשתו מרת פייגא ע"ה.



רימ"מ קליין בצעירותו בשנת תרע"ט לערך בדעעש

בשנת תרס"ד בהיותו בן י"א שנים בא בברית האירוסין עם אשתו הרבנית הצדקנית בת קדושים מרת בת ציון ציפורה ע"ה בת הגה"צ רבי יחיאל אהרן שרייבער זצ"ל מגדולי חשובי חסידי קארלין בטבריה ואשתו הרבנית הצדקנית מרת רבקה גיטל (ריבא) ע"ה. נולדה להוריה ביום א' טבת תר"נ מברכת הרה"ק ה"פראנקפורטער מקארלין" זי"ע, אחרי כ"ה שנים שבהם נפטרו להם ששה ילדים בילדותם רח"ל, וה"פראנקפורטער" אף הורה לאביה לתת לה השם 'בת ציון' (כנראה לסגולה) ולהוסיף שם שמוזכר בפרשת השבוע – ציפורה.

מרת בת ציון ציפורה היתה כבת ארבע עשרה שנה בעת

אירוסיה. השידוך נעשה במירון ומעשה שהיה כך היה, אביה רבי יחיאל אהרן שרייבער נסע להתפלל על ציון התנא האלוקי רשב"י במירון ופגש את רבי גדליה קליין (שלמד ב"שיבת בר יוחאי' במירון), וסיפר לו רבי גדליה שיש לו 'א' חשוב'ער בחור' והשיב לו רבי יחיאל אהרן שיש לו 'א' חשוב'ע מיידל', ומיד הסכימו לגמור השידוך בשעטומ"צ ושתו 'לחיים'. כששב רבי יחיאל אהרן לביתו בטבריה סיפר לבתו 'ציפורה די ביסט אַ כלה', ושאלה עם מי, ענה לה אביה 'עם מנדל', וענתה היא 'די נאמען געפעלט מיך', ושאלה מרת רבקה גיטל (ריבא) את בעלה רבי יחיאל אהרן 'וכי כך עושים שידוך, הרי לא בחנת את הבחור', וענה לה הוא בזה"ל: "רבי גדליה איז אַ עהרליכער יוד און הער וועט מיך נישט האפ נארען, ער האט גיזאגט אז הער האט אַ חשוב'ער בחור – זיכער איז עס אמת" (בתרגום ללשה"ק: "רבי גדליה הוא ירא שמים ולא ירמה אותי, הוא אמר שיש לו בחור חשוב ובוודאי זה הוא האמת").

תקופה לאחר אירוסי רבי ישראל מנחם מנדל בשנת תרס"ד חזרו הוריו לגור בדעעש והוא נשאר ללמוד בצפת ואח"כ למד כל ימיו ב"כולל רבי מאיר בעל הנס" בטבריה. ביום ח' אלול תרס"ח נפטרה אמו מרת פייגא ע"ה ומנ"כ כנראה בדעעש. לאחר תקופה נשא אביו רבי גדליה קליין בדעעש זיוו"ש"ל את אחותה מרת מרים פעריל ע"ה. בהיותו בגיל שש עשרה שנה בשנת תרס"ט נשא רבי ישראל מנחם מנדל את אשתו מרת בת ציון ציפורה בטבריה, ואביו הגיע מדעעש יחד עם אשתו מרת מרים פעריל להשתתף בשמחת נשואי בנו – יום שמחת לבו.

רבי ישראל מנחם מנדל היה ידוע כאיש ישר וצדיק, ירא אלוקים מרבים וירא חטא קדוש וטהור, הוא לא היה משנה בדיבורו בעד כל הון דעלמא, ומעולם לא הוציא מפיו שבועה או קללה. הוא לא היה יכול לפגוע לשום נברא בעולם והיה שומר על כבודן של ישראל, ולכן לא היה יכול שום נברא לומר שיש לו טרוניה או שנאה עליו. אם היתה איזה מחלוקת בעיר היה מתרחק מזה כמטחווי קשת כדי שלא יהא לו שום שייכות בזה, כן היה מתרחק מכל קבוצת אנשים אשר היו מדברים במילי דעלמא כדי שלא יכשל ח"ו בלשון הרע או רכילות. כמ"כ שמעתי מבתו זקנתי הרבנית הצדקנית מרת **מרים הינדא טויסיג** ע"ה (אשת זקיני הגה"צ רבי אהרן טויסיג זצ"ל ממאטערסדארף-טבריה-ירושלים ובעל "פרי נפש חיה") שאם איתרמי איזה מחלוקת וקטטה בבית המדרש היה מתעטף בטליתו ובורח לביתו עד שישקט אש המחלוקת למען לא יהא לו שום שייכות בזה.

על גודל צדקתו תעיד העובדה שסיפרה אשתו מרת בת ציון ציפורה, פעם אחת נכנסה למטבח והנה היא מבחינה שבעלה רבי ישראל מנחם מנדל שורף את ידיו על גבי הפרימוס, וכששאלה אותו לפשר מעשיו, ענה לה שנדמה לו שכשעברה לידו נגע בה בטעות בזמן שהיתה אסורה לו.

לא היו יכולים לתפוס את רבי ישראל מנחם מנדל מבטל זמנו לריק. בכל שב"ק כמו בימות השבוע לפני תפילת שחרית היה לומד כמה שעות, וכשהיו שואלים את אשתו מרת בת ציון ציפורה היכן אפשר למצוא את בעלה היתה עונה: מי הוא החסיד שאינו לומד לפני התפילה ומי מדבר עוד בשבת!, בעלי הוא חסיד ולכן לומד הוא לפני התפילה בביהמ"ד.

הוא היה מחלק הרבה צדקה מכספו אך שמר לבל יודע לאיש מכל עסקי מצוותיו. כמ"כ היה מקיים מצות הכנסת אורחים בביתו באופן נעלה מאוד, בכל מקום שנמצא אורח בעיר או בביהמ"ד היה הוא מוזמן אליהם לביתם, והיה רבי ישראל מנחם מנדל עם אשתו מרת בת ציון ציפורה משרתים את האורחים במסירות גדולה ונותנים לאורח הרגשה טובה עד כדי שירגיש כבעל הבית בביתו ולא כאורח כלל. כן היו כל מיני אורחי פרחי – עניים גלמודים ומסכנים בני ביתם ממש והיתה משרתת אותם ונותנת להם אוכל לפני ילדיה.

פעם הגיע לטבריה בחור מבוגר מפולין ולא מצא עבודה לפרנסתו, יום אחד ראתה מרת בת ציון ציפורה את הבחור הזה עומד ברחוב העיר ופניו חיוורות מאד, מיד ניתרה ודאגה להאכילו ולהשקותו עד שישוב נפשו, לאחר ששבה אליו רוחו אמר הבחור שהרגיש שאם לא יביאו לו כדי מחיתו אזי לא היה מתקיים ומפיח נשמתו מרעב תוך כמה שעות, כי זה כבר כמה ימים שלא בא לפיו דבר מאכל, והתבייש לבקש אוכל. לאחר מכן אמר לו רבי ישראל מנחם מנדל שידע שדלתות ביתו פתוחה לו תמיד ויכול לבוא ג' פעמים בכל יום לאכול ארוחתו ולסעוד נפשו בביתו. קרוב לארבעים שנה בא הבחור הזה ג' פעמים בכל יום להחיות נפשו, והם החזיקוהו כבן בית בין שאר הבנים.

רבי ישראל מנחם מנדל יסד בטבריה "חברת לינה" ב"הקדש" – הכנסת אורחים שליד ביהמ"ד קארלין לאורחים ולאנשים שאין להם מקום ללון, והרבה עניים חולים ומסכנים לנו שם. עיקר מטרת החברה היתה שיהא מי שנישאר ער ליד מיטות החולים שם, ילדים חולים וגם זקנים – ואף כאלו שחלו במחלה מדבקת כמו טיפוס וכדו' רח"ל. רבי ישראל מנחם מנדל היה מארגן זוגות אברכים שיישארו ערים ליד מיטות החולים ואף הוא בעצמו היה ער לילות שלמים ליד מיטות חולים – בטבריה היו אומרים שכשהוא בעצמו עומד על משמרתו אין תנומה חוטפתו כלל כל הלילה. כן היה נוסע למכולת ושם נתנו לו קמח ל'חברה' ואשתו מרת בת ציון ציפורה היתה אופה מהקמח לחם והיה מחלק לכל אחד רבע לחם שהיה אז יקר המציאות.

כשהיה מחלת החולי-רע רח"ל הלכו רבי ישראל מנחם מנדל יחד עם מחותנו החסיד המפורסם רבי אריה צבי בוימל ז"ל במסירות נפש וטיפלו בחולים ששכבו ב"הקדש" ורחצום וניקו את פצעייהם מבלי לחשוש לסכנת גופם.

פעם אחת בערב פסח הלך רבי ישראל מנחם מנדל להתפלל שחרית ולא חזר עד שהגיע זמן אפיית מצות ולא ידעו לאן נעלם, עד שהלכו לחפשו ומצאוהו שנראה כמו אחרי עבודת ניקיון, והסביר שהיה ב"הקדש", וביער את החמץ משם והלך כמה פעמים לשאוב מים מהכנרת לנקות ולהכין להם את המקום לכבוד חג הפסח כהלכתו כי מי ינקה ומי ידאג להם לעניים חולים ואורחי פרחי בימים אלה אשר כולם עסוקים, ואיך יכנסו לחג הפסח. ובלשונו הק': "ווער וועט אינזינען אבען די הקדש, די ארימעלייט אין אַ זעלכע טעג וואס אלע זענען פארנומען? און ווי אזוי וועלן זיי אריין גיין צום פסח?".

היות שמרת בת ציון ציפורה נולדה לאביה הגה"צ רבי יחיאל אהרן שרייבער זצ"ל (שנסע שבע פעמים לקארלין להיות במחיצת הרה"ק בעל ה"בית אהרן" זצ"ל) אחרי עשרים וחמש שנים שבהם נפטרו לו ששה ילדים בילדותם רח"ל, היתה היא כל עולמו והיה מחנכה לדרכי התורה והיראה בכל להט החסידות ומנחילה הרבה



ערכים ועובדות וסיפורי צדיקים וחסידים מתלמידי בעש"ט, והיתה היא מגדולי מעתיקי השמועה, ולפני כל סיפור או עובדה שהיתה מספרת היתה מקדימה לומר שסיפור זה שמעה מפלוני ששמע מפלוני כך איש מפי איש עד בעל המעשה, ותורת הבעש"ט ותלמידיו זי"ע היו שגורים על לשונה. בימים ההם כשהיו החסידים נוסעים לציון התנא האלוקי רשב"י במירון לא היו נוסעים לאלתר לשם אלא נחו קודם בטבריה מעמל הדרך, והיו כאלה שנשארו ללון למשך לילה אחד ואח"כ המשיכו עד למירון, והרבה אדמור"ם (בהם הרה"ק רבי דוד משה רזזנבוים זצ"ל מקרעטשניף) וחסידים והרבה מחסידי קארלין היו באים לדלות מאוצרה הגדול ולשמע ממנה עובדות וסיפורי צדיקים שסיפר לה אביה, ובזכותה נשתמרו הרבה עובדות וסיפורי צדיקים וחסידים לדורות הבאים.

מרת בת ציון ציפורה אף היתה ידועה בעיר טבריה מהנשים הצדקניות והחסידות, והרבה שהיו צריכים לישועה היו באים להזכיר אצלה שמות חולים או אלו הצריכים ישועה שתעתיר בעדם בעת תפילותיה, והיתה מתפללת בעד צרת הכלל והפרט של בית ישראל ושופכת דמעותיה כמים בעת אמירת תהלים.

כן היתה מפורסמת מאוד בצדקותה ובחכמת חיים שניחנה ובכל מעשיה הטובים ומתמסרת ועוזרת הרבה לכל מאן דצריך, וכמסופר לעיל. כמו"כ התמסרה במצות כיבוד אם בכל המישורים למעלה מן המשוער, כן החזיקה את אמה מרת רבקה גיטל (ריבא) (שהתעוורה, עקב טיפות עיניים לא מתאימות שקיבלה מרופא בטעות) בביתה משך יותר משלושים שנה והיא היתה מבקשת ללכת להתפלל בביהכנ"ס, ובתה מרת בת ציון ציפורה היתה לוקחת אותה לתפילה במסירות נפש ממש.

ביום כ"ב ניסן שנת תר"ע נולדה להם בתם **מרת פייגא רחל בוימל ע"ה**. אח"כ נולדו עוד שני בנים, אחד בשם **מרדכי אברהם** ועוד אחד ז"ל שנפטרו בילדותם, אחד בן ג' שנים ואחד בן שנה וחצי, אחד בימי הרעב בעת מלחמת העולם הראשונה ביום כ"ז טבת תרע"ה, ומנל"כ בטבריה, ואחד נפטר מדלקת ריאות.

לפני מלחמת העולם הראשונה כשהטורקים שלטו בארה"ק, גייסו את כל האברכים לצבא הטורקי, וכל האברכים התחבאו מפניהם ולא יכלו ללכת ברחוב, אך רבי ישראל מנחם מנדל היה יכול להסתובב ברחוב היות שהיה לו פספורט אוסטרו-הונגרי, באותו זמן פעל גדולות ונצורות למען אחינו בית ישראל הנתונים במיצר, הוא דאג שהביהמ"ד יהא נקי, ומיטיב ומדליק את הנרות שיהא מואר, והסיק את התנור שיהא הביהמ"ד מוכן ומזומן לכל באיה, הוא השיג הרבה כסף להביא לבתי ישראל מצרכי יסוד ומזון. היתה גם תקופה של ימי רעב בטבריה, ואז הסתובב רבי ישראל מנחם מנדל יחד עם החסיד רבי יעקב לובין ז"ל בכל המושבות מסביב לטבריה מדי יום ביומו, כדי להשיג מצרכי יסוד ומזון לבני העיר טבריה ונתנו להם בכבוד גדול מכל הנדרש כגון: חיטים, עדשים ושאר מצרכים, רבי ישראל מנחם

מנדל היה מביא את כל מה שהשיג לביתו ואשתו הרבנית הצדקנית מרת בת ציון ציפורה אפתה ובישלה כל היום לצרכי כל הרעבים בעיר טבריה.

עקב מלחמת העולם הראשונה נמנעה הגעת כסף לקופות הכוללים לארה"ק מחו"ל בעת זו, והעיר טבריה היתה נתונה ברעב גדול עד כדי כך שהיו אנשים שמתו מרעב, גם רבי ישראל מנחם מנדל שיכל את בנו ביום כ"ז טבת בשנת תרע"ה כאמור לעיל, ולא היה כמעט בנמצא מצרכי מזון ומה שכן היה, היה הכל ביוקר ולא היה ברירה עד שמרת בת ציון ציפורה החלה למכור רהיטים מהבית, קודם מכרה כיסאות ואח"כ גם את השולחן, אח"כ גם חליפות ואת הקאפטן של שבת (הערבים היו הולכים עם קאפטן כזה, והם קנאוהו) וכשכבר לא היה מה למכור התחיל רבי ישראל מנחם מנדל למכור את הספרי קודש שלו כדי שיוכל מפרוטות אלו לכלכל את ביתו הדל – את ספריו הק' קנה הרה"ח רבי משה בן ציון ברגמן ז"ל ה"ד מטבריה, עד שלא היה לו ברירה ובשנת תרע"ה אחרי פטירת בנו יצא רבי ישראל מנחם מנדל יחד עם אשתו ובתם מארה"ק. חנייתו הראשונה היתה בעיר הבירה ווינה שבאוסטריה, שם בהיותו פליט קיבל מהעירייה מרתף ובו חדר אחד לגור בו, אבל גם בתוך חדר יחיד זה ניהל רבי ישראל מנחם מנדל את אורחות חייו כרגיל והכניס לשם אורחים, פליטים כאלו שאף אחד לא רצה להכניסם בגלל היותם עניים מרודים, ועל אף מצבם הנפשי הירוד של אנשים אלו, לא הביט רבי ישראל מנחם מנדל על כל זאת וחילק את מקום דירתו יחד עם פליטים אלו, והיו צריכים לעוזרם ולשקמם ומרת בת ציון ציפורה טיפלה בהם והתמסרה אליהם מאוד.

לאחר תקופה המשיך רבי ישראל מנחם מנדל ומשפחתו לגלות לעבר עיר מגורי אביו דעעש ביודעו שאביו יהא לו לעזר ולתמיכה בתקופה קשה זו, אך לדאבונו לא זכה לפגוש את אביו בחייו, כי בהגיעו לדעעש בסוף שנת תרע"ז או בתחילת תרע"ח כבר היה אחרי פטירת אביו רבי גדליה זצ"ל ביום ט"ו תמוז תרע"ז, וגם שם היה המצב דחוק מאוד מפאת ריבוי פליטי מלחמה, ותיזכר לטוב לזיכרון עולם דודתו אחות אמו הרבנית מרת חיה שרה פאנעט ע"ה שעל אף המצב הכללי הדחוק והיותה אלמנה עזרה להם הרבה ביישובם בפרק עת זה, וכמעשיהם בווינה כן היה מעשיהם בדעעש שהכניסו הרבה פליטים לחלוק את מנת חלקם יחד עם כאלו שאף אחד לא רצה לדאוג להם. ביושבם בדעעש נולדה להם בתם הרבנית הצדקנית מרת **מרים הינדא טויסיג ע"ה** ביום י"ד תמוז תרע"ח.

כשוך אימת המלחמה ביקשה מרת בת ציון ציפורה לעלות לארץ ישראל ולחזור לטבריה כי רצתה לפגוש את אביה שאליו היתה קשורה בל"ג, ובשנת תרפ"א חזרו לארה"ק דרך סוריה בספינה וברכבת עד שהגיעו והתיישבו בטבריה אחרי שש שנים שלא היו שם. בחוזרם לא היה להם כלום שהרי את הכל מכרו לפני צאתם מא"י, ולא היה לרבי ישראל מנחם מנדל מאין לפרנס את ביתו. היה זה בתקופת ערב פסח

ושליח מאת הגה"ק רבי משה קליערס זצ"ל אב"ד עיה"ק טבריה ת"ו בא אליו בהצעה שישימש במועד זה כמה שבועות כמשגיח בעת אפיית המצות לחג הפסח שהכל יעשה בהידור ויהא נקי מכל חשש חימוץ, ובשכר זה יקבל חמישה לירות – בתקופה זו היה זה סכום גדול מאוד שיכלו להתקיים מזה כל השנה, מרת בת ציון ציפורה כבר תכננה לקנות מזה שולחן וכיסאות ושמלות חדשות לבנותיה – מרת פייגא רחל בוימל כבר היתה אז בת אחד עשרה שנה ומרת מרים הינדא טויסיג היתה אז בת שלש שנים, ואח"כ יקנו מזה את כל צורכי הפסח ועוד ישאר לכלכל ביתם מזה תקופה יפה אחרי חג הפסח – רבי ישראל מנחם מנדל התחיל בעבודתו לשמש כמשגיח יום אחד או שניים אך העובדים לא היו יראי שמים וניצלו את גודל טוב ליבו וזייפו בעבודתם ולא רצו לעשות כפי הוראותיו והדרכתיו, אז הלך רבי ישראל מנחם מנדל מיד לרב והחזיר לו החמש לירות באומרו שאינו רוצה להיות



רימ"מ קליין לעת זקנותו בטבריה

המשגיח "אלע יודען וועלן עסן אויף מיינע פלייצעס?!, און איך זאל נאך מאכען פון דעם אַ פרנסה, איך לאז נאך היינט אפ די ארבעט" (בתרגום ללשה"ק: "כל היהודים יאכלו על אחריותי?! ואני עוד יעשה מזה פרנסה, אני עוזב את המינוי עוד היום"), והלך הרב למאפיה וצעק על העובדים שם שאם לא ישמעו לו לרבי ישראל מנחם מנדל לא ישלמו להם משכורתם ויפטרו אותם ואח"כ ניסה לדבר אתו שיחזור להשיגה והוא בסירובו עומד ולא רצה בשום אופן באומרו: "די יודען וועלן נישט עסען אויף מיינע פלייצעס, אויף מיינ נשמה וועלן מענטשן נישט עסן מצות, דער באשעפער וועט מיר באשערן מיט וואס איך דארף" (בתרגום

ללשה"ק: "היהודים לא יאכלו על אחריותי, על נשמתי לא יאכלו מצות, השי"ת ישפיע לי כל מה שאני צריך").

שנים אחדות אחרי שובם לארה"ק נולדה להם בתם האשה החשובה והצדקנית מרת העניא ביילא קוריץ תחי' בטבריה. בשנת תרפ"ח נולד להם בנם הילד יחיאל גדליה קליין ז"ל, ביום הפורים שנת תרצ"ו בהיותו בן שמונה שנים נפל מגובה בביהמ"ד קארלין בטבריה ונחבל בראשו, בתחילה לא התייחסו לזה ברצינות ולאחר זמן התפתח מזה דלקת קרום המוח, ולאחר שלשה חודשים ששכב בביה"ח בחיפה בייסורים גדולים נפטר ביום כ"ט אייר תרצ"ו.

רבי ישראל מנחם מנדל עם אשתו מרת בת ציון ציפורה צירפו לביתם כמה חדרים שישימש כמלון לאלו העולים לציון התנא האלוקי רשב"י במירון ונעצרים לפוש

מעמל הדרך בטבריה או אלו הבאים לרחוץ בחמי טבריה, ושמזה יהיו אמורים להשתכר קצת כדי מחיתם. אך העידו וידעו כל אנשי טבריה וכל האורחים שאין זה כי אם הכנסת אורחים לנצרכים יותר ממלון... והיתה מרת בת ציון ציפורה עומדת ומשמשת כל אלו האורחים או הגלמודים והמסכנים היושבים שם ב'מלון' זה בקביעות... בחום ובמסירות נפלאה כאילו היו אלה בניה, וכל החולים ונדכאים ידעו שבהגיעם לשם יקבלו את כל מבוקשם בסבר פנים יפות על אף שהבקשות היו לפעמים תמוהות ומוזרות... כן היו מתאכסנים שם הרבה אדמו"רים ורבנים שבאו לפוש בטבריה וכיבדום רבי ישראל מנחם מנדל עם אשתו מרת בת ציון ציפורה ביותרת הכבוד ואף הם היו באים לשאוב ממעין ידיעותיה בעובדות הצדיקים כפי ששמעה מאביה הגה"צ רבי יחיאל אהרן שרייבער זצ"ל כאמור לעיל.

בשנת תש"ח בימי המלחמה בארץ ישראל הפציצו הערבים קשות את העיר טבריה, כשהיתה הפוגה כמה שעות ניצלו בני העיר את הזמן הזה להעביר את מושבם למקום מרוחק יותר לעת זה עד שישקט הארץ, גם רבי ישראל מנחם מנדל ומשפחתו עברו אז ל'קרית שמואל' בטבריה. בזמן הזה שכל הבתים היו ריקים מתושביה נכנסו כמה אינשי דלא מעלי ושדדו מכל הבא ליד ולא השאירו כלום מכל דבר ערך. לאחר שנרגעה מצב המלחמה חזר רבי ישראל מנחם מנדל לביתו ומצאו ריקן מכל, לאחר זמן הודיעו לכל התושבים שכל החפצים, רהיטים ומלבושים שנגנבו נאספו למקום אחד, ומי שיבוא ויצביע על חפציו וישבע שהם שלו יקבלום בחזרה.

כשהציעו לרבי ישראל מנחם מנדל ללכת למקום ששם אפשר לקבל את כל רכושו בחזרה תמורת שבועה, לא רצה ללכת לשם, באומרו: "צוויי זאכן האב איך, איך האב אויף מיין לעבן נישט געשווארן און אויף מיין לעבן קיינעם נישט געשאלטן, וואס ווילט איהר אז איך זאל שווערן פאר מעביל כלים און מלבושים? דער באשעפער וועט מיר באשערן אנדערע" (בתרגום ללשה"ק: "שני דברים יש לי, מעודי לא נשבעתי ומעודי לא קיללתי, מה הנכם רוצים שאשבע על רהיטים כלים ומלבושים? הש"ת ישפיע לי אחרים"). דבר אחד כאב לו על שנלקחו ממנו כלי קודש ומכתבים וכת"י שהיו לו יקרים מפאת היותם חפצי קודש מתלמידי בעש"ט הק' זי"ע, כמו כן הצטער על הרבה שטרי קבלות שקיבל מרבותיו על כספי 'מעמדות' ששלח להם, וכל אלו נלקחו ממנו.

הרבה ייסורים וצער גידול בנים (שנפטרו לו שלשה בנים רח"ל) היו מנת חלקו של רבי ישראל מנחם מנדל, אולם אף פעם לא נראתה עליו שום שברון או צער ומיצר רק תמיד היה שמח וכן דרש תמיד מבנותיו. בנשמתו בערה תמיד שלהבת אש דרך החסידות וכן הדריך את בני ביתו לנהוג בדרך זו. בשב"ק היה עורך הסעודות שבת בביתו מלא שמחה בזמירות שירות ותשבחות לקל חי בנוסח קארלין.



ביום כ"ט שבט בשנת תשי"ב כשרבי ישראל מנחם מנדל כבר היה בשעותיו האחרונות על אף שהיו לו ייסורים גדולים, ניחם את משפחתו ואמר: "עס וועט זיין גוט", וביקש לשתות מים ובירך ברכת 'שהכל נהיה בדברו' וציווה לשמור שלא תיפול הכיפה מעל ראשו עד יציאת נשמתו. אחרי יציאת נשמתו במעמד בני המשפחה ומנין שקיבלו עליהם עול מלכות שמים אמר גבאי החברה קדישא שהוא בח"ק כבר ארבעים שנה ובעת יציאת נשמת האדם יכולים לראות איך התנהג האדם כל ימי חייו, וכבר הרבה שנים שלא ראה פטירה ויציאת נשמה כמו אצל פטירת ויציאת נשמתו של רבי ישראל מנחם מנדל קליין.

מנו"כ בביה"ח בטבריה.

החינוך שהנחילה מרת בת ציון ציפורה ותפילותיה ושאיפותיה היו תמיד שבניה חתניה וכל צאצאיה יהיו תלמידי חכמים, ולכן היתה אופה עוגות לנכדיה הבחורים תלמידי הישיבות כדי שילמדו תורה בהתמדה, והיתה אומרת שיש לה ברכה שיהיה לה 'עהרליכע חסידישע קינדער', אכן אחרי מיטתה הלכו בניה ונכדיה וניניה שכולם ממש בלי יוצא מן הכלל הולכים בדרך המסורה לנו ממנה.



לפני פטירתה בשבת בבית החולים ביקשה מנכדה הג"ר שמעיה אלימלך טויסיג שליט"א מעיה"ק ירושלים כוס תה ובירכה הברכה 'שהכל נהיה בדברו' ונפטרה במוצאי שב"ק כ"א טבת תשמ"א, ומנו"כ במרומי הר הזיתים בירושלים.

**צאצאי רבי ישראל מנחם מנדל קליין:**

א) בתו מרת רחל פייגא בוימל ע"ה, נולדה ביום כ"ב ניסן תר"ע בטבריה, ונפטרה ו' אייר תדש"מ. אשת החסיד המפורסם רבי מרדכי (ב"ר אריה צבי) בוימל ז"ל נולד כ' טבת תרע"א, מחשובי חסידי סלונים. שימש כגבאי וש"ץ ובעל קורא בביהכנ"ס דחסידי סלונים בטבריה, כן לימד תורת ה' לתשב"ר באמונה קרוב לארבעים שנה. נספה בתאונת דרכים בן ס"ב שנה ביום י"ח סיון תשל"ג, ומנו"כ בביה"ח בטבריה.

ב) שני בנים בשם מרדכי אברהם ועוד אחד ז"ל שנפטרו בילדותם רח"ל, כמובא למעלה.

ד) בתו זקנתי הרבנית הצדקנית מרת **מרים הינדא טויסיג** ע"ה, נולדה ביום י"ד תמוז תרע"ח בדעעש. עלתה לארה"ק עם הוריה בשנת תרפ"א. נפטרה כ"א אדר א' תשע"ד, ומנו"כ בהר הזיתים בירושלים, אשת הגה"צ רבי **אהרן טויסיג** זצ"ל (בנו בכורו של הגה"ק רבי ישראל טויסיג זצ"ל ראבדק"ק מאטערסדארף ורב דמאה שערים בעיה"ק ירושלים בעל "בית ישראל"), נולד בראש השנה שנת תרע"ד במאטערסדארף. בעמח"ס "**פרי נפש חיה**" ב"ח. נפטר י"א מר חשון תשס"ח, ומנו"כ בהר הזיתים בירושלים.

ה) בתו האשה החשובה והצדקנית מרת **העניא ביילא קוריץ** תחי' אשת הרה"ח המפורסם רודצ'ו"ח רבי **נח (ב"ר אברהם פנחס) קוריץ** ז"ל מחשובי חסידי קארלין בטבריה-ב"ב. נולד בשנת תרע"ט בטבריה. בשנת תש"ח זממו הרשות המקומית בטבריה להרוס את ביהכנ"ס של הרה"ק רבי אברהם מקאליסק ז"ע והוא מנע



בעדם מלבצע את זממם והשקיע כוחו והונו, הביא מומחים והזיל מעות מכיסו, וחיזק את המבנה, ובזכותו שרד מקום קדוש זה. לימים כיהן רבי נח כממונה וכאפוטרופוס של ביהכנ"ס זה (קובץ "בית אהרן וישראל", שנה לא גיליון ג (קפג), שבט-אדר א'-ב' תשע"ו, עמ' ק"צ). היה עמוד צלותהון דישראל בתפילותיו מלאי הרגש והשתפכות הנפש, והרבה מזמירות העתיקות לבית קארלין נשתמרו על ידו לדורות הבאים. נפטר ביום ב' דר"ה תשס"ב ומנו"כ בביה"ח בטבריה. ז) בנו הילד **יחיאל גדליה קליין** ז"ל, נולד בשנת תרפ"ח בטבריה, ונפטר בן ח' שנים ביום כ"ט אייר תרצ"ו,

ומנו"כ בין אביו לזקנו הגה"צ רבי יחיאל אהרן שרייבער זצ"ל בביה"ח בטבריה.

ככלות היריעה על רבי גדלי' וצאצאיו נפרוש תודתנו לכל העוזרים והמסייעים בהעשרת יריעה זו, ה"ה, האה"ח מרת ה. ב. קוריץ – ב"ב, הג"ר גדליה טויסיג – ב"ב, הרב משה יהודה אדלר – ב"ב, הרב יוסף לוי – ביתר, הרב ישראל טויסיג – ביתר, הרב דובעריש וועבער – ברוקלין, ר' גדליה קליין-קדמון – חיספין, הג"ר מנחם מנדל מרגליות – ב"ב, הרב אברהם וועג – ב"ב, הנהלת ה"ארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי" בירושלים בראשות המנהל ד"ר יוחאי בן גדליה, ויה"ר שזכות אבותינו הק' יגן עליהם ועלינו ועל כל המשפחה לכל מידי דמיטב, אמן.

אודה מאוד לקוראי העלים' באם יעשירו בידיעותיהם את היריעה על משפחת קליין מדעעש-צפת-טבריה, וכן ידיעות על רבי נחום בנימין קאליש [שהוזכר בעלה הקודם] חותנם של רבי גדליה קליין זצ"ל והרה"ק מדעעש זצ"ל.

הרב מנחם מאיר יאקאבאוויטש – ברוקלין נ"י

### רשימות חדשות מתלמידי ערוגת הבשם

הנה אך זה עתה יצא לאור ברוב פאר והדר ספר 'תולדות ערוגת הבשם', מהדורא חדשה ומושלמת כלילת יופי, ע"י הרב אהרן ישעי' ראזנער דומ"ץ סאמבאטהעלי. בעידן גמר עריכת הספר, זכינו להיות נטפל לדבר מצוה לברר מקחו של צדיק בכמה ענינים, וגם להנציח תולדות הגה"ק בעל ערוגת הבשם ז"ע - אלו התלמידים הנקראים בנים.

לאור זה עלתה בידנו בס"ד להמציא רשימות חדשות מתלמידי הערוה"ב (להלן: רשימה א' וב'), שמותם נפקדו לטובה ב'תולדות ערוגת הבשם' החדש (פרק כח), שם נרשמו שמות 645 מתלמידי הערוה"ב עפ"י מקורות נאמנים, רובם מתוך רשימות אלו. לשלימות הענין נציע הרשימות בשלימותם, ונעמוד על המחקר לברר הפרטים.

כמובן אין בידנו לברר שמות כל התלמידים שיצאו מבית מדרשו של אותו גאון וצדיק, שהרביץ תורה במשך ג'ל שנים והעמיד תלמידים לאלפים. גם לא לקחנו המשרה ולא שמנו למטרה לפענח לזהות ולברר פרטי כל התלמידים, כי רבים הם ואי אפשר לפורטם. מכל מקום הוספנו בסוגריים מרובעות פרטים קצרים על תלמידים שהי' מוכרים לנו מקופיא בלי חקר רב, הרבה מהם רשמנו על פי סברא בלי הכרח, ויתכן ששני יוסף בן שמעון איכא בשוקא, וד"ב. [תודתנו להרב זושא קינסטליכער, הרב יואל יעקב מייזליש, הרב יואל שווארץ, הרב יונתן ווייס, הרב יונתן מארטאן, הרב ישראל פריעדלאנדער והרב ישראל יואל וועבער על עזרתם בזיהוי התלמידים].

#### רשימה א' - קליינווארדיין תרמ"ז

רשימה זו היא מתחילת זמנו בקליינווארדיין, שם נתקבל משה רעיא מהומנ"א בשנת תרמ"ז [וראה 'תולדות ערוגת הבשם' החדש (עמ' שעז) מכתב הערוה"ב שהב' בנימין בערגער (ברשימה זו מס' 8) כבר עזב הישיבה בקיץ תרמ"ז]. הרשימה המקורית נמצאת בארכיון נירעדהאז, שם נרשם שרשימה זו נשלחה לשלטון המחוז ע"י הרב משה גרינוואלד רבה של קישוורדא 877'. (העתק הרשימה עם שיבושים וחסרות, נמצאת בחוברות: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás V-VI. (1985, pg. 154). בימים האחרונים נתקבל צילום הכת"י בהשתדלות הרב ברוך אבערלאנדער רב קהילת חב"ד בודאפעסט [הוא שבקשנו וזרזנו לסייע ביד הרב המו"ל הנ"ל כדי שיצא דבר השלם, ותשוו"ח לו על עזרתו בפענוח השמות העיירות והמחוזות מלשון הונגרית].

ככל הנראה היא רשימה חלקית, אינה כוללת הבחורים מקליינווארדיין גופא, וכנראה גם נשמטו שמות תלמידים הרבה מחמת מסירות ומלשינות. כידוע לא עברו עליו ימי נחת בקליינווארדיין, פריצי עמינו הלשינו להממשלה ובמכתבי עת שבישיבה החדשה מתחנכים התלמידים על דרך הישן, בלי התקדמות והשכלה וללא דרך ארץ. בכת"ע המקומי Nyirvidek (דעצ. 18 887), כתבו בתוך הדברים (מתורגם): "...טעות גדול הי' לבחור רב כזה על עיר השניה בגודלה במחוז סאבאלטש, מי שאינו שולט בשפת המדינה, גם אומרים עליו שהוא חרדי תמים, ומתנגד לבתי-ספר המתקדמים, לעומת זה הביא עמו לערך 200 תלמידים משונים לומדי התלמוד, ונוכחותם עושה עלינו רושם כאילו אנו נמצאים בגאליציא..." (צילומו ב'זכרנו לחיים' פרק ג עמ' קסא, ומשם ב'תולדות ערוגת הבשם' החדש ח"א עמ' קצג).

מעשה שטן הצליח והוציאו צו הסגר על הישיבה, אך הערוה"ב המשיך להרביץ תורה בסתר במסירת נפש, עד שבחסדי השם זכו להסיב לב שר החינוך לטובת הישיבה. (ראה בארוכה: הקדמת 'שו"ת ערוגת הבשם' או"ח ד"ה כעת, 'תולדות ערוגת הבשם' ח"א עמ' קא, שם במהדו"ח עמ' קפט, 'זכרנו לחיים' פרק ג עמ' קנו-קסב).

1. אדלער שאלאמן, אורלאדאני [מעזא-לאדאני], סאבאלטש
2. אדלער יוסף, אורלאדאני [מעזא-לאדאני], סאבאלטש
3. בלאנק אהרן [ב"ר יוסף], הומנא, זעמפלין [סיגוט]
4. בערקאוויטש אדולף, ניר-מאדע, סאבאלטש
5. בערקאוויטש שאלאמן, ניר-מאדע, סאבאלטש
6. ברוין אליאש [אלי' הי"ד ב"ר אברהם משה ברוין-העברי], סאטמאר, סאטמאר
7. בלייער אדולף, מונקאטש, בערעג [אולי: דוב ב"ר פנחס בעל בית דפוס במונקאטש]
8. בערגער בייני [בנימין הי"ד ב"ר זלמן], ק. עגערסעג, וואץ [ר"מ בעלעד ונייפסעס]
9. בערקאוויטש יודא [ב"ר אליעזר], מאלצא, זעמפלין
10. בעהם יאנוש, נאגי-קראלי, סאטמאר [אולי: יהונתן בנימין באהם, נכד 'רבי יצחק חסיד']
11. בערקאוויטש מאנו, אופהערטו [ראצפערט], סאבאלטש [אולי: מנחם ב"ר ישעי', ה' נאנאש]

12. בערגער מאנו, טארקאני, זעמפלין [אולי: ב"ר יוסף]
13. בעהם הענריק [חיים באהם], ה' נאנאש, סילאגי [מערק]
14. דיימאנד נאטהאן, פעלשופאלו, סאטמאר
15. דאווידאוויטש שאמו, נ' טארנוי, זעמפלין
16. דייטש מאנו, האדהאז, סאטמאר
17. פישער יוסף, גאלסייטש [טשעטשאוויץ], סאטמאר
18. פרענקל ישראל, נ' ווארשאני, סאבאלטש
19. פרענקל מור, טאקאי, זעמפלין [אולי: ב"ר שאול יהודא רה"ק טאקאי]
20. פרישמאן שאלאמן, מארקופאפי, בערעג



21. פרידענשטיין שאלאמן, נאגי-קראלי, סאטמאר
22. פריעדמאן שאלאמן, מארגיטפאלו, שעפעש
23. פליישימאן אנטאל [אשר אנשיל ב"ר זאב], סאטמאר, סאטמאר
24. גראס אהרן [אהרן יודא ב"ר מרדכי], נאגי-קראלי, סאטמאר [סאטמאר]
25. גאלדשטיין אהרן, אראנאש, סאבאלטש [תוקן עפ"י הכת"י]
26. גרינפעלד ברוך [ב"ר שאול יחזקאל], הומנא, זעמפלין [מו"ץ פוטנאק, מח"ס אהל ברוך]
27. גראס דוד [ב"ר חיים], אופהערטו [ראצפערט], סאבאלטש [דומ"ץ זענטא]
28. גראס ישראל, אראנאש, סאבאלטש [תוקן עפ"י הכת"י]
29. גראס יוסף, גאלסייטש [טשעטשאוויץ], זעמפלין [תוקן עפ"י הכת"י]
30. געשיידט יוסף, פוטנוק, גאמור [ש' טאריאן]
31. גרינפעלד יוסף [ב"ר משה אברהם], שאראש-פאטאק, זעמפלין
32. גרינפעלד שאמו [כנ"ל], שאראש-פאטאק, זעמפלין
33. גרין מארטון, סורניעג, זעמפלין
34. גליק מור, א' הראבוץ, זעמפלין
35. געשטעטנער מארטון, טשארנא, שאפראן
36. גוטמאן שאלאמן, ניר-אדאני, סאבאלטש
37. גראס קלמן, הומנא, זעמפלין
38. גרינפעלד פנחס [ב"ר שאול יחזקאל], הומנא, זעמפלין [ליטשיק, אחיו לעיל מס' 26]
39. גרינוואלד דעזשא [אליעזר דוד], טשארנא, שאפראן [ה'קרן לדוד', אחי הערוה"ב]
40. גרינוואלד איגנאץ [יעקב יחזקי' הי"ד], טשארנא, שאפראן [חוסט, אחי הערוה"ב]
41. הארטשטיין הענריק [נפתלי הירצקא ב"ר דוב בער], סאמאטור, זעמפלין [ליסקא]
42. הארטשטיין מאנו [מנחם ב"ר דוב בער], סאמאטור, זעמפלין
43. יאקאבאוויטש אלאדאר [יעקב אלטר ב"ר נחום], אנארטש, סאבאלטש
44. יאקאבאוויטש שאלאמן [משולם שרגא ב"ר נחום], אנארטש, סאבאלטש
45. האללענדער מור, ט' קריווא, אוגאטשא
46. קראון אהרן, קאנטור-יאנאשי, סאבאלטש
47. קליין אדולף, אופהערטו [ראצפערט], סאבאלטש
48. קאין לאזער [אליעזר], ואיא, סאבאלטש [עטשעד, חתן הג"ר משה ישעי' שווארץ מח"ס 'הלכה משה']
49. קאהן בייני, שעבעשקעלעמעש, שאראש
50. קליין בייני, טארקאן, זעמפלין
51. קעסטנבוים יעקב, חוסט, מארמארוש
52. קליין יעקב, אילק, סאבאלטש
53. קאטה ליפאט [ליפא ב"ר שמואל צבי], פוטנאק, גומור
54. קרויס מאנו, בענקאץ, זעמפלין [ראה להלן מספר 91]
55. קעסטנבוים מור, עסעני, סאבאלטש [אולי: משה ב"ר מרדכי גימפל]
56. קינסטליכער הענריק [צבי ב"ר ארי'], האנושפאלווא, שאראש [אב"ד סעבען]

57. קרויס ווילמאש [זאב ב"ר ישעי'], נירמאדע, סאבאלטש [סענטפעטער]
58. לעבאוויטש שאמו, טארקאני, זעמפלין
59. לעבשטיין לאזאר [אליעזר], ב' אויפאלו, זעמפלין
60. מיללער וויקטור, חוסט, מארמארוש
61. מאשקאוויטש איגנאן, הענאן, זעמפלין
62. ניימאן ליפאט, טאקאי, זעמפלין
63. פאמער אהרן, שעמוויז [שענוויז], שאראש [ב"ר אברהם, מחו' של רנ"ה מראצפערט]
64. פרייס אדולף, חוסט, מארמארוש
65. פרייס אדולף [אברהם מנחם ב"ר נתן שו"ב], סערענטש, זעמפלין [ירושלים]
66. פראפער מור, בערעגאס, בערעג [אולי: משה ב"ר צבי הירש, מו"צ שאמשאן]
67. ראטה אליאש, ט' קערעטשעני, בערעג
68. ראזנער איזאק [אברהם יצחק], קיראלהאזא, אוגאטשא [חתן הג"ר עזריאל יחיאל רובין דומ"ץ מיהאלאוויץ מח"ס שדה העיר]
69. רייזמאן איזאק, אונגוואר, אונג [כנראה: נכד מח"ס 'בית אהרן']
70. רייך איזאק, לעגעשבעניע, זעמפלין
71. ראטה שאמו, סאטמאר, סאטמאר [אולי: שמעון ב"ר פנחס]
72. ראזענבערג שאלאמן, שאטוראליא-אוהעלי, זעמפלין
73. ראזענבלוט הענריק, שאטוראליא-אוהעלי, זעמפלין
74. ראטה נאטהאן [נתן], נאגי-קראלי, סאטמאר [אוהעל]
75. שווארץ הערמאן, טארקאני, זעמפלין
76. שפיגעל אהרן, נ' לוטשקו, בערעג
77. שפיטצער שאלאמן, אילק, סאבאלטש [אולי: ב"ר אהרן יודא]
78. טייטלבוים אהרן, גערגעלי, בערעג
79. פישער יעקב, סאטמאר, סאטמאר
80. סאפיר [זאפיר] שאלאמן, טארצאל, זעמפלין
81. אונגאר שאלאמן, דוקלא, גאטשאורסאג [גאליציא]
82. וויזנער בערנאט [ברוך], שעבעשקעלעמעש, שאראש [דומ"ץ באטיא, ראה להלן מס' 97]
83. ווייס יעקב, עקעראיטוי, סאטמאר [אולי: ב"ר יצחק בעל צוואות 'תולדות יצחק']
84. ווארמאן שאמו, יארמי, סאטמאר
85. וואלנער מארטון, עפערעס, שאראש
86. ווייל איזאק, טשעביניע, זעמפלין [אולי: יצחק דוב/דוד, פאלגאר]
87. שווארץ ליפאט, ניר-באגאט, סאבאלטש [אולי: ב"ר ישעי' אבי רח"ק מח"ס עד בשחק]
- אידי דזוטרא, וחביבא עלינו עיר האבות "קליינווארדיין", נעתיק שמות מתלמיד  
הערוה"ב משם, הנמנים ב'פרענומערנטן' לספר 'שורש ישי' (סיגוט תרנ"א):
88. הבחור הח' יחזקאל גרינוואלד [אולי: יעקב יחזקי', הנ"ל אות 40]
89. הבח' קאפיל מעזעי מסערעפ [אדאני, ב"ר מרדכי]

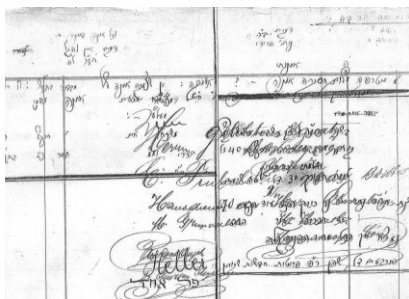
90. הבח' ברוך פרידמאן מראזוואד קטן [טשאפ]  
 91. הב' מנחם מענדל הלוי קרויס ה[נ]רוויץ מבענקאוויץ  
 92. הבח' אברהם ישראל האאן מבאניהאד  
 93. הבח' הלל מאנדל מדינדיש  
 94. הבח' יעקב שמואל קריטצ[ל]ער מבאניהאד [וואדקערט, ב"ר אברהם יונתן יהודה]  
 95. הבח' מנחם גרינוואלד מנאצענעוויטש [ברעזנא, ב"ר יעקב]  
 96. מאיר מארקאוויטש מטשענגער  
 97. הבח' ברוך וויזנער משעבעשקעלעמעש [דומ"ץ באטיא]  
 98. הבח' אברהם געשטעטנער מטשארנא [ראאב, ב"ר יצחק אייזיק]  
 99. הבח' רפאל ארי' גאלדמאן מלעשניטץ  
 100. הבח' אברהם [הכהן] שווארץ משארוואר  
 101. הבח' אליעזר סג"ל האפמאן ממארצאלטא [פאפא, ב"ר אברהם יהודה]  
 102. הבח' ישראל דוד כהנא מטורץ  
 103. הבח' שמחה נתן שעהנפעלד ממעזעלאברץ  
 104. עמרם קארניטצער מוויען [בודאפעסט, ב"ר משה, נכד החת"ס]

#### רשימה ב' - חוסט תרנ"ה

לפנינו רשימה הנמצא בחוברות חידושי תורה בכת"י הג"ר עזרא פינקלשטיין ז"ל שו"ב ניר-באטור מח"ס זיו עזרא (עליו ראה בסמוך), תלמיד הערוה"ב. והיא רשימת התלמידים בראשית השנים בחוסט, לשם הגיע הערוה"ב בחודש סיון תרנ"ג.

כנראה יש לקבוע תאריך הרשימה בזמן החורף תרנ"ה, ראה ברשימה זו (מס' 178) "הב' עמרם אויש", וב'ספר הזכרון' (להלן רשימה ג', אות יב) נרשם: "הב' עמרם אויש מילדי ק"ק פאקש יע"א, תרנ"ה עד תרס"ג". וראה עוד ברשימה זו (מס' 154) נרשם: "הב' משה בייטום ז"ל שבק לן חיים ביום ג' לסדר לך תרנ"ה תנצב"ה".

מתאים לזה, בס' 'תורת יחיאל' (עמ' 126) לרבי יחיאל גראס הי"ד מהאמאק (ברשימה זו מס' 121) נדפס דרוש לחתונתו בפ' ויקרא תרנ"ז. ובס' 'ויתילדו על משפחותם' (עמ' צה) מסופר שר' יוסף פרידמאן ז"ל מעטשעד, למד בחוסט בשנים תרנ"ז-תרע"א, והוא אינו מופיע ברשימה. וכן בכת"י 'פנקס זכרונות' ר' מנחם מאניש פאללאק הי"ד (עמ' 62) מסופר, בהיותו חתן בזמן הקיץ תרנ"ג למד בחוסט, משם נסע בהסכמת הערוה"ב להסתופף בצ"ק הרה"ק רבי יהושע מבעלזא ז"ע בראש השנה האחרון לחייו [תרנ"ד], יחד עם תלמידי חוסט הבחורים עמרם קארניצער מפעסט, קלמן אויש מבאניהאד וברוך הענדלער מהאלמין, ומאלו מופיע ברשימה זו רק השם "מו"ה ברוך הענדלער". [אגב, מסופר שם, על הדרך לבעלזא ביקרו בהיכלו של הגאון הבית יצחק מלבוב זצ"ל, ובשמעו שהם תלמידי חוסט כיבדם ביותרת הכבוד, באופן יוצא מן הכלל].



על עמוד הראשון ניתן לקרות בין המחיקות:  
 "בשנת תרנ"ה לפ"ק כשהייתי משמש בקודש  
 קניתי מהגאון ר' אברהם יוסף [בן הערוה"ב,  
 אב"ד חוסט ואונגוואר], בעד 40 צ"ל, ושלמתי  
 שכר תיקון לנ... הכורך 30 צ"ל ס"ה שבעים,  
 שנת תר"ס נתתי ל... כורך הנ"ל עוד הפעם  
 70 צ"ל בעד הכריכה... הזה, נמצא סך הכל  
 מחיר הפנקס הזה 1.40, מאה וארבעים צ"ל

שהן ר"פ פרוטות חדשות שקורין Heller, פ"ר אחד. [אשר אנשיל?] ווייס, בנימין דוד  
 [היימפעלד], נחמן חיים [היימפעלד]. בעמ' השני נמצא חותם "חברה... דק"ק  
 חוסט".

המספרים הם כפי שמופיעים בכת"י, פעמים נוספו שמות בגליון בלי מספר ושלא  
 כסדר הא"ב, ולפעמים נמחק שם התלמיד או נכתב בצדו "נסע". מסתבר שההוספות  
 והמחיקות הם מזמן הקיץ תרנ"ה.

בצד רשימת התלמידים נרשם מפתח סוגיות הש"ס, ככל הנראה כתבי היד רשימות  
 התלמידים ושל מפתח הסוגיות הם שונים ואין להם שייכות, רק מישהו קנה  
 הפנקס עם רשימת התלמידים של "חברה [בחורים?] דק"ק חוסט" מהג"ר אברהם  
 יוסף, ובצד שמאל הוסיף לעצמו מפתח סוגיות על סדר הא"ב.

[לאחר העיון נראה ברור שמפתח הסוגיות הם מס' מלא הרועים, וכל מקום המצויין  
 "ח"ש" הכוונה שאותה סוגיה נמצא במלא הרועים חלק שני. ראה לדוגמא, אצל מס'  
 28-29: ח"ש, גורעין ומוסיפין ודורשין, גזירה שוה פ' אלו מומין. מס' 30: ח"ש מאות  
 ד' דון מני' ומני'. מס' 39: ח"ש דנין אפשר משאי אפשר. מס' 51-52: ח"ש, היקש, ה'  
 אי דרשינן. מס' 60: ח"ש ו' אי דרשינן. מס' 106: ח"ש אות ל', לחלק אי צריך



רבי עזרא פינקלשטיין

קרא. מס' 117: ח"ש, מזהירין מן הדין, מילתא  
 דאתי בק"ו, מיעוט אחר מיעוט, מקרא נדרש  
 לפניו ולפני פניו, ממונא מקנסא, מילתא דלא  
 שכיח. מס' 193: ח"ש, קרא כדכתיב סנהדרין  
 מ"ה: קנסא מקנסא גיטין נג., וכהנה  
 רבות. וכל אלו הסוגיות נמצאים בס' מלא  
 הרועים חלק שני].

רשימה זו השגנו מהרבני הנגיד אוהב ותומך  
 תורה העו"ד ר' עזרא קליין מפלעטבוש מייסד  
 ופטרון כולל 'אגרא דפרקא' שנהג בנו טובת  
 עין. וכאמור הכת"י הי' נמצא בין כתבי יד

זקיננו הג"ר **עזרא פינקלשטיין ז"ל** שר"ב ניר-באטור ומח"ס **זיו עזרא**, תלמיד מובהק של הערוה"ב.

בס' 'נפלאים מעשיך' (עמ' תסד) מספר עליו: "העיר ניר-באטור היתה עיר גדולה לאלוקים יראי שמים חסידים ואנשי מעשה כו', והיו כמה דמויות נערצות אשר כולם אמר כבוד והוד. ולדוגמא נציין, הרב החסיד רבי **עזרא פינקלשטיין** ע"ה שהוא היה השו"ב דמתא והיה גם בעל תפילה נעים מאוד, והיה צדיק תמים חסיד ופרוש, כל יום היה טובל ש"י טבילות, ולא עבר עליו תפילה אפי' בימות החול בלי דמעות שליש, וכך התנהג בחסידות מופלגת והיה מפורסם כבן עליה, ומגירסא דינקותא מונח בזכרוני שהיה שיחה בפי הבריות איך ש'רבי עזרא דער שוחט' נפרד מן הסוכה בגעגועי קודש ודביקות נפלאה, והיה לשם דבר בכל העיר והרבה הלכו להתבונן איך שמנשק כותלי הסוכה בדמעות שליש. וכן כל שחיטתו היתה ביראת שמים גדול

מאוד, והקפיד מאוד בזה שלא היה לוקח העוף מיד השליח הגוי לשחטו, וכבר ידעו השליחים הגויים שיש להניח העוף על השולחן ורק אח"כ אחזו רבי עזרא ושחט אותו".



רבי עזרא נפטר ימים אחדים קודם שהובילו את בני ק"ק נירבאטור למחנה ההסגר (געטא), וזכה לקבר ישראל ושם מנו"כ. אחר המלחמה העמידו מצבה על קברו, וזה נוסח מצבתו: פ"נ / איש יקר הולך בדרך תמים / בתורה שם לילות כימים /

והי' פה שר"ב עשרים שנים / תלמיד מובהק וראש ישיבה / של הגה"ק בעל ערוגת הבשם ז"ל / ה"ה מוה"ר **עזרא ז"ל** / בן מוה"ר גדלי' ז"ל / נתבקש בישיבה של מעלה / שני ימים קודם הגעטא / כ"ח ניסן שנת תש"ד / תנצבה"ה.

סמוך אליו קבורה אשתו מרת חנה לאה ע"ה בת ר' מנחם דוב הערשטיק ז"ל מראה"ק במאסיף (ראה 'ספר מארמארוש' עמ' 133). נוסח מצבתה: פ"נ / אשה חשובה / בתפלה ובצדקה / מרת **חנה לאה** ע"ה / בת הנגיד ר' מנחם דוב ז"ל / נפטרה ר"ח אלול יום ב' / שנת תש"ג לנ"ט שנה / תנצבה"ה.

כפי שכתב לנו ר' עזרא קליין הנ"ל, הי' לזקיננו רבי עזרא פינקלשטיין לערך 30-40 חוברות חידושי תורה שנאבדו בזמן השואה או אחריו, רק כרך אחד נשאר לפליטה ונמצא בקיץ תשכ"ז, ונדפס בספר "זיו עזרא" (ברוקלין תש"ע), ע"י נכדו הנ"ל. [ככל הנראה רוב הספר הם חידו"ת באגדה וסוגיות מרבו הערוגת הבשם, ואכהמ"ל].



רבי שלום פינקלשטיין

צאצאי רבי עזרא פינקלשטיין (עפ"י רשימת נכדו הנ"ל): א. רבי משה חיים הי"ד מניר-באטור (שמו נרשם ב'פרענומערנאנטן' סענטפּעטער לס' זהב שבא, ווראנוב תרצ"ג), זו' מרת מלכה ע"ה. ב. רבי שלום הי"ד ממאטע-סאלקא, זו' מרת צבי' הי"ד בת הג"ר שאול ראזענבערג זצ"ל אב"ד ראצפּערט. ג. מרת חי' סאסא ע"ה, אשת ר' אלימלך בעלז' הי"ד, נכד הנועם אלימלך זי"ע. ד. מרת אסתר ע"ה, אשת ר' יעקב שטיינבאך ז"ל מאנטווערפן. ה. מרת בילא ע"ה, אשת ר' משה בערקאוויטש ז"ל, נכד המראה יחזקאל זי"ע. ו. מרת ריקל ע"ה. ז. מרת פעסל רחל ע"ה, אשת בלח"ט ר' אברהם אלעזר קליין הי"ו.

מן הענין לציין, סיפור הנדפס בהקדמת המו"ל לספר 'כתיבה לחיים' (להג"ר חיים דוב גראס זצ"ל אב"ד פעטראווא ור"מ מונקאטש, העילוי מאיזע', נפטר כ"ח תמוז תרצ"ח ושם מנו"כ), שסיפר דו"ז הג"ר חנני' יו"ט ליפא שווארץ ז"ל מנהל מוסדות יטב לב בירושלים בשם אביו הג"ר עזריאל שווארץ ז"ל שו"ב סאטמאר (נפטר י"א חשון תש"ד מנו"כ בסאטמאר): "פעם אחת הגיע הגה"צ בעל ערוגת הבושם זי"ע לעיר סיגוט להשתתף בשמחת תלמידו שהכניס את בנו בבירתו של אאע"ה, לשמחה זו הגיע גם מרן הגה"צ בעל הקדושת יו"ט זי"ע מרא דאתרא ונתכבד להיות סנדק, כאשר גדולי הדור היו יושבים בסעודת מצוה, שאל מרן הקדושת יו"ט את מרן הערוגת הבושם אודות הישיבה שהוא עומד בראשה, כמה תלמידים יש לו וכן איך מתנהלים כל הענינים, ענה הערוגת הבושם ואמר ב"ה יש לי שני מאות וחמישים בחורי חמד העוסקים בתורה כולם אהובים כולם ברורים וכו', אולם יש לי תלמיד אחד [רבי חיים בער גראס הנ"ל] שהוא נכדו של הרב ר' אנשיל פעריל מפה עירכם סיגוט, והוא נער בן עשרה שנים, אבל דעת תורה יש לו כמו מי שהוא כבר בן ששים שנה, ומאוד שבחו רבו בפני הקדושת יו"ט...". עיין שם סיפור הדברים בארוכה.

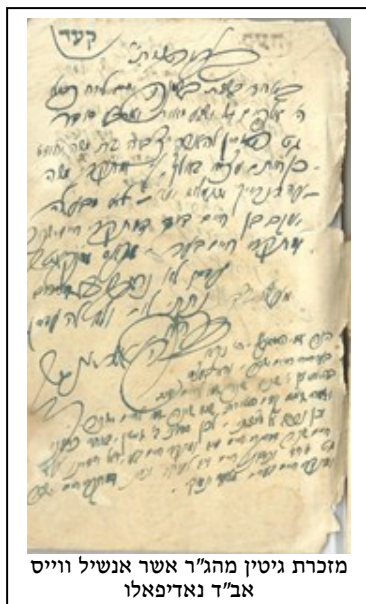
רשימה זו מתאימה לעובדא הנ"ל, הן במספר, שנרשמו לערך 250 תלמידים, ובתוכם "הב' חיים יששכר גראסס". והן בתאריך, שכן מהמסופר שנפגשו בסיגוט, מסתבר שזה קרה אחר תרנ"ג, בזמן רבנות הערוה"ב בחוסט הסמוך לסיגוט, כי לא מסתבר שנסע דרך רחוק מקליינווארדיין לברית מילה של תלמיד.

[נאמנים עלינו דברי דודים, הרי זקני רבי עזריאל שווארץ הנ"ל הי' דודו, כי אביו רבי בנימין צבי גראס ז"ל ורבי עזריאל היו חתני ר' אשר אנטשיל ב"ר אביגדור פערל ז"ל מראה"ק בסיגוט, נפטר שם י"א כסליו תרס"ב. זו' בזו"ר מרת פריידא נעכא ע"ה



נפטרה שם י"ב ניסן תרכ"ב, בזו"ש מרת חנצא רבקה ע"ה נפטרה שם כ"ז אדר א' תרס"ב, בת רבי יודא קויפמאן ז"ל וזו' מרת מרים ע"ה נפטרה שם כ' תמוז תרמ"ז, חתן הג"ר אליעזר ב"ר יעקב וויידענפעלד (אבי ה'כוכב מיעקב) זצ"ל.

והעירנו הרב זושא קינסטליכער על שמו של הג"ר חיים דוב גראס המופיע ברשימה זו (מס' 82) "חיים יששכר גראסס", ממה שהעתיק ב'פנקס המוהל חת"ס' (עמ' רנא) מ'מזכרת גיטין' בכת"י הג"ר אשר אנשיל ווייס הי"ד אב"ד נאדיפאלו (ברשימה מס' 23), אודות שמו של רבי חיים דוב, בזה"ל: "...הי' נקרא בעריסה חיים ישכר, והוא



מזכרת גיטין מהג"ר אשר אנשיל ווייס אב"ד נאדיפאלו

בעצמו בהיותו בן ו' שנים שינה שמו לחיים דוב, ואיזה שנים קודם פטירתו שוב שינה שמו לחיים ישכר, וכן נכתב על מצבתו", ולכאורה לפי הרשימה כאן לא מתיישבים הדברים שם שנכתבו בדבר הנוגע להלכה צרופה, עכ"ד. ברם לפי עובדא הנ"ל יש לפענח במזכרת גיטין "בהיותו בן י' שנים...", וזה מסתבר יותר ממה ש"הוא בעצמו" שינה שמו כבר בהיותו בן ו' שנים. על כן ברשימה זו עדיין מופיע בשם "חיים יששכר", ומאז והלאה מופיע בשם השינוי "חיים דוב", וכן נרשם ב'ספר הזכרון' (להלן רשימה ג', אות טו), ובס' 'עצי העולה' (איינהארן, ח"ב סיגוט תרנ"ט, פרענומערנטון חוסט).

{ מפתחות מקונטרס הנוכחי איש איש על דגלו }  
[הסדר והמספרים עפ"י הרשימה]

1. אברהם יוסף גרינוואלד [אב"ד אונוואר]
2. אברהם שלמה אליאש [אב"ד ס' אויוואר]
3. אברהם טענענבוים
4. אלימלך קאצענמאכער
5. אלחנן זלמן גראסס [ב"ר אהרן יודא, יאנאשי]

6. אהרן אויש [פאקש, אב"ד לופעני]
7. אברהם אסקל
8. אביגדור קליין [קאסאני]
9. אהרן פעלדמאן
10. אלי' שטיין [ב' אויפאלן]
11. אליעזר גוטמאן [טורנע]
12. אשר זעליג ווייס [באטור]
13. אהרן כהנא
14. אשר אנשיל כ"ץ מטשענגער [אב"ד סערדאהעלי, מח"ס ולאשר אמר]
15. אליעזר דאווידאוויטש [דומ"ץ מיהאלאוויץ, מח"ס אד יעלה]
16. אברהם יצחק אייכלער
17. אהרן הערמאן
18. ארי' שווארץ
19. אליעזר שטרוממער
20. אברהם שמואל בנימין גרינוואלד
21. אשר אנשיל כ"ץ מסאקמער
22. אברהם יודא יאנקלאוויטש
23. אשר אנשיל ווייס [אב"ד נאדיפאלן]
24. אליעזר ווייס [ב' דיארמוט]
25. אפרים דרוממער
26. אברהם לעבאוויטש [טשאסלאוויטץ]
27. אברהם משה שטיין [דומ"ץ בקלויזנבורג]
- אלישע וואלף
28. אברהם געשטעטנער [טשארנא, ראאב]
29. אברהם שמחה כהנא
30. אלי' מאנדעל
31. אליעזר יאקובאוויטש [מיהאלאוויץ]
32. אברהם גאלדשטיין
33. אשר זעליג שווארץ [מט' אדאני, שו"ב טיסא-סאלקא, מח"ס בית אשר]
34. אהרן דוד ווייס [שעבעש]
35. אפרים פישל עפשטיין
36. אלי' שאכטער [סערענטש, ב"ר אברהם]
37. אביגדור פרענקל [עטשעד]
38. אברהם ראז <נמחק>  
ארי' אייזדארפער
39. אברהם גרינבלאטט
40. מו"ה ברוך הענדלער [האלמין, ב"ר משה]
41. בנימין זאב וויעזנער [טעגלאש, ב"ר משה יוסף] <נמחק>  
בן ציון קליין [סעליש]
42. בנימין דוד היימפעלד [חוסט]
43. בער זילבערשטיין [רשם חי' הערוה"ב עם הג"ר חיים דוב גראס]
44. בער ראזענבערג
45. בנימין אדלער [סקערניצא]
46. {משולם פייש ווייס מסעלעש} [ב"ר יודא ליב]
47. גדלי' הירש
- גדלי' בער(נ)[ג]פעלד [דעש]
48. גרשון פארקאש [חוסט, ווראנוב]
49. מו"ה דוד לאווי [פאצין]
50. מו"ה דוד מאיר ווייס [סאטמאר ב"ר יעקב]
51. דוד שווארץ
52. דוד שלעזינגער
53. דוד ארי' וויזנער {צ"ל וויעזעל}
54. דוד לעבאוויטש [ליפשא]
55. דוד ווייס
56. דוד אייזדארפער
57. זאב פריעד
58. זאב קליין [אוהעל, בערגסאז]
59. זאב סאמעט [רב קליינווארדיין, ברוקלין]
60. זאב ארי' בערקאוויטש
61. זינדל דאווידאוויטש
62. חיים באהם [ה' נאנאש, מערק]
63. חיים יודא דייטש [דומ"ץ מאקאווא, מח"ס אהבת חיים ועוד]
64. חיים בעק
65. חיים יודא כהנא [סאטמאר]



66. חיים יודא מערץ [נאנאש, דומ"ץ מונקאטש, ב"ר דוד צבי] <נמחק> חיים אלטיר שליידערער
67. חיים צבי קליין [דיורא, ב"ר זאב]
68. חיים ווייס ב"ר ישראל יודא
69. חיים ווייס מסאטמאר [ירושלים, רשם חי' הערוה"ב, ב"ר מנחם]
70. חתן חיים שטארק [סאאל, גאליציא]
71. חיים לויבער
72. חיים יוסף וואלד [טשעטעוויטץ]
73. חיים אליעזר דאוידאוויטש
74. חיים אויש [מאקוויא]
75. חיים ארי' ווייס [אב"ד טשעפע וריטשע]
76. חיים אלטמאן
77. חיים גאלדשטיין [טיסאליק]
78. מו"ה חיים מרדכי יעקב גאטליעב [אב"ד מישקאלץ, מח"ס יגל יעקב] חיים ענ...
79. חיים לעפקאוויטש [אירבע, ניר-באטור, ב"ר יעקב יוסף]
80. חיים לעבאוויטש [דאבראן]
81. חיים בנימין שפיגעל [מונקאטש, ב"ר אליעזר]
82. חיים יששכר גראסס [אב"ד פעטראווא, ר"מ מונקאטש, מח"ס כתיבה לחיים]
83. חיים יודא פינקלשטיין [מעזא-מעהעש]
84. חיים צבי שווארץ [סעמיהאלי]
85. חיים כהנא
86. חיים נוססבעכער
87. חיים צבי שאנפעלד [בערעג קומלוויש]
88. חיים לייב פארקאש
89. חיים בערגער {נסע}
- אפרים בער רוז [השמטה מאות א]
- חיים דוד עלעק [קראלי, ב"ר יודא אליעזר]
90. חיים אברהם ארנשטיין
91. חיים פריינד [סאטמאר, ב"ר יצחק מאיר]
- חיים בראך [בן הגר"ש אב"ד ניר-מאדע]
92. טובי' גדלי' כ"ץ [ירושלים, ב"ר מיכל ליב]
93. יעקב יחזקי' גרינוואלד [ה'ויגד יעקב']
94. מו"ה ישעי' קליינמאן [דומ"ץ סאטמאר]
95. יעקב בריון [קאפיש]
96. יעקב קאסטא(ר)ליטץ [סאמבאטהעלין]
97. יצחק שאכטער
98. יוסף שאול שטיין [קלויזנבורג]
99. יעקב ליב קויפמאן
100. ישראל יוסף אפענהיים
- יחזקאל [שרגא] געשטעטנער [ראאב]
101. יצחק מייזליק
102. יעקב מרדכי מאנדל {נסע}
103. יעקב ליב מאיר
- ישראל האללענדער
104. יעקב דוד לאווי
105. יצחק שמואל פעלדמאן [ב"ר אברהם שו"ב בודאפעסט]
- ישראל שפיגל
106. ישראל בערקאוויטש
107. יצחק מרדכי פריעדמאן [איזע]
108. ישראל שרולאוויטש
109. יצחק איצקאוויטש [איזע]
110. יעקב צבי שווימער
111. ישעי' ראזענבערג
112. יצחק צבי לעבאוויטש [זענטא, אב"ד טשאפ, מח"ס שלחן העזר]
113. יודא יאזעף
114. ישראל ווייס
115. יצחק איידליטץ [טשאסלייא]
116. יהוש(ו)ע יאקובאוויטש
117. יצחק פאגעל
118. יוסף ליב גאלדשטיין
119. יעקב קאלב
120. ירחמיאל קאצבורג [אב"ד אוזד-באליאק, בהג"ר ישראל חיים אב"ד שם]

121. יחיאל גראסס [האמאק, מח"ס תורת יחיאל, ב"ר דוד צבי]
122. ישראל חיים מרגליות
123. יצחק אויסלענדער
124. יצחק אייזיק לעפקאוויטש [אירבע, מארגערעטן, ב"ר יעקב יוסף]
125. יצחק צבי כהנא
126. יצחק משה קרויז
127. יודא קליין [קאסאני]
128. יצחק יעקב פערל
- יצחק בלומען [מאדאבערשט]
129. יקותיאל גראססמאן
130. ישעי' גוטטמאן [פולדא]
131. יוסף חיים ווייס
132. ישעי' שטערן
133. יודא שטראבער
- יצחק אייזיק טרויב [סיגעט]
134. יודא לייביש גלאסס
- יוסף צבי וויזעל {עמוד ב'}
135. חנוך אלטמאן {השמטה מאות ח}
136. חיים אשר ליפשיטץ
137. כתריאל שלום ווייס [מאקאווא]
138. מו"ה משולם פייש פּרענקל [קליינווארדיין]
139. משולם פייש ווייס [אוקרוטוי]
140. מאיר הארטמאן
141. משולם פייש האראוויטץ [האדהאז]
142. משולם פייש קליין
143. משה גוטטמאן [קערעטשין]
144. מנחם מענדל גרינבערגער [סלאקשין]
145. חתן משה צבי לאנדא [דומ"ץ קליינווארדיין, מח"ס שלחן מלכים]
146. מרדכי ארי' קאהן [לאדאני]
147. מיכל פּרענקל
148. מיכל מיללער
149. מיכל טע[ר]קלטיוב
150. מנחם אשר גרינוואלד
151. מאיר כהנא [סאטמאר]
152. מרדכי אברהם כ"ץ [טשענגער, סאטמאר, ב"ר יהונתן בנימין]
153. מאיר ארי' האראוויטץ
154. משה בייטום ז"ל שבק לן חיים ביום ג' לס' לך תרנ"ה תנצב"ה
155. מרדכי דוד ראכליטץ [צענען] מו"ה מרדכי מארקוס
157. מנחם ליב ווייסבערגער
158. משה פראגער
159. מורה קאפּאס [ב' יארמאט, אב"ד סודיטץ]
160. מאיר גראסס
161. משה פאללאק
162. משה צבי כהנא
163. משה פּרענקל [רעטינג]
164. משה כהנא מטורץ
165. מרדכי קליין
166. משה פאגעל
167. משה מאיר כ"ץ
168. משה שטיינער
169. משה יערמייאש [האלמין]
170. מנשה מויסקאפּ
171. מרדכי שווארץ
172. משה לאנדעסמאן [חוסט]
- משה ארי' גליק [טימישארע-פאבריקא]
- מרדכי וואלף {עמוד ב'}
174. נפתלי הענדלער
175. מו"ה [?נפתלי] לעבאוויטש
- [מאיר] אלטיר לעבאוויטש [שמילאוויטש]
- מסיקארניצא [שו"ב בעגרעש]
176. נחמן חיים היימפּעלד [חוסט]
- נפתלי שפירא {עמוד ב'}
- נפתלי הערץ לעבאוויטש
177. עמרם ניישלאסס [פּרעשבורג, פּאקש]
178. עמרם אויש [פּאקש, סאטמאר, ב"ר דוד]

179. עזרא פינקלשטיין [האדהאז, שו"ב  
נירבאטור, מח"ס זיו עזרא, ב"ר גדלי']  
180. משה כהנא {השמטה}  
181. פנחס פליישמאן [זענטא, ב"ר ישראל]  
182. פנחס פארקאש  
183. פנחס יעקב קאהן [רב בלייפציג, מח"ס  
אוצר הבאורים והפירושים ועוד]  
184. פנחס ליב קויפמאן  
185. פסח זעליג  
186. פייש כהנא  
187. פישל פאגעל  
188. צבי פריעדמאן [מח"ס צבי חמד]  
פישל באכער >?  
פרץ קליין [גאליש-פערטרע] [עמוד ב']  
189. מו"ה צבי פעלדמאן [טארנאליא]  
190. צבי גאלדבערגער [בארדיוב]  
191. צבי גאלדשטיין [אוהעל או באקאני]  
192. צבי שווארץ [עטשעד]  
193. צבי ווינקלער [בודאפעסט]  
194. מו"ה צבי פערל  
195. צבי גראסמאן [ליסקא, דומ"ץ וואמוש-  
פירשט]  
196. צבי אלימלך יאנקלאוויטש  
197. צבי סופר [אב"ד ברעזנא]  
198. צבי מיללער [סיגעט]  
199. ראובן לעווי  
רפאל עזרא פעלדמאן  
200. ראובן חיים טויב {נסע}  
מרדכי ראטה  
201. שמואל גרייזמאן [זשולין]  
202. שמואל טרויב [סיגעט]  
203. שמחה בונם בלוי {ע"ה} [טיסא  
פירעד]  
204. שרגא [פייביל] ווייס [ק' שעבעש]  
205. שאול גאלדשטיין [אוהעל, ב"ר מאיר]  
206. שמעון גראסס  
207. שמואל ענזיל העכט
208. שלמה יו"ט קרויז [באניהאד, ב"ר יעקב  
זאב]  
209. שמואל מאיר ראטה [לענארדארויץ]  
210. שמואל שמעלקא כ"ץ [פעקעטע,  
ארדוויא, אראניש-מעדיעש]  
211. שמעלקא ברייער [אב"ד נאדי-קאטא]  
212. שלמה הארטשטיין  
213. שלום הערצפעלד  
214. שלום רייך  
215. שמואל יעקב ראטה [דיורא, מח' שיר  
חדש, שו"ב קליינוארדיין, בהג"ר משה  
שמעון]  
216. שמואל ארי' שאלאמאן  
217. שמואל מארמאערשטיין  
218. שלמה יודא בראך [בהג"ר שמואל אב"ד  
ניר-מאדע, סאטמאר] >נמחק  
שמואל גראסס [מונקאטש]  
219. שמואל חיים פארקאש [שארואר]  
220. שמואל משה קרויס  
221. שלמה פאללאק  
222. שלמה כהנא [חוסט, ב"ר בנימין יצחק]  
223. שמואל זאב שטערן  
224. שמעלקא קליין  
225. שמואל צבי גאטשטינער  
226. שלמה בערגער  
227. שלמה זלמן מאטיאש [רעטיאג]  
228. שלמה זלמן איידליטץ [פאצין, דומ"ץ  
טעשטשאוויץ]  
229. שלמה צבי ווייס  
230. שמשון היימליך  
231. שלום כצבורג [טאפאלטשאן, בהג"ר  
ישראל חיים אב"ד אוזד-באליאק]  
232. שמואל שמעלקע גרינבוים  
233. שלום קרויז  
234. שלום גדלי' ווינקלער  
235. שמואל שטערן  
236. שמעון זילבערשטיין

- 237. שמעלקא מאיר
- 238. שלמה מארקוסזאהן {נסע}
- 239. שלמה טענענבוים
- 240. שמואל צייגער <נמחק>
- 241. שלמה בלאנדער
- 242. שמואל חיים זינגער
- 243. שמואל יוסף חיים גלאנץ
- 244-248.
- 249. שמואל פאללאק

מספר	שם	כתובת	מספר	שם	כתובת
26	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	26	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
27	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	27	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
28	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	28	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
29	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	29	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
30	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	30	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
31	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	31	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
32	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	32	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
33	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	33	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
34	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	34	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
35	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	35	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
36	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	36	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
37	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	37	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
38	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	38	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
39	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	39	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
40	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	40	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
41	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	41	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
42	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	42	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
43	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	43	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
44	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	44	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
45	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	45	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
46	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	46	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
47	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	47	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
48	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	48	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
49	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	49	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש
50	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש	50	אברהם זקוקאוויטש	אברהם זקוקאוויטש

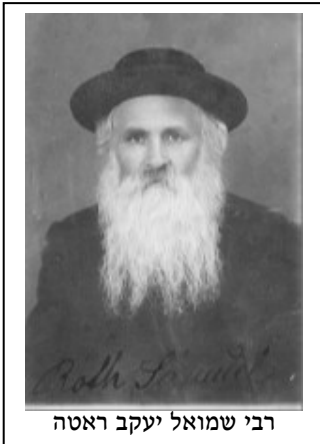
עמוד מרשימת תלמידי הערוגת הבשם בפנקס רבי עזרא פינקלשטיין

## רשימה ג' - 'ספר הזכרון' חוסט תרנ"ט-תרע"א

רשימה עפ"י פנקס 'ספר הזכרון' מתלמידי הערוגת הבושם בק"ק חוסט. מקורו במוזיאון היהודי בבודאפעסט, צילומו במכון זכרון להנצחת יהדות הונגריה ונמסר ע"י הרב **זושא קינסטליכער** עורך 'עלי זכרון' ומח"ס 'החת"ס ותלמידיו' ועוד, תשוח"ח לו.

הפנקס מכיל עמוד מיוחד לכל תלמיד (מתחיל מעמ' נג, ז"א שהי' גם פנקס מוקדם), עפ"י רוב נרשמו השמות בציורים ע"י מצייר, ולפעמים ע"י התלמיד בעצמו. (צילומי 'ספר הזכרון' נמצא בס' 'תולדות ערוגת הבשם' החדש, ח"ב פרק כה, מעמ' תתרצא והלאה, עפ"י סדר הא"ב).

כפי הנראה יש לקבוע תחילת זמנו של 'ספר הזכרון' הזה לשנת תרנ"ט, שכן רישום הראשון בפנקס (אות א): "הב' **החתן** שמואל יעקב ראטה, מדיורע" [שו"ב



רבי שמואל יעקב ראטה

קליינוארדיין הי"ד], ובררתי אצל בתו הישישה מרת פעלבערבוים תחי' (אשת ר' שלום אלי' ז"ל), שאבי' נשא בזו"ר בשנת תרנ"ט, ואחי' הגדול הג"ר ישראל אפרים פישל הי"ד אב"ד וואידיטשקא כבר נולד תרס"א לערך. [וראה בס' 'אבני אליהו' (פרנקל, מונקאטש תרמ"ט) כבר נרשם בין פרענומערנאנטן בחוסט "הרב הגאון מו"ה יואל צבי ראטה שליט"א... נכדו הב' שמואל יעקב ראטה"].

וכן העירנו הרב אהרן זעליג גרין עפ"י רשימת זקיניו ב'ספר הזכרון' (אות לט): "הב' אהרן זעליג גרין מרעטיאג" [שו"ב דעש הי"ד], ובתו מרת פיגא העסקל

ע"ה כבר נולדה בדעש י"א אייר תר"ס (נפטרה כבת ק' י"ג סיון תש"ס בני"י). וראה עוד שם (אות נ): "הב' יודא שטראהלי כו' למד פה מקיץ תרנ"ו לפ"ק עד שנת תר"ס לפ"ק".

בהרבה רישומים נרשם תואר התלמיד, כגון 'גבאי ראשון' או 'גבאי שני', וגם תאריך הגבאות, באחד מהחברות: בחורים, השגחת ישיבה, מזונות, מחזיקי תורה, עונג שבת, קנין ספרים. במשך השנים הוסיפו גם הזמן ששימש התלמיד בגבאות בשנים לאחריו, אבל לפעמים קשה להבחין מה הי' נרשם בזמנו, ומה נוסף לאחר זמן.



רבי אהרן זעליג גרין

כמה פעמים נרשם שנה סתם, עפ"י רוב מציין תחילת לימודו בישיבה, ולפעמים נוסף גם שנת גמר לימודו בישיבה. ברישומים אחדים הוסיפו אחר זמן גם ידיעות על התלמיד אחר שעזב הישיבה, כגון מקום מגורו ומעמדו. נסינו להכניס הוספות הללו בסוגריים מסולסלים כאלו {}. ההוספות שלנו הוכנסו כרגיל בסוגריים מרובעות.

סדרנו הרישומים בסדר שמופיעים ב'ספר הזכרון' (בהוספות אותיות), לתועלת בירור שנות התלמיד בישיבה. ככל הנראה סדר השנים הם כדלהלן: אותיות א-נ שנות תרנ"ח-תר"ס, נא-פז עד תרס"ב, פח-קיא עד חורף תרס"ג, קיב-קכא עד תרס"ז, קכב-קלד שנות תרס"ז-תרס"ח, קלה-קמב שנות תרס"ח-תרס"ט, קמג שנת תרע"א. [בדרך כלל הרישומים הם כפי סדר השנים, רק לפעמים הוסיפו רישומים במקום החלק בצד שני של הדף או בגליוני העמודים שלא כסדרן, לדוגמא: "אהרן פעלדער למד בכאן משנת תרס"ד" (אות ט, נט ע"ב), "מיכל לאנדעסמאן מק"ק זאלקיעוו, בא תרס"ג לפ"ק" (אות יא, ס ע"ב), ושוב נרשם "הב' עמרם אויש... תרנ"ה עד תרס"ג" (אות יב, סא ע"א), וכיוצ"ב. ובכגון דא רשמנו כזה <ע"ב> ז"א שנמצא בעמוד ב'. לביור הדברים גם הוספנו לפעמים זמן התלמיד בישיבה ממקורות שונות, בציון המקור.]

רובם משמות התלמידים ב'ספר הזכרון' כבר מופיעים בס' 'תולדות ערוגת הבשם' (ח"ב, ברוקלין תשמ"ה, עמ' קנה), שם נדפס רשימה של קרוב למאתיים תלמידים, תחת כותרות "רשימה חלקית מבחורי ישיבתנו הרמה דפה דשנת... זמן השנה נמחק, וכנראה משמות התלמידים, היה זה באחד מן הזמנים בין שנות תרנ"ד – תרנ"ז". אבל לא מבואר על מה אדני הטבעו ההשערה על השנים תרנ"ד-תרנ"ז.

ובהשקפה ראשונה הי' נראה לקבוע זמן ה'רשימה חלקית' הנ"ל לשנת תרס"ב. שהרי ברשימה שם מופיעים השמות "משה יוסף לוסטיג, באטשום" ו"שלמה זלמן הלוי, טשערנעליצא". וב'ספר זכרון' שלפנינו נרשמו פרטי שנות לימודם בישיבה: "...שלמדתי פה ק"ק אצל כ"ק אמר"ר מהר"ם גר"ו שליט"א, משנת תרס"ב עד לע"ע תרס"ט בקיץ, אני הק' משה יוסף לוסטיג מילדי בוטשום י"ע" (אות קלז), "הב' שלמה זלמן בן לא"א"מ שמואל הלוי מעיר טשערנעליצא סמוך לקאלאמעא במדינת גאליציען רייניש, למד בכאן משנת תרס"ב" (אות קכו).

מאידך גיסא אין לאחר הרשימה אחר תרס"ב, שכן ברשימה חלקית מופיעים השמות "אליעזר ראטשילד, סטרימבא", "חיים ברוך שטיצבערגער, לעהאץ", ו"שמואל זאב דאווידאוויטש, סארוואש", וב'ספר הזכרון' נרשם פרטיהם כדלהלן: "הב' אליעזר ראטהשילד מסטרימבא יע"א, למד פה מתרנ"ט עד תרס"ב" (אות פז), "הב' חיים ברוך שטיצבערגער מילדי ק"ק לעהוויטץ, תרס"א, ז"ל נפטר לחה"ה בשנת תרס"ג בעודנו באיבו שבק לן חיים ביום כ"ג לחודש אדר" (אות קיא), "הב' החתן

שמואל זאב דאוידאוויטש מילדי ק"ק סארוויש, **תרס"א** (אות קז). וכן מוזכר ברשימה הנ"ל "גדלי" בערגפעלד, דעש", ובס' ליקוטי שלמה (קליין, עמ' כח) "דרשה שאמרתי על חתונת גיסתי הבתולה הכלה מ' רחל לאה שתחי' עם ב"ג הב' המופלג מו"ה גודליה בערגפעלד נ"י... בין השמשות דבין יום ב' ליום ג' לירח כסליו דשנת ה' **תרס"ג**".

אבל אחר העיון, ככל הנראה 'רשימה חלקית' היא אינה מקורית ואינה מזמן אחד, אלא ליקוטי שמות או העתקות שמות תלמידים מזמנים שונים. שהרי כפי המבורר לעיל נמצא שם שמות תלמידים שכבר לא למדו בישיבה **קודם תרס"ד**, ולאידך גיסא



מופיע שם גם השמות "שלמה יהודא שיינמאן", "חיים מנחם ניסעל, דעעש", ו"יצחק קרויס, טעגלאש". וב'ספר הזכרון' נרשם: "הב' שלמה יודא שיינמאן מעיר אוליינאב יע"א גאליציען, סמוך לריישו, למד בכאן משנת **תרס"ד** לפ"ק" (אות קה), "חיים מנחם ניסעל מעיר דעעש יע"א, למד משנת **תרס"ו** עד **תרס"ט** לפ"ק" (אות קלג), "הב' יצחק קרויס מק"ק ה' טעגלאש י"צ, למד משנת **רס"ה** עד **ס"ט**" (אות קלח). [שור' בס' 'תורת יחיאל' (עמ' 126) נדפס דרוש לנישואיו בפ' ויקרא **תרנ"ז**, וגם שם המחבר "יחיאל גראס, האמאק" מופיע ברשימה הנ"ל, ונמצא שיש מרחק תשעה שנים בין זמן גמר לימודו בישיבה לזמן תחילת לימודו של "חיים מנחם ניסעל, דעעש".]

כנראה ה' לפני בעל 'רשימה חלקית' הנ"ל העתקה מוטעת מ'ספר הזכרון' ובהשמטות איזה שמות. ונציין איזה דוגמאות משינויים ותיקונים הנמצא בכת"י 'ספר הזכרון' על מה שנדפס ב'רשימה חלקית': (1) ברשימה "אברהם שלמה כ"ץ, דיומא", ובספר הזכרון (אות צב) "אברהם שלמה כ"ץ מק"ק קירמע" [אב"ד ריסקאווע, ואכן ראה 'דברי אש' (תשנ"ה, ואלה תולדות עמ' מה) שאביו שימש בדינות קירמע עד **תר"ס** שנתקבל לאב"ד ראסלאוויץ]. (2) ברשימה "יוסף יהודה בוטשום", ובספר הזכרון (אות קג) "יוסף לעב מילדי בוטשום יע"א" [משפחה

חשובה מבוטשום, ראה 'זכר אב' עמ' ה, מאמר 'מקור מחצבתו' להרב יצחק שמעון פעדער]. 3) ברשימה "גרשון מענדל קאהן, פאקש", ובספר הזכרון (אות קכא) "הב' גרשון מענדל קאהן מילדי ק"ק ערדא סענ-שארץ" [אב"ד סענזשארץ הי"ד]. 4) ברשימה "אהרן אינקלאוויטש, וואסלו", ובספר הזכרון (אות עח) "אהרן יאנקולאוויטש מק"ק וואסלו". 5) ברשימה "אברהם פריעד, נאנאש", ובספר הזכרון (אות קיג) "אברהם פריעד מילדי ק"ק נאצענאוויש". 6) ברשימה "יונה קליין, סעדעס", ובספר הזכרון (אות קיד) "יונה קליין מק"ק סערענטש". והרבה כיוצ"ב.

בשער הפנקס: "ב"ה / ספר הזכרון מתלמידי כ"ק אדו"מור מה"רם גר"ו שליט"א / זה השער לד' צדיקים יבאו בו / א. עלי ספר לזכרון ולמשמרת / יכתבו שמות הבחורים / להיות להם לתהלה ולתפארת / לימים הבאים ולדור דורים. / ב. למען כבוד משה רבינו / איש האלוקים קדוש ונורא / אבינו מלכינו רועינו / על מרעה היראה והתורה. / ג. מנהלינו על מי מנוחות / על מבועי התורה והיראה / להדריכנו בארחות נכוחות / את ד' ליראה ולאהבה. / ד. <חלק> / כתוב זאת זכרון בספר / אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב ד' וישמע / ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ד' ולחושבי שמו".

מניר-מאדע], ואחיו זאב, מכפר פאצינ  
יע"א <נו ע"ב>  
ו. הב' **מרדכי אברהם כ"ץ** מק"ק טשענגער  
יע"א [סאטמאר, ב"ר יהונתן בנימין]  
ז. הב' **חיים ארי' ווייס** מהאדאד, ג"ר דחברה  
ע"ש שנת'רנת, ג"ש דחברה בחורים קיץ  
תרנ"ט [אב"ד טשעפע וריטשע ורב  
'אהבת שלום' קליוולאנד, ב"ר משולם]  
>כותב בהקדמת ספרו 'וחי בהם': למדתי  
שמיטה שלימה, אצל כבוד אמר"ר הצדיק  
הקדוש... בעל ערוגת הבשם <  
ח. הב' **משה פרענקעל** מרעטיאג [דומ"ץ  
דזשיבא, חתן הג"ר שלום ווידער אב"ד  
נירעדהאז]  
ט. **אהרן פעלדער** מבאריסלאוו {גאליציען},  
למד בכאן משנת תרס"ד לפ"ק <נט ע"ב>  
י. הב' **יצחק מרדכי פריעדמאן** מאיזע יע"א  
{סמוך לחוסט יע"א}  
יא. **מיכל לאנדעסמאן** מק"ק זאלקיעוו, בא  
תרס"ג לפ"ק <ס ע"ב>

א. הב' החתן **שמואל יעקב ראטה** מדירוע  
יע"א" {כעת הוא שר"ב בקליינווארדיין}  
[מח"ס 'דברי שיר' ו'שיר חדש' ועוד, בן  
הג"ר משה שמעון אב"ד דירוא]  
ב. הב' החתן **פרץ טובי' שט[ר]אהלי**, תרס"ה  
ג"ר דחק"ס [=גבאי ראשון דחברה קנין  
ספרים], תרס"ו ג"ש ד'ע"ש [=גבאי שני  
דעונג שבת], וג"ש דהשגחת ישיבה יצ"ו  
[דומ"ץ ומגיד מישרים בקלויזנבורג, ב"ר  
ישראל, הי"ד] <נד ע"ב - ז"א שנרשם  
בשנים מאוחרת >  
ג. הב' **משה שמחה געלליס** מאונגוואר  
יע"א! ג"ר דמזונות שנת תרס"ג, ג"ש דח'  
בחורים תרס"ד [בעל בית דפוס  
באונגוואר, חתן חורגו של ה'מעשי  
למלך]  
ד. הב' **מנחם יוסף גרינבערגער** מק"ק  
ליטטא יע"א [אונגוואר]  
ה. הב' **שלמה זלמן איידליס** [דומ"ץ  
טעשטשאוויץ, חתן ר' בירך פאשקעס



כח. הב' שלמה כהנא מפה {חוסט} [ב"ר בנימין יצחק]  
 כט. הב' פרץ קליין מגאלוש פעטרע, ג"ר ד'חברה מחזיקי תורה דבחורים דק"ק חוסט יע"א >חותם< [מיהאליפאלווא, ב"ר חיים]

ל. הב' אהרן דוד ווייס מק' שעבעש יע"א  
 לא. הב' אליעזר שטראבער מפלאנקע סמוך למונקאטש [אולי: ב"ר נח]  
 לב. הב' אברהם צבי גינצלער מאוהעלי יע"א, ג"ר דח' מזונות חורף תרס"א לפ"ק, ג"ש דחברה בחורים קיץ תרס"א לפ"ק {כעת דומ"ץ דק"ק הומאנא} [ה"ד מח"ס יציב אברהם, ב"ר יצחק אייזיק]  
 לג. הב' חיים שפיטצער [אילק, ב"ר אהרן יודא]

{חתימות: הק' חיים שפיטצער מאילק, הק' פנחס ווערטהיימער מחוסט, הב' שמואל ראטטענשטיין נ' סאללאש יע"א} >פא ע"ב<

לד. הב' משה כהנא מק"ק טורץ יע"א מחוז אוגאטשא  
 לה. הב' משה יערמיאש מהאלמין יע"א, גבאי דחברה מחזיקי תורה [ב"ר מאיר]  
 לו. הב' טובי' גדלי' פריינד מסאטמאר [ב"ר נחום מרדכי, נפטר בני']

לז. הב' משה ביילוש בן הר"הג [יעקב חתן רנ"ה מראצפערט] אב"ד ק"ק יאנאשי יע"א, למד פה משנתר"נז [ניר-באטור, ה"ד] [ואני מעיד שהוא בן גאון קדוש הק' שמואל ראטטענשטיין [סעליש, ב"ר דוב, וחתן רבי דוד מנשה ראטענשטיין]]  
 לח. הב' שמואל שמעלקע כ"ץ מק"ק פעקעטע ארדוי יע"א {לעת עתה הוא דר בכפר אראניש מעדיעש יע"א והוא גבאי דחברה קדושה דשם, אני הכותב הק' חיים צבי גינסבערג בן הרב הגאון [הג"ר

יב. הב' עמרם אויש מילדי ק"ק פאקש יע"א, תרנ"ה {עד תרס"ג} [סאטמאר, ב"א ערוה"ב]

יג. הב' חיים בראך בן הר"הג [רבי שמואל מח"ס זכרון שמואל] אב"דק"ק ניר-מאדא יע"א [אוהעל] >חותם<: חברה קנין ספרים דבחורים דק"ק חוסט יע"א <

יד. הב' חיים שאהנפעלד בן הר"הג [משה יוחנן] אב"דק"ק ער מיהאליפאלווא יע"א [קעזמארק]

טו. הב' חיים דוב גראס מק"ק איזע יע"א {כעת דומ"ץ בק"ק פעטרווא, עילוי נ[פלא]} [ר"מ מונקאטש, ב"ר בנימין צבי]  
 טז. הב' משה לאנדעסמאן מפה, ג"ר דח' ב"ח קיץ תרס"א, ג"ר דח' מ"ת חורף תרס"ב {בן פיגא ע"ה נפטר ערב ראש חודש אייר תרס"ה}

יז. הב' שמואל גרייזמאן מזשולין  
 יח. הב' יחזקאל ווערטהיימער מפה ק"ק חיסט יע"א

יט. הב' שמואל גראס ממונקאטש  
 כ. הב' שמואל חיים פארקאש משאשוואר  
 כא. הב' יוסף צבי פריעד מנאצענאוויש, ג"ר דח' ק"ס קיץ תרס"א לפ"ק, ג"ש דח' ע"ש חורף תרס"ב לפ"ק, ג"ר דח' בחורים קיץ תרס"ב לפ"ק

כב. הב' ישע'י בערלינער ממאקעווע יע"א  
 כג. הב' יחזקאל שרגא געשטעטנער מק"ק ראאב יע"א [ב"ר נתן גיסו של הערוה"ב]  
 כד. הב' לוי יצחק ראז מק"ק דיארע יע"א  
 כה. הב' משה ניימאן מילדי סאסרעגען יע"א, ג"ר דחברה מחזיקי תורה קיץ תרנ"ט [מאראש וואשארהעלי]

כו. הב' משה שמואל ווייס מילדי ק"ק איקריוטוי [ב"ר יצחק, מאטע-סאלקא]  
 כז. הב' ישע'י גוטמאן מכפר פילדא סמוך להוניאד

נד. הב' **יקותיאל צבי געוויץ** {גבאי ע"ש} [מונקאטש, ב"ר יעקב מאינטערדאם]  
 נה. הב' **חיים צבי שווארץ** מק"ק ב' סעמיהאלי יע"א  
 נו. הב' **יוסף גינסבערגער** מבודא-פעסט יע"א [מאקאווא, א"י]  
 נז. הב' **יצחק אייזיק בראווער** מטשארנא [ב"ר נפתלי הירץ, אבי ר' שלמה חתן רבי ישראל מאיר גר"ו]  
 נח. הב' **בנימין אדלער** מסקערניצא סמוך לחוסט  
 נט. הב' **משה שאהנפעלד** מאוהעלי יע"א  
 ס. הב' **יקותיאל יהודא עהרענפעלד** מבאקאני יע"א  
 סא. הב' **יצחק זאב גאלדשטיין** מדירע יע"א מחוז סאבאלטש [ב"ר יונה]  
 סב. הב' **ישראל מאנדל** ממאראש אייוואר יע"א  
 סג. הב' **שמחה לעגמאן** מרעטיאג, ג' דחברה ק"ס בחורף תרנ"ט לפ"ק [סילאדי-פערעטשאן, ב"ר יו"ט ליפא]  
 סד. הב' **יצחק איצקאוויטש** מאיזע  
 סה. הב' **יוסף כ"ץ פריעדמאן** מפאראד סמוך לטשארנא, משמש בקודש  
 סו. הב' **יצחק איידליץ** מק"ק טשאסלוי יע"א  
 סז. הב' **שמואל אויש** מק"ק פאקש תרס"ג [ב"ר דוד גיסו של הערוה"ב]  
 סח. הב' **אליעזר ווייס** מב' דיארמאט  
 סט. הב' **מורה קאפאס** מב' יארמוט [אב"ד סודיטץ]  
 ע. הב' **גדלי' בערגפעלד** מילדי ק"ק דעש יע"א [ס' טשעה, חתן הג"ר יקותיאל שווארץ אב"ד מאנאשטאר]  
 עא. הב' **אליעזר גוטטמאן** מטארנא יע"א סמוך לקאששוי, ג"ש "חברה מחזיקי תורה דבחורים דק"ק חוסט יע"א" <חותם>

יהודה ארי' ליב] אבדק"ק אראניאש... [מעדיעש, נכד רש"ש מסעליש]  
 לט. הב' **אהרן זעליג גרין** מרעטיאג {כעת הוא שר"ב בק"ק דעש יע"א} [ב"ר מנחם מענדל, הי"ד]  
 מ. הב' **חיים יודא פינקלשטיין** ממעזא-מעהעש  
 מא. הב' **מנשה ראבינזאהן** בן הר"הג אב"דק"ק מוינעשט זצ"ל במדינת רומעניען [דומ"ץ ביאסי]  
 מב. הב' **חיים אויש** מכפר מאקוויא סמוך לקלויזענבורג יע"א [ב"ר יצחק]  
 מג. הב' **שלמה יצחק לייכטמאן** מק"ק גר' ווארדיין יע"א  
 מד. הב' **שמואל בנימין פאללאטשיק** מעיר הבירה וויען יע"א, ג"ש דחברה ע"ש חורף תר"ס, גבאי ראשון דח' בחורים  
 מה. הב' **מרדכי זאב צינק** מדיסנוישד יע"א, גבאי דחברה מזונות חורף תרנ"ח לפ"ק  
 מו. הב' **יצחק בלומען** מאדאבעשט במדינת רומאניען  
 מז. הב' **יחזקאל עזריאל געשטעטנער** מטשארנא [ב"ר יצחק אייזיק גיסו של הערוה"ב]  
 מח. הב' **צבי גאלדשטיין** מאוהעלי  
 מט. הב' **שמואל סג"ל שימאן** ממאראש אייוואר יע"א  
 נ. הב' **יודא שטראהלי** מב. הוניאד יע"א, למד פה מקיץ תרנ"ו לפ"ק עד שנת תר"ס לפ"ק [כנראה: ב"ר יחיאל מיכל מח"ס 'אמונת אומן']  
 נא. הב' **טובי' גדלי' כ"ץ** מעיה"ק ירושלים תובב"א [ב"ר מיכל ליב, ב"ר אבלי דומ"ץ קראלי]  
 נב. הב' **אביגדור פרענקל** מעטשעד [הי"ד, ראה"ק עטשעד]  
 נג. הב' **אלעזר צייגער** [בערעגסאס]

[וחתן הג"ר בן ציון היילפרין אב"ד  
 נאנאש] {וואלאוועץ, הי"ד}  
 צ. הב' **יעקב בעק** מק"ק מיהאליפאלווא  
 [ב"ר משה אהרן]  
 צא. הב' **אברהם יודא פרענקעל** מבארדיוב  
 צב. הב' **אברהם שלמה כ"ץ** מק"ק קירמע,  
 גבאי דח' עונג שבת ש' תרס"ד בחורף  
 [אב"ד ריסקאווע, ב"ב, מח"ס אורחות  
 המשפטים, בן הג"ר אלי' אב"ד  
 ראסלאוויץ]  
 צג. הב' החתן **יהוש(י)ע צבי שטארק** מסאלל  
 יע"א  
 צד. הב' **יעקב געליס** מאונגוואר יע"א  
 [קראלי, ב"ר מרדכי, וחתן רש"ג  
 ניישלאס]  
 צה. **גרשון פארקאש** מפה [בן או נכד ר'  
 יעקל מחוסט]  
 צו. **שמואל האנדלער** מילדי ק"ק דעעש,  
 תרס"ג, ג"ש דח' מח"ת חורף תרס"ג  
 צז. הב' **משה גרינפעלד** מילדי ק"ק  
 פעטראוויץ [בעל בית דפוס  
 במיהאלאוויץ]  
 צח. הב' **דוד לעבאוויטש** מ-ליפשע יע"א  
 {בעזה"ת, לזכרון עולם שלמדתי כאן  
 קיץ תרס"ח לפ"ק, עד שנת עת"ר ...  
 הה"צ שליט"א, הק' **ישראל בן אשר**  
**בערקאוויטש**, גבאי דחברה מחזיקי תורה  
 [ליפשא]}  
 צט. הב' **ברוך האנדלער** מק"ק ביאלע סמוך  
 לעיר האמאנא יע"א {וכעת הוא דר  
 בהומענע ויש לו עסק יין, הק' **חיים צבי**  
**גינסבערג** בן אב"ד אראניאש מעדיעש  
 הנ"ל [ראה עליו אות לח]}  
 ק. הב' **מאיר כהנא** מילדי ק"ק סאטמאר  
 קא. הב' החתן **משה אקסעלראד** מנע.....  
 [אולי: נעצענאוויש]

עב. הב' **עוזר פריעד** ממוזשאי {כעת הוא  
 דר בעיר קליינווארדיין יע"א} {ב"ר יוסף  
 ב"ר איציקל מקליינווארדיין]  
 עג. הב' **נטע צבי גאלדשטיין** סג"ל  
 מבאקקאן יע"א! ג"ש ד >נמחק < קיץ  
 תרנ"ו [ב"ר נח]  
 עד. הב' **משה זאב עהרענפעלד** מכפר ביקין  
 יע"א  
 עה. הב' **צבי גאלדשטיין סג"ל** מבאקקאני  
 יע"א [ב"ר משה, האדהאז]  
 עו. הב' **מאיר גאלדשטיין סג"ל** מבאקקאן  
 יע"א, ג"ש דחברה ע"ש קיץ תרנ"ט [ב"ר  
 משה]  
 עז. הב' **דוד אליה' העללמאן** מעיר  
 קלויזענבורג יע"א  
 עח. הב' **אהרן יאנקולאוויטש** מק"ק וואסלוי  
 במדינת רומעניען  
 עט. הב' **יצחק מאשקאוויטש** מבלדיג יע"א  
 פ. הב' **חיים פריינד** מסאטמאר [ב"ר יצחק  
 מאיר]  
 פא. **בצלאל עהרענפעלד** [ניר-באטור,  
 קערעטשין, ב"ר יוסף יודא]  
 פב. **משה שווארץ** מילדי ק"ק מוזשאל  
 פג. הב' **חיים הילמאן** מבישטענע יע"א  
 סמוך לחוסט [ב"ר ישראל דוב]  
 פד. הב' **יודא הילמאן** מבישטענע יע"א  
 סמוך לחוסט [כנ"ל]  
 פה. הב' **שמעון מנשה בערקאוויטש** מילדי  
 ק"ק פעסט יע"א [ב"ר מאיר שבח]  
 פו. הב' **חיים כ"ץ** מטארנא  
 פז. הב' **אליעזר ראטהשילד** מסטרימבא  
 יע"א, למד פה מתרנ"ט עד תרס"ב  
 פח. הב' **משה מאשקאוויטש** מילדי ק"ק  
 מיהאליאוויטץ יע"א [ב"ר יעקב דוד]  
 פט. הב' **משה מאיר גאטטעסמאן** {בן  
 איש החסד ר'} שמעון סענדר הידוע

ק.ב. ה'ב' ימים ושנים, הייתי ראש לשעלים, שבעתי מרורים מאוהבים כבודים, ראש הייתי לגבאים ביחד עם ארבעה <חלק - ראה להלן אות קלד>

ק.ג. ה'ב' אברהם פריעד מילדי ק"ק נאצענאוויש

ק.ד. ה'ב' יונה קליין מק"ק סערענטש <כבר למד בקיץ תרס"ה, חורף תרס"ח ה' חתן, ראה שו"ת 'חיי אשר' סי' א, פו> [ניר ואיא, סערענטש]

ק.טו. מנחם בלייער מילדי ק"ק ט' אוילאק, ג'ש דח' מ"ת בקיץ תרס"ג [בארטפעלד]

ק.טז. ה'ב' יששכר פראנקל - תרס"ז לפ"ק, מפעטערעווע

{ ה'ב' ישראל דוד גינצלער מק"ק באדרעג קערעסטיר יע"א [ב"ר יצחק אייזיק] }

ק.יז. ה'ב' שלום קאסטעליטץ מק"ק טשאנגע קיח. ה'ב' יעקב צבי מאשקאוויטש מפאנצעלטשע יע"א [סאסרעגען, ב"ר דוד גדלי']

ק.יט. ה'ב' זאב יאזעפאוויטש מילדי ק"ק קאהאנויץ [הומנא]

ק.כ. ה'ב' מרדכי ארי' פרידמאן מילדי ק"ק זשעמנע יע"א, שנת תרס"א לפ"ק [ב"ר פנחס אליעזר]

ק.כא. ה'ב' גרשון מענדל קאהן מילדי ק"ק ערדא סענ-שארץ, גבאי דחברה קנין ספרים בחורף שנתרס"ב לפ"ק [אב"ד

סענזשארץ הי"ד מח"ס 'אגם מים', בן הג"ר יששכר בער אב"ד דשם מח"ס 'בינת יששכר'] <נשא קודם אלול תרס"ז,

עפ"י שו"ת בינת יששכר אר"ח סי' ו> [חתימה: הק' צבי הירש בן אאמ"ר הרב מו"ה יהונתן בנימין הכהן שליט"א דומ"ץ

דק"ק סעללעש] { ראה אות קכד}

ק.כב. ה'ב' משה היימאן מילדי ק"ק ליבאנפאלווא

ק.ב. שלום קטינא בן לא"א"מו משה אריה בן חנה רבקה ז"ל דומ"ץ דפה חיסט יע"א נפטר ב' אייר שנת תרנ"ד לפ"ק [אב"ד ניר-באגאד]

ק.ג. ה'ב' יוסף לעב מילדי בוטשום יע"א תרנ"ז [ב"ר יהודה ליב מבוטשום, סאטמאר]

ק.ד. ה'ב' שמואל ישראל זינגער מקלויזענבורג [דעש]

ק.ה. ה'ב' שלמה יודא שיינמאן מעיר אוליינאב יע"א גאליציען, [סמוך לריישו, למד בכאן משנת תרס"ד לפ"ק] <קנח ע"ב>

ק.ו. ה'ב' ישראל מאיר גרינוואלד, ג"ר [וכעת הוא בקליינווארדיין חתן של הנגיד ר' ישראל פליישמאן [ב"ר זאב, וחתן הג"ר דוד פיגעל'ס מח"ס 'נפש אדם'] לעדער

האנדלונג - לוי יצחק גרינוואלד ג"ר דחברה בחורים בחורף תר"ע לפ"ק] [בני הערוה"ב, וראה להלן אות קלד]

ק.ז. ה'ב' החתן שמואל זאב דאווידאוויטש מילדי ק"ק סארוויש, תרס"א

ק.ח. ה'ב' ישראל עוזר קראא מילדי ק"ק בערעגסאס [וכעת הוא דר בק"ק קליינווארדיין ויש לו עסק מאדע ווארען] { נכד רבי פייבל הורוויץ אב"ד

פאפא]

ק.ט. ה'ב' החתן מאיר ברוין סג"ל מילדי ק"ק נ' קאפאש, תרס"ב

ק.י. הק' לוי יצחק גרינוואלד [אב"ד צעהלים מח"ס 'מגדלות מרקחים', בן הערוה"ב] ג"ר דחברה בחורים חורף <עוד ג"פ

חתימה הנ"ל>

{ מרדכי זוסמאן מסירטה}

ק.יא. ה'ב' חיים ברוך שיטצבערגער מילדי ק"ק לעהוויטץ, תרס"א <ז"ל נפטר לחה"ה בשנת תרס"ג בעודו באיבו שבק לן

חיים ביום כ"ג לחודש אדר

קכג. הב' משה לילינג {מסמוך לבארטפעלד יע"א} >בפרענומערנאנטן חוסט לט' 'שערי חכמה' (סאיני, תרס"ז) בין "בחורי הנחמדים המתופפים תחת צל כנפי כ"ק הרב הגאון הצדיק מופת הדור והדרו מורינו ר' משה גרינוואלד שליט"א": הב' משה לילינג נ"י מראסטיק סמוך לבארטפעלד <ב"ר מאיר

קכד. הב' צבי הירש הכהן מק"ק סאללאש, בלא"א מו"ר הה"ג מו"ה יהונתן בנימין הכהן שליט"א דומ"ץ בק"ק סעללעש יע"א, לומד פה כעת שנת תרס"ו לפ"ק [אב"ד דערעטשקע] <למד בחוסט ד' זמנים בשנים תרס"ו-תרס"ז, כן כותב בהקדמת ספרו 'ליקוטי צבי' >

קלג. יחזקאל יואל זינגער {ז"ל} מה. נאנאש יע"א {שבק לן חיים שנת תר"ע לפ"ק בעיר אוהעל} {משמש בקודש תרס"ו, עפ"י הקדמת ס' 'ליקוטי צבי' >נ'ח"ס' - ראה אות קלז <

קכה. הב' יצחק לאקסער מיאגעלניצע סמוך לטשארקו >קעז ע"ב <

קלד. ב"ה, לזכרון עולם שהייתי גבאי דחברה בחורים בשנת תרס"ה עד שילהו תרס"ז, ביחד עם הבחורים הב' ישראל מאיר קליינמאן [הארשפאלווא, חוסט], חיים צבי פאלאטשיק, שמואל גרינוואלד [מונקאטש, ב"ר נחום מטשארנא אחי הערוה"ב], אפרים ראזענפעלד [אב"ד סענדרא ודומ"ץ מאקאווא] - הק' ישראל מאיר גרינוואלד [ראה לעיל אות קו] >נישואיו התקיימו בקליינווארדיין י"ז מרחשון תרס"ט <

קכו. הב' שלמה זלמן בן לא"א מ שמואל הלוי מעיר טשערנעליצא סמוך לקאלאמעא במדינת גאליציען רייניש, למד בכאן משנת תרס"ב

קכז. הב' אברהם זאב אלטיר כ"ץ ראפאפארט מוואלאווע

קכח. הב' ארי' לייביש רויזענפעלד קכט. הב' משה מענצער מק"ק פעטראוואסעללא, קאמידאט באטש באדראג, ג"ר דחברה עונג שבת דבחורים [ב"ר אלעזר חיים, בהג"ר יששכר בער אב"ד יאקא] >חותם: חברה עונג שבת דבחורים דק"ק חוסט <

{למזכרת עולם (הק') הק' חיים שפיטצער מאילק [ראה לעיל אות לג]} >

קכט. הב' משה מענצער מק"ק פעטראוואסעללא, קאמידאט באטש באדראג, ג"ר דחברה עונג שבת דבחורים [ב"ר אלעזר חיים, בהג"ר יששכר בער אב"ד יאקא] >חותם: חברה עונג שבת דבחורים דק"ק חוסט <

קלה. הב' מרדכי פריעדמאן מעיר נירעדיהאז [משפחה מפורסמת ממייסדי הקהלה בנירעדהאז, ראה הסכמת הג"ר שלום ווידער לס' מקור התפלות]

קכז. הב' אברהם זאב אלטיר כ"ץ ראפאפארט מוואלאווע

קכח. הב' ארי' לייביש רויזענפעלד קכט. הב' משה מענצער מק"ק פעטראוואסעללא, קאמידאט באטש באדראג, ג"ר דחברה עונג שבת דבחורים [ב"ר אלעזר חיים, בהג"ר יששכר בער אב"ד יאקא] >חותם: חברה עונג שבת דבחורים דק"ק חוסט <

{למזכרת עולם (הק') הק' חיים שפיטצער מאילק [ראה לעיל אות לג]} >

קל. הק' יום טוב ליפמן אונגער מק"ק צעהלעם יע"א, תרס"ד לפ"ק, חונה כעת בק"ק אוהעל יע"א, חונה כעת בק"ק ב'פעסט יע"א שנת תרס"ט לפ"ק, בחורף תרס"ח גבאי ראשון דח' מזונות, גבאי א'

קמא. ב"ה שמחה נתן הכהן סאנדער מק"ק  
דעעש [ב"ר שלמה זלמן]

רשמתי למזכרת בעט ברזל ועופרת, שבל  
תהי זכרי נעדרת, שלמדתי והייתי חופף  
בצל אדמו"ר שליט"א הגה"ק מהרם גר"ו  
שליטא, מקיץ שתא דה' אלפים תרס"ז  
עד לע"ע יום ועש"ק פ' תזריע מצורע י"ד  
למ"טמונ"ם ב' לחודש אייר [תרס"ח].  
באעה"ח יום הנ"ל פה ק"ק חוסט יע"א  
{ לומד ג"כ בקיץ שנת תרס"ט... בכאן...  
<נמחק>

קמב. אברהם גאטעסמאן מוואלויץ יע"א,  
דבר אל הישיבה! מודעא רבא  
לאורייתא... <כאן מאריך בחרוזים  
ארוכים על פני שני עמודים בשבח  
הישיבה והערוה"ב> בעה"ח פה חוסט  
שנתרס"ט לפ"ק הק' אברהם  
גאטעסמאן מק"ק וואלויץ יע"א  
[מונקאטש, ברוקלין, מח"ס 'פנים  
מסבירות', ב"ר ישעי'] <למד בחוסט  
בשנים תרס"ז-תר"ע, כ"כ בסו"ס פנים  
מסבירות>

קמג. הב' החתן בן ציון שאפער מק"ק  
אונגוואר, (ג"ר דח' בחורי') גבאי ראשון  
דחברה בחורים בקיץ אתר"ע לפ"ק  
{ וכעת הוא בעל הבית בק"ק דיבריבקע -  
ודודי הוא? } [ב"ר יודא אליעזר, וחתן ר'  
יודא צבי הכהן געלב מדיבריוקא סמוך  
לאורשיווע]

קלו. הב' צבי שטערן מפה, ג"ר דק"ס תרס"ז  
לפ"ק, ג"ש דע"ש תרס"ח לפ"ק, גבאי  
ראשון דח' מזונות תרס"ט <חותמות:  
צבי שטערן / חברה מחזיקי תורה  
דבחורים דק"ק חוסט יע"א / חברה קנין  
ספרים דבחורים דק"ק חוסט יע"א /  
חברה בחורים דק"ק חוסט יע"א / חברה  
מזונות דבחורים דק"ק חוסט יע"א. ציור:  
צורת צבי - נ'ח"ס'>

קלז. חיים מנחם ניסעל מעיר דעעש יע"א,  
למד משנת תרס"ו עד תרס"ט לפ"ק,  
בשנת תרס"ח בחורף רוא"ח, ובקיץ ג"ר  
דחברה מזונות [אויבער-ווישאוווע, ב"ב,  
ב"ר שבת' מח"ס 'מבשר טוב' חתן  
(בזו"ר) השערי צדק מדעש] <נ'ח"ס'  
= כנראה ר"ת 'חיים מנחם ניסעל'>  
{ ארשום פה שמי למען יהי' למשמרת,  
ולזכר עולם למזכרת, שלמדתי פה ק"ק  
אצל כ"ק אמו"ר מהר"ם גר"ו שליט"א,  
משנת תרס"ב עד לע"ע תרס"ט בקיץ,  
אני הק' משה יוסף לוסטיג מילדי  
בוטשום י"ע, המכונה ווארמעזא [הי"ד,  
וואלקוי']

קלח. הב' יצחק קרויס מק"ק ה' טעגלאש  
י"צ, למד משנת רס"ה עד ס"ט [ב"ר ישע  
ארי']

קלט. הב' יעקב אליעזר שטיינער מק"ק  
פאראיד, תחילת חורף שנת תרס"ז

קמ. הב' מרדכי ארי' שווארץ מ'ביהאר  
פושפא"ק, גבאי דחברה בחורים תרס"ט

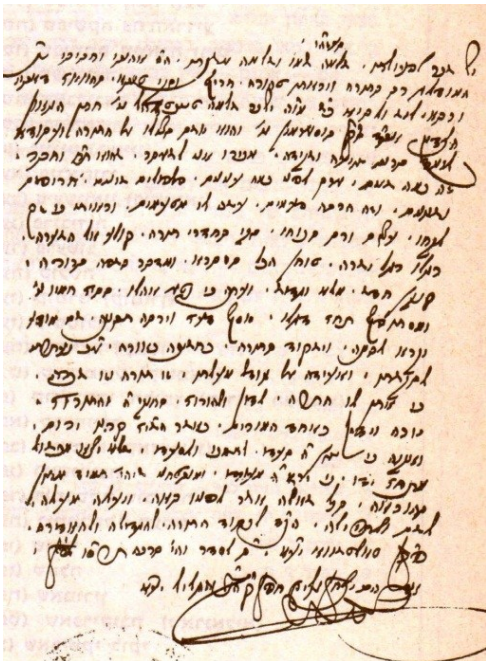
### בעל ה'משנה שכיר' מפישיאן הי"ד – אגרות ותעודות

רבי ישכר שלמה טייכטהאל רב"ד פישטיאן ורבה של קאסטאלאן בעל שו"ת משנה שכיר שנהרג עקה"ש בשנות החורבן, זכה שחלק גדול מאוצר כתבי היד שהשאיר אחריו נמצאו לאחר המלחמה, ומהם יצאו לאור חיבורים רבים בכל מקצועות התורה. מאוצר זה העביר לנו נכדו הרב ישכר דוד קלויזנר [שאמו הצילה את כתה"י] כמה תעודות ומסמכים הקשורים לו, ותשוה"ל.

#### תעודת הוראה מה'באר יצחק'

בעזה"י. יש שכר לפעולתו, שלמה שמו ושלמה משנתו, ה"ה אהובי וחביבי י"נ

המופלג רב בתורה ויראתו טהורה, חריף ובקי טובא בהוויות דאב"י ורבא, ליש ולביא כ"ש מו"ה ישכר שלמה טייכטהאל נ"י חתן הגאון הצדיק אב"ד בק"ק בוסערמין [בעל 'הרי בשמים'] נ"י, והוא יושב בצילו על התורה ועבודה לומד ברוב יגיעה ושקידה, מכירו אני לשעבר, שהוא ת"ח וחבר. זה כמה שנים, ערך לפני כמה ענינים, לפולים שונים, חריפים ושנונים, וזה הרבה פעמים, עשה לי מטעמים, וראיתי כי זך לקחו, עצום ורב בכוחו, בקי בחדרי תורה, קולע אל השערה, רגלו רגל ישרה, טוחן הכל בסברא, ומדבר בשפה ברורה, קנקן חדש, מלא וגדוש. ועתה כי נטע אוהלו, בבית חמיו נ"י ומסתופף תחת דגלו, יוסף



דעת וירבה תבונה, שם מודע יקרא לבינה, וישקוד בתורה, כחשיכה כאורה. ע"כ נעתרתי לבקשתו, ואעידה על גודל מעלתו, זו תורה וזו שכרה, כי אתן לו התרה, לדון ולהורות, בחוקי ה' והתורות, יורה וידין כאחד המורים, כאשר השי"ת קרנו ירום, ואקוה כי יגן ה' בעדו, לתמכו ולסעדו, שלא יצא מכושול מתחת ידו, כי ירא ה' מעודו, ומובטחני שיהי' תמיד מתון בהוראה, בכל שאלה אשר לפניו באה, ויעלה מעלה, לשם ולתהילה. הכ"ד לכבוד התורה, להגדילה ולהאדירה, פק"ק טאלטשווא יע"א, ב' לסדר והי' ברכה תרס"ו לפ"ק.

אברהם יצחק גליק חפ"ק הנ"ל והגליל יע"א

(מקום החותם)



ק"ק  
 הדור זוחא כזא סרח אגאן. חבא באא אגאן  
 תפא היצאק רעביא ואלא קלא שישינא עוואר אלת שיווא  
 מיה. געב אגא סיינפלייט מי געזאק אביעור  
 רענען זעלי ואלענע עמו קאמפליקאן צומאוינען  
 צורנא און קאמפליקאן זעליט מי הוג ריר אופנא אגא  
 סכרפ ה' קרא ביל געזאק אקאלא וורק מיט יור  
 קידי אירום אהרפ ה' געזאק הארן חרובא קיסר  
 יגה נפיה ואסון געזאק צווייט אהראבאמין  
 ואם זאמט אה גאק צא ידו אסאג אהרובא  
 הארפ הארדי אמתא און סכרפ אגורא אה היק  
 כי יורה חמת א ידעס ורבא אהרובא צעפא קאמפליקאן  
 ואגאל ארמוו הטהור עליו וגא כל סגא צא ידעס  
 עליו געזאק רעב היל און חמת אה אהרובא  
 אה ואלא חמת אה אהרובא אה אהרובא  
 יורה יורה ידעס אהרובא אהרובא אהרובא  
 רעב זאמט ה' ואלא חמת אה אהרובא  
 אהרובא אהרובא אהרובא אהרובא

תעודת הוראה  
מה'באר שמואל'

ב"ה. הדור אתם ראו פרח שושן, קנקן חדש מלא ישן נושן, הרב האברך החרף ושנון בעל פיפיות עומד לתלפיות מו"ה ישכר שלמה טייכטהייל נ"י. זה איזה שבועות נתאכסן אצלי ושעשעתי עמו בשעשועין דאורייתא ארוכות וקצרות וראיתי כי הוא זית שופכני מלא ברכת ה' בהלכות גדולות וקבועות וחרב פיפיות בידו ללחום מלחמות ה'

שערה הלכה ברורה בסברה ישרה נחית ומסיק שמעתתא אליבא דהילכתא. ואם אמנם אני מושך ידי מלסמוך להוראה זולת תלמידי שנתגדל כל ברכי מנעוריו, אך היות כי הוא חתנו של ידנ"פ הרב הגה"צ אבד"ק בוסערמין נ"י ומאציל מרוחו הטהור עליו וגם כבר סמכו את ידם עליו גדולי הדור ה"ו, לכן הנני גם אנכי השפל בא ומלאתי את דבריהם לתת לו התרת הוראה יורה יורה ידן ידן וכל נפש היפה יסמוך עליו.

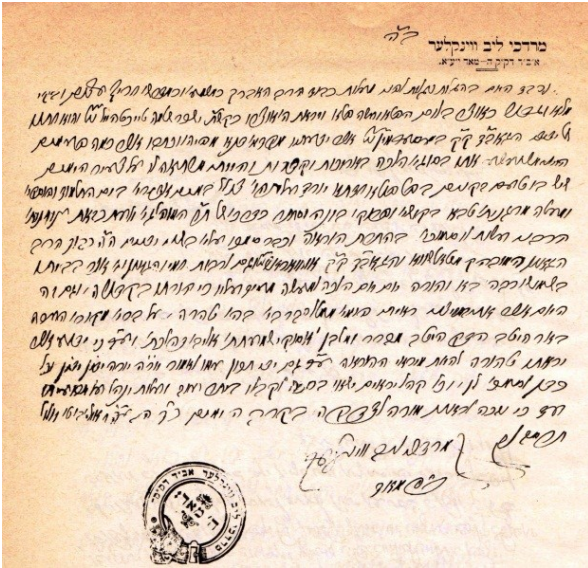
הכ"ד אר"ד ה' תצא תרס"ז לפ"ק

הק' שמואל ראזענבערג  
(מקום החותם)

\*

תעודת הוראה מה'לבושי מרדכי'

ב"ה. מה נכבד היום בהגלות נגלות לפני מעלות כבוד הרב האברך כמשמעו וכמדרשו חרף עצום ובקי מלא וגדוש כאוצר בלום הפלא ועושה פלא ויראת ה' אוצרו כקש"ת ישכר שלמה טייכטהאל נ"י והוא חתנו של ידידי הגאב"ד ק"ק בעסערמין נ"י אשר ידעתיו מקדמת דנא מפיהו וכתבו אשר כמה פעמים הייתי משתעשע אתו בסוגי' הלכה בארוכות וקצרות והייתי משתאה על צעיר הימים שיש בו טעם זקנים בפלפולא חדתא יורד על תהו' צולל במים אדירים בים התלמוד



ופוסקים ומעלה מרגינתא  
 טבא בקושי' ופרוקי בונה  
 וסותר כדרכו של ת"ח  
 המופלגים, ולעת כזאת  
 ענוותנותו הרבני עשות לו  
 סמוכי' בהתרת הוראה וכבר  
 סמכו עליו בשתי ידים ה"ה  
 כבוד הרב הגאון המובהק  
 מטאלשווא והגאב"ד ק"ק  
 אויוואראש [רבי נתנאל הכהן  
 פריעד בעל 'פני מבין'] נ"י  
 וגם לרבות חמיו הגאון נ"י  
 אשר בביתו בשמושי רבה בא  
 והורה יום יום הלכה למעשה  
 מעיד עליו כי הורתו

בקדושה, וגם זה היום אשר אתי במחיצתי ראיתי פומי' ממלל רברבי' בה' טהרה, על  
 ברי' מקורו הערה באר היטב הדק היטב מברר ומלבן לאסוקי שמעתתא אליבא  
 דהלכתא וע"ד כי ידוע אשר יראתו טהורה להיות מיראי הוראה, ע"כ גם ידי תכון  
 עמו לאמור יורה ידין ידון וכל כדן לתמוכי לן, וכל קהל יראים ישאו ברכה  
 לקבלו ביתר ועוז לעלות ולנהל על מבועי תורה עד כי נזכה לראות מורה לצדקה  
 בקרב הימים כ"ד הבעה"ח אול"י ב' ט"ו אלול תרס"ז לפ"ק.

מרדכי ליב ווינקלער  
 ח"פ מאד (מקום החותם)

\*

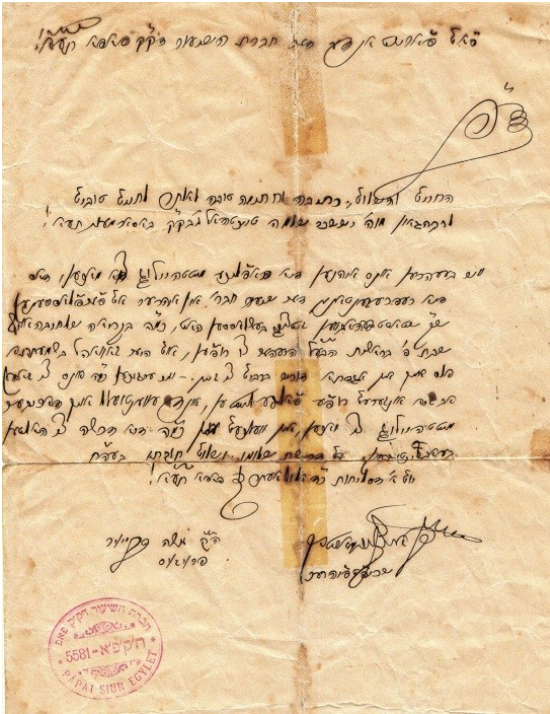
**מ'חברת השיעור' בפאפא**

אחד החותמים הוא רבי יצחק ליב מארטון מזכיר הקהלה בפאפא וגבאי דח"ק, אבי  
 אמו של הגאב"ד שופרון-ברוקלין בעל 'תורת אלף'. המכתב תורגם מאידיש דייטש ע"י  
 הגב' חיה בתיה מרקוביץ.

מהנהלת חברת השיעור דק"ק פאפא תע"א

ב"ה. החיים והשלום, כתיבה וחתימה טובה לאלתר לחיים טובים לרב הגאון מו"ה  
 יששכר שלמה טייכטהאל נ"י בק"ק באסארמעני תע"א

אנו מתכבדים בזה להודיע לכבודו כי נציגי חברת שיעור החליטו בישיבתם,  
 שהתקיימה בש"ק שעבר, להזמין לכאן את כמ"ה בקריאה של חיבה לשבת בראשית  
 הבע"ל על מנת לדרוש ברבים בשמעתתא ובאגדתא. אנו מבקשים מכמ"ה לכתוב



לנו האם יאות להיענות לקריאתנו ואולי גם להודיע באיזה עניין מתכוון כמ"ה לדרוש. עם דרישת שלומו ושלום תורתו בעה"ח.

יום א' דסליחות כ"ד אלול אעת"ר לפ"ק פאפא תע"א

הק' איצק ליב מארטאן, מזכיר  
הק' משה ברייער, יו"ר

החותמת: חברת השיעור דק"ק  
פאפא - תקפ"א

\*

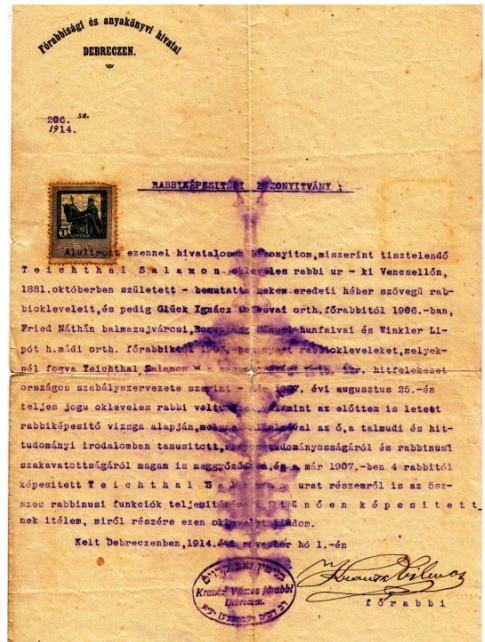
תעודת סמיכה רשמית מרב"ז  
קרויס

התעודה מרבי בנימין זאב קרויס  
רבה של דעברעצין חתנו של רבי  
הלל פולאק אב"ד סאסרעגין.

תורגם מהונגרית ע"י הרב שלמה יהודה הכהן שפיצר.

משרד הרבנות הראשית ומאטריקל  
דעברעצין  
תעודת סמיכה לרבנות

הח"מ מאשר בזה באופן רשמי שכבוד  
טייכטאל שאלאמון [רבי ישכר שלמה]  
בעל תעודת סמיכה לרבנות, יליד  
ווענטשעלו (Vencsello) ב-אוקטובר  
881, הראה לפניי את תעודות  
הסמיכות המקוריות בעברית, שקיבל  
מאת גליק איגנאץ [רבי אברהם יצחק]  
רב הראשי החרדי של טאלטשאווא ב-  
906, פריעד נתן [רבי נתנאל הכהן] רב  
הראשי החרדי של באלמאזאווארוש,  
ראזענבערג שאמואל [רבי שמואל] רב  
הראשי החרדי של הונפאלבא





[אונסדארף] ו-וינקלר ליפוט [רבי מרדכי ליב] רב הראשי החרדי של ה. מאד בשנת 907. על פי התעודות הללו טייכטאל שאלאמון כבר ב-25 לאוגוסט 907, בהתאם לתקנות של האיגוד הרבנים האורטודוכסים של מדינת הונגריה, נחשב כבעל תעודת הוראה לשמש כרב באופן חוקי מלא. גם לפניי הוא נבחן לקבלת התעודה, והראה את ידיעותיו בתלמוד ובספרות ההלכה, כך בעצמי נוכחתי לדעת על אודות ידיעותיו הרחבות וכישוריו בתפקידי הרבנות. והיות וכבר ב-907 הוא זכה לסמיכה לרבנות מאת 4 רבנים, גם אני הצטרפתי וסמכתי אותו כראוי למלא את כל תפקידי הרב. ועל כן אני מעניק לו תעודה זו, בה הוא זוכה עקב הצטיינותו בלימודיו בתחומי הכשרתו לרבנות.

נכתב בדעברעצען, 914 נובמבר 1.

קרויס וילמוש, רב ראשי - [חותמת:] בנימין זאב קרויס רב ד"ק דעברעצען יע"א

\*

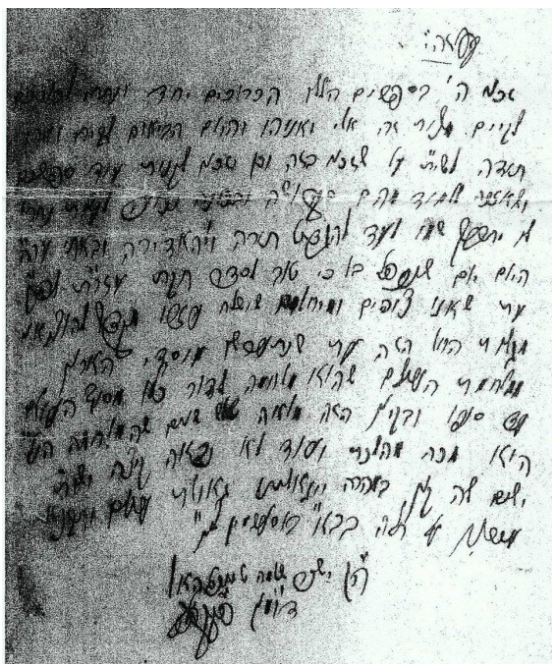
יישום על שו"ת 'פרי השדה'

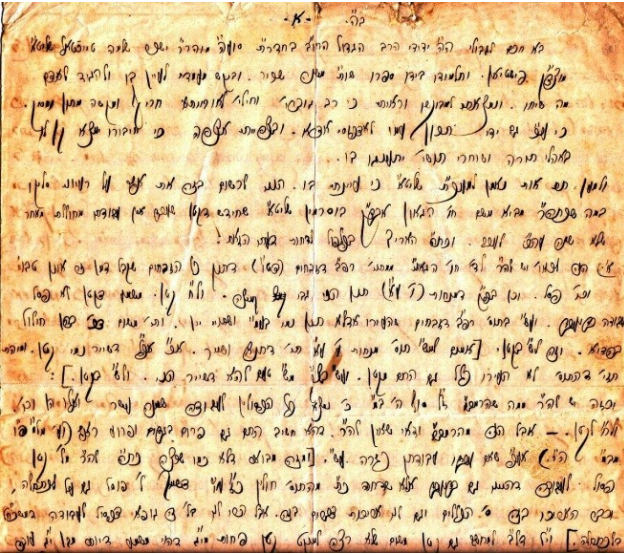
בעזה"י. זיכני ה' בספרים הללו [שו"ת פרי השדה] הכרוכים יחד, ונתתי לכורכם לקיים מצות זה קלי ואנוהו, והיום הביאום לביתי. ואתן תודה לשי"ת על שזיכני בזה, וכן יזכני לקנות עוד ספרים, ושאזכה ללמוד מהם בקדושה ובכונה נכונה, לעשות נחת לו יתברך שמו לעד להגדיל תורה ולהאדירה.

ובאתי עה"ח היום יום שנכפל בו כי טוב לסדר חקת עזר"ת לפ"ק, עת שאנו צופים ומיחלים שישלח עזרו מקדש להוציאנו מגלות החל הזה, עת שנתערשו מוסדי הארץ ממלחמת העולם שהוא מלחמה לדור כלו מסוף העולם עד סופו. ובקיץ הזה מלאה שלש שנים שהמלחמה הנ"ל היא מכה מהלכת ועוד לא נראה קיצה. השי"ת ישים לה קץ במהרה ויגאלינו גאולת עולם ותבנה עירנו על תילה בב"א.

בוסערמין יצ"ו

הק' ישכר שלמה טייכטהאל דומ"ץ  
פק"ק הנ"ל





**הסכמה מה'ברכת יצחק'**

בא חכם לגבולי, הלא הוא ידידי הרב הגדול החו"ב בחדר"ת סוע"ה סיני ועוקר הרים מוהר"ר ישכר שלמה טייכטאל שליט"א מוצד"ק פישטיאן ותלמודו בידו ספרו שו"ת משנה שכיר וביקש מעמדי לעיין בו ולהגיד לאדם מה שיחו.

ונמצאתי למבוקשו, וראיתי כי רב גובריה וחיליה לאורייתא, חריף

ומקשה מתון ומסיק, כי ע"כ גם ידי תכון עמו לאדפוסי אדרא, ובצפייתי אצפה, כי חיבורו ימצא קן לו באהלי תורה ושוחרי תושיה יתענגו בו.

ולמען תת אות נאמן למעכ"ת שליט"א כי עיינית בו, הנני לרשום בזה את אשר על רעיוני סליקו. במה שכתה"ר מביא משם חו' הגאון [רבי יעקב יוסף גינז זצ"ל בעל 'הרי בשמים'] אבד"ק בוסרמין שליט"א שחידש, דקטן שעבד אין עבודתו מחוללת, מאחר שלא שנה עה"כ לעכב. וכתה"ה האריך בפלפול לדחות דעתו הזאת. הנה לכאורה יש להביא ראיה לדברי חו' הגאון"י ממתניתין... [כאן האריך בדברי תורה] ואסיים בברכה, יהיה ה' עמו ויברך על המוגמר, ובניה של תוה"ק ישישו לקראת ... וישבעו רצון...

כ"ח יום א' לסדר ועבדתם את ה"א וגו' תרפ"ד

חיים יצחק ירוחם אבד"ק אלטשטאדט

\*

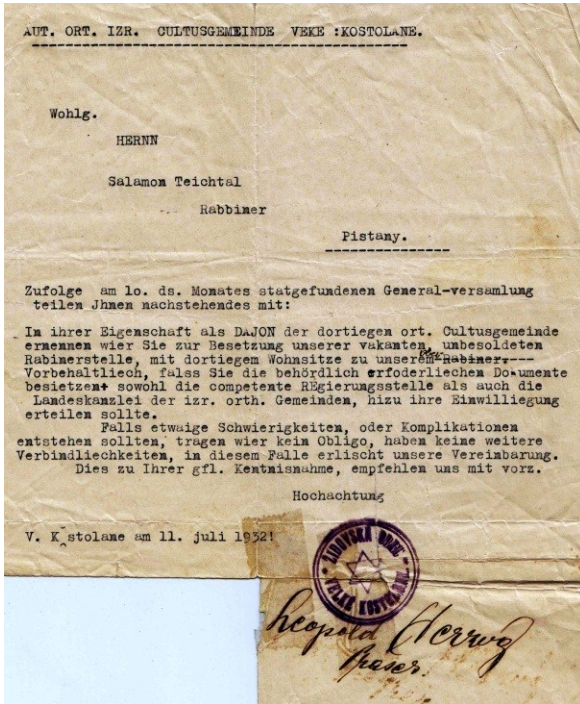
**מינוי לרבנות קאסטאלאן**

החותם על המכתב שלפנינו רבי יהודה הערצאג רה"ק בקאסטאלאן נזכר בעלי זכרון' עלה 14 עמ' פד. תורגם מגרמנית ע"י הרב שלמה יהודה הכהן שפיצר.

הקהילה האורטודוקסית האוטונומית הישראלית של ו[ן]קה קוסטולאני

לכבוד אדוני הרב שאלאמון טייכטהאל, פישטאני

ע"פ האסיפה הכללית שהתקיימה ב-10 לחודש זה מודיעים אנו לכם כדלהלן:



בהתאם לתפקידך כדיין של הקהילה האורתודוקסית הנ"ל אנו מתכבדים למנותך למשרת הרב הפנויה כעת ללא שכר ועם מגורים במקומך. בהסתייגות אם ברשותך כל המסמכים הנחוצים מטעם השלטונות הנוגעים בדבר, כמו כן במידה ותשיג לזה את אישורה של הלשכה האורתודוקסית הארצית.

במידה ויהיו לך אי אלו קשיים אין אנו נושאים בשום התחייבות והמינוי לא יהיה לו כל תוקף.

אנא לתשומת לבך. וחותרים בכבוד הראוי.

1. קוסטולני, 11 ביולי 1932

**לאופולד הרצוג, נשיא**

(חותמת רשמית של הקהילה בסלובקית)

\*

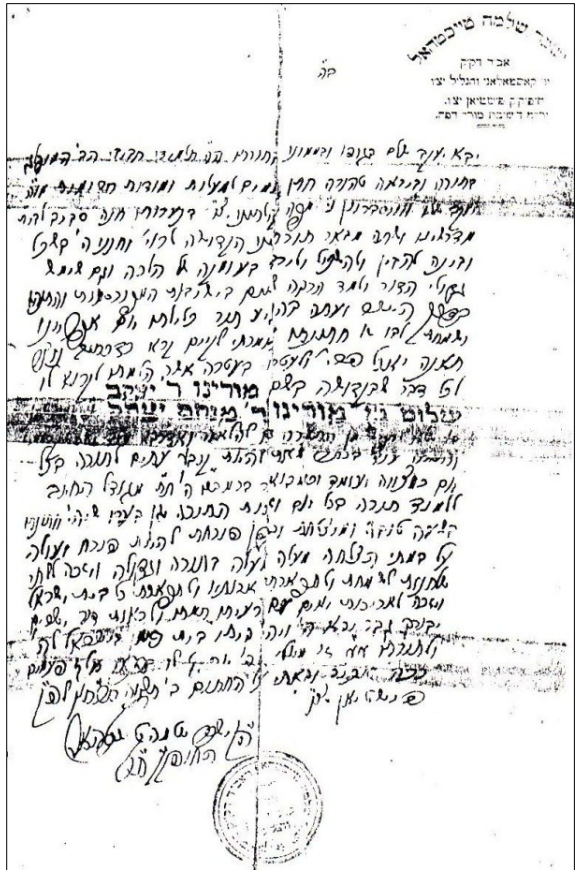
**תעודת 'מורינו' לתלמיד**

ב"ה

יבא יעקב שלם בגופו ובממונו בתורתו ה"ה תלמידי חביבי הב' המופלג בתורה וביראה טהורה חתן תמים למעלות ומידות תרומיות מו"ה יעקב שלו' ווייסברונן נ"י מפה קהלתינו יצ"ו. בנערותו חנה סביב לבית מדרשינו ושתה מבאר תורתנו הקדושה לרויה וחננו ה' בשכל ובינה להבין ולהשכיל ולירד בעומקה של הלכה וגם שימש גדולי הדור ולמד הרבה שנים בישיבות המפורסמות והתנהג בדרך הישר ועתה בהגיע תור כלילתו יום אפריונו ושמחת לבו זו חתונתו אמרתי לקיים קרא כדכתיב נוצר תאנה יאכל פרי' ולעטרו בעטרה אשר הלמתו לקרוא לו לכל דבר שבקדושה בשם מורינו ר' יעקב שלום בן מורינו ר' מנחם יצחק נ"י ... בו שלא פרוש מן התורה גם להלאה ואדרבא עוד ... עוד בכתב זאת להיות קובע עתים



לתורה בכל יום כמצווה ועומד וכמבואר ברמב"ם ה' ת"ת מגודל החיוב ללמוד תורה בכל יום וזכות התורה יגן בעדו שיהי' חתונתו בשעה טובה ומוצלחת וכגן פורחת להיות פורח ועולה על במתי הצלחה מעלה מעלה בתורה וגדולה ויזכה לשתי שלחנות לשמחת ולתפארת אבותיו ולתפארת כל בית ישראל ויזכה לאריכות ימים עם רעיתו תמתו ולראות דור ישרים יבורך גבר ירא ה' ויהי' ביתו בית נאמן בישראל לה' ולתורתו ע"ע זו משלי וה' יוסיף לו ברכה אלף פעמים ככה אכ"ר ובאתי על החתום ב' תצוה תרח"ץ לפ"ק פישיאן יצ"ו.



הק' ישכר שלמה טייכטהאל  
 החופק"ק הנ"ל (מקום  
 החותם)

\*

**ישיום משנות החורבן**

העתק מרישום שנמצא בראש פנקס הקהלה בפישטיאן

ב"ה.

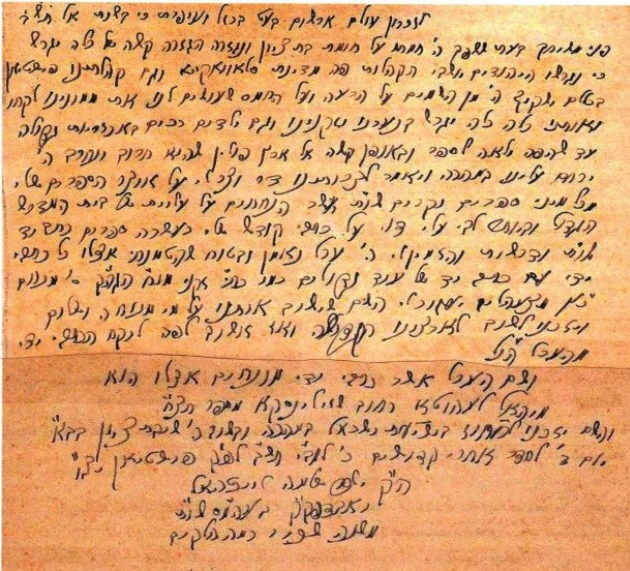
לזכרון עולם ארשום בעט ברזל ועופרת, כי בשנת אל ת'ש"ב' פני משיחך, בעת ששפך ה' חמתו על חומת בת ציון, ונגזרה הגזרה קשה של כלה יגרש, כי נגרשו היהודים יושבי הקהלות פה מדינת סלאוואקייא וגם קהלתינו פישטיאן בכללם, ישקיף ה' מן השמים על הרעה ועל החמס שעושים לנו, את ממונינו לקחו ואותנו כלה כלה יגרש בנערנו וזקנינו, וגם ילדים רכים באכזריות גדולה, עד שהפה ילאה לספר, ובאופן קשה, אל ארץ פולין שהוא חרוב ונחרב, ה' ירחם עלינו במהרה ויאמר לצרותינו די.





ביהמ"ד דק"ק פישיטאן יצ"ו נמוקם תפילתו של רבינו  
ובעליית הגג הוסתר בימי האימה

וצר לי על אוצר הספרים שלי מכל מיני ספרים יקרים שר"ת, אשר הנחתים על עליית הגג של בית המדרש הגדול. וביותר לבי עלי דוי על כתיבי קודש שלי כעשרה ספרים כתב יד שר"ת ודרשות. והזמין לי ה' ערל נאמן ובטוח שהטמנתי אצלו כל כתיבי ידי עם כתב יד של עוד גדולים, כמו כתי"י זקני מו"ח הגה"ק ר' מנחם כ"ץ מצעהלים. יעזור לי השם ששייב אותנו על מי מנוחה ושלום, ויזכנו לשוב לארצינו הקדושה, ואז אשוב לפה ליקח הכתיבי ידי מהערל הנ"ל.



ושם הערל אשר כתיבי ידי מונחים אצלו הוא, מיהאל לעהוטא, רחוב שזילינסקא מספר תצ"ח. והשם יזכני לחזות בישועת ישראל במהרה ובשוב ה' את ציון בב"א. יום ד' לסדר אחרי קדושים כ' למב"י תש"ב לפ"ק פישיטאן יצ"ו

ה"ק ישכר שלמה  
טייכטהאל  
ראבדק"ק בעהמ"ס שר"ת  
משנה שכיר כמה חלקים

## מכתב מרטיט מה'באר משה'

בעזה"ת

אל מע"כ הרה"ג המו"מ מו"ה חיים מנחם טייכטאל שליט"א בן להגאון הגדול בעל משנה שכיר זצ"ל הי"ד אב"י בעיר הק' ירושלים תובב"א.

אחרי תת שלו בידידות כראוי וכיאה.

מכתבו בתודה ובשמחה קבלתי. ויישר כח שכבדני בספרי דבי רב כבוד אביו הגאון"צ החרוף עצום ובקי נפלא כקש"ת מו"ה ישכר שלמה טייכטהאל זצ"ל, החלק א' שהי' כבר נדפס בתוספות קונטרס האחרון, החביבים עלי עד לחדא. ביודעי ומכירא קאמינא שהרבה פעמים ראיתי אביו הגאון"צ הי"ד זצ"ל בבית אבי כ"ק אאמו"ר הגאון"צ הי"ד זצ"ל והי' אהבה וידידות נאמנה ביניהם מימי נעוריהם בהיותם חברים בישיבת הגאון"ק בעל תשו' ערוגת הבשם זצ"ל אב"ד חיסדא, וראיתי אותם ממש מנשקים זא"ז בעת פגישתם. והרבה פעמים היה ביניהם פלפול עצום בהלכה.

בשנת הגזירות לרעה שנת תש"ג לפ"ק בזמן החורף (בדיוק אימתי אינני זוכר) בהיותי מעוטף בטלית ותפילין באמצע תפלת שחרית בא אלי איש אחד ובפחד גדול ורתת, לבן כשלג מיראה, ובחשאי הגיד באזני כבזה הלשון "הפישטיאנער דיין בעהמ"ח תשו' משנה שכיר מתפלל שם בזווית אחת בביהמ"ד". אחר התפלה רצתי לקבל פניו ולא מצאתי. הלכתי ושאלתי את פי איש המבשר והשיבני שעדיין מתפלל באותה זווית רק הוא מגולח מחמת פחד מוות בתור פליט מסלאוואקי. הבטתי אל פניו והכרתי חבקותי ונשקתי כשדמעות זלגו עיני וכמעט לא יכולתי להוציא הגה מפי, והוא גם הוא הכירני ופרץ בבכי, ואמר לי אוי לי שכך אתה מוכרח לראות אותי. הלך בבגדים קצרים ובכובע פשוט של המון העם, ובקצרה סיפר לי איך שברח מממשלת הרשעים הסלאוואקין ימ"ש ובכל רגע ורגע בפחד מוות הוא שורה ומי יודע אם לא בר מוות הוא ח"ו.

בקשתיו לבקרני כי ידעתי שלבקררו אי אפשר - ובתמהון השבני והלא מתחייב בנפשו אם ילך לביתו של יהודי ואח"כ ימצא אצלו הפאליציי תעודות שיש לו. והוסיף לבאר מצבו המר והנמהר, שלעולם מצד ההלכה לא היה רשאי לכנס לביהמ"ד אלא להתפלל בביתו אבל זה אי אפשר לו ע"כ מסכן את עצמו בבואו לביהמ"ד, אבל לבית יהודי יחידי חלילה חלילה שיכנס. אינני זוכר בדיוק כל מה שדברתי עמו אתו, אבל במר נפשו הזהיר אותי וכל יושבי עיר דעברעצין שבל ישבו בידים חובקות כי אחר סלאוואקי יבא הרשע הטמא ימ"ש לארץ הגר ולא יחוס ולא ירחם על עולל ויונק זקן וזקנה כמו שעשה בסלאוואקאי. וכן היה אחר שגמר הרשע כל מלאכתו בארץ סלאוואקי ולא הניח נפש בכל המדינה, פשט ידיו מלא דמים מדמי אחינו ואחותינו על יושבי ארץ הגר.

לא נשאר בדעברעצין רק ימים אחדים כי כנראה פחד מלא לבו אולי יכירונו מי שהוא בדעברעצין שהוא סמוך ונראה לבעסערמין וממילא יהיה שיחה בפי הבריות שמה בעיר קטנה בעסערמין ובנקל יכול להגיע הדבר באזני המשטרה ואז אחת דתם למסור אותו להשלטון הרשע בסאלאוואקי וכבורח יעמידהו למשפט, ומתחלה וראש נגמר דינו לשלחו לארץ הארורה ארץ אשכנז לגאז-קאממער, והגם שהי' חידוש בעיני שלא אמר לי מאומה שמוכרח לצאת מהעיר כי בלא"ה גילה כל לבו

לפני, עכ"ז הבנתי שבודאי בפתע פתאום ע"י סיבה, שהיה שכיח מאוד בין הבורחים שבעצמן לא ידעו משעה לשעה וממש מרגע לרגע מה יולד יום, הוכרח לעזוב העיר וכאשר בא כן יצא, ועזב רושם עמוק בלבי, מי יודע אם לא כגורלו יהיה גורלינו, וכן היה. אך גמר הרשע מלאכתו מלאכת הרג וחרב מנער ועד זקן טף ונשים הפיל עצמו על ארץ הגר ועשה שמה ככל אשר עשה בארץ סלאוואקאי, ולא שמעתי מאז מגורל אביו הגאווה"צ זצ"ל ה"ד עד אחר גמר המלחמה, וכשבאתי

**RABBI M. STERN**  
 CHIEF RABBI OF CONG. K'HAL YESODEI HATORAH  
 1514 - 49TH STREET  
 BROOKLYN, N. Y. 11219  
 NY 4 - 6916

משה שטערן  
 אב"ד דעברעצין היינזייל יצ"ל. בעהמחיים באר משה  
 בלאטוו הור"ם. בפ"ח ספ"י נפ" אפ וכל"א א"א וש"א ספ"ים  
 ברודקי'ן עי"א

קד-257

אין אהבה הרהיב הנהיה מדה רחמי אמת טיבלי לאלה סן ארבעים תיבתן  
 ק"ל מלעצו לא ייזו אל בני בנין יו"ל"א תנועה  
 אהבה אל' קיני קודש וינא ינ"א

מנצחו ברעב ורשעה קצת. ישגו כח אכפתו קיינו ויזי ר"ל כבוד אביו הקודש  
 מהיום אלה וק"ל קולו בקול מרי יעל אלה טיבלי אצ"ל, בח"א א' אה"ב  
 נכ"ס רב"ש קו"ס הרב"ח. הרב"ה א"י עד אה"ב. קודש וינ"א קומ"ח  
 אה"ב ר"מ ר"מ ר"מ אביו הקודש ה"א א"ל קדוה אביו ק"ל אה"ב הקודש ה"א א"ל  
 ז"ל אה"ב וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א  
 וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א

קדוה וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א  
 וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א  
 וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א  
 וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א  
 וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א  
 וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א וינ"א

בחזרה מהארץ הארורה ארץ אשכנז לסלאוואקאי שם שמעתי שהגאווה"צ בעל שו"ת משנה שכיר איננו זצ"ל ה"ד.  
 יותר אין בידי לכתוב, ובברכת כוח"ט לאלתר בספרן של צדיקים לחיים טובים ארוכים ומתוקים אסיים בידידות

משה שטערן אב"ד דעברעצין יצ"ו

## עוללות

### לעלה 16 - רבי נחום בנימין קאליש

הנני בזה להוסיף פרטים על רבי נחום בנימין קאליש ממונקאטש [הנזכר שם במאמר על חתנו רבי גדלי' קליין] שעלה בידי לדלות ממסמכים הממשלתיים.

בנו הילד לייביש נולד במונקאטש כ"ז שבט תרכ"ט. הסנדק היה ר' שמואל קאליש.

אצל בנו ר' בנציון היה הסנדק ר' משה קאליש, ואצל בנו הילד אברהם היה הסנדק ר' אברהם קאליש.

בלידת הבן לייביש (שנולד כאמור בשנת תרכ"ט) נרשם שנולד בבית מספר 427 ולידת שאר צאצאיו (מהשנים תרל"ב, תרל"ד ותרל"ו) נרשם שנולדו בבית מספר

191

בהשנים תרכ"ג ותרכ"ה מוצאים שבבית מספר 427 התגורר רבי דוד קאליש וזוגתו יכט לבית הערשקאוויטש. וכנראה שרבי נחום בנימין ורבי דוד היו אחים.

בהמסמכים מוצאים גם רישום הנישואין ביום י"ג ניסן תרכ"ד של רבי אברהם קאליש (שנולד בעיר Seleszto בשנת תר"ב) בן רבי משה אלעזר וזוגתו שרה המתגוררים בבית מספר 29 עב"ג פייגא קאליש (שנולדה בעיר מונקאטש בשנת תר"ו) בת רבי בערקא וזוגתו גיטצא המתגוררים בבית מספר 442. (היות שמצויין שהורי הכלה הוא רב, ולכן יש לשער שהכוונה על הרה"ג ר' משולם דוב קאליש דומ"ץ במונקאטש). העדים הם ר' אלעזר הערשקאוויטש ור' מענדל וואלף קראהן, סידור קידושין ע"י רבי בערקא קאליש.

גם נרשם לידת בתם חיה שרה ביום י"ב שבט תרכ"ה. מתגוררים בבית מספר 442.

וכן מוצאים רישום הנישואין ביום י' תמוז תרכ"ה של רבי מרדכי קאליש (שנולד בעיר מונקאטש בשנת תר"ד) בן רבי משה אלעזר וזוגתו חיה שרה המתגוררים בבית מספר 29 עב"ג יענטא האניג (שנולדה בעיר מונקאטש בשנת תר"ז) בת רבי אהרן ברוך וזוגתו שרה המתגוררים בבית מספר 810. העדים הם ר' מענדל פוקס ור' חיים הויזמאן, סידור קידושין ע"י רבי בערקא קאליש.

בספר כבוד חכמים שנדפס ע"י הרה"ג ר' צבי אלימלך קאליש ז"ל ממונקאטש מפרט את יחוסו: צבי אלימלך קאליש בלא"א מו"ר הרה"ח יו"ש וכו' מוה"ר חיים, בן הרבני החסיד מו"ה דוד, בן הרבני החסיד הגביר האדיר המפורסם מו"ה ר' משה אלעזר, בן הרב הגאון מו"ה אריה ליבש ראב"ד דק"ק מונקאטש זללה"ה.

באחד המכתבים שכתב רצ"א קאליש לבני משפחתו הוא כותב על יחוס המשפחה: "בימי חורפי אמר לי העילוי הגאון המפורסם גדול בישראל מוה"ר חיים דוב גרוס (שהי' נקרא בפי כל העילוי מפעטריווא זצ"ל) שהי' מומחה ובקי גדול בסדר יוחסין

של כל המשפחות, והי' כמה פעמים מזכיר לי יחוס משפחתינו עד הגאון בעל תוספות יו"ט זצ"ל, וילדות היתה בי שלא הקשבתי ולא קבעתי בזכרוני דור ודור לאפרשתא סדר השתלשלות היוחס עד זקני הרב הגאון מוה"ר לייבוש ז"ל שהי' דיין וראב"ד של העיר מונקאטש בימי הגאון הגדול ר' פישל זצ"ל, רק זאת זכור אזכור שהשתלשלות משפחתינו הוא מבת הגאון בעל תויו"ט ושמה היתה רבקה, יותר לא נשאר בזכרוני".

ראוי לציין שבספר "תמכין דאורייתא" שכתב הרה"ק בעל בני יששכר זצוק"ל בשנת תקפ"ח בערך, מוזכר רבי יהודה ליביש ובנו רבי משה אלעזר, וכנראה שהכוונה על רבי לייבש קאליש. וז"ל: וזאת ליהודה הוא ניהו הרבני המופלג היקר המפורסים כ"ש מהו' יהודה ליביש בן מהו' שמואל, אשר נשאו לבו ונדבה רוחו להיות נמנה לדבר מצוה כאחד מן בני החבורה הנ"ל, ובכן עתירתנו לפני הש"י שמע ד' בקול יהודה ידיו רב לו בברכת ד' היא תעשיר, ובנים וב"ב עוסקים בתורה ובמצות עד עולם, ויזכה לשמוח בשמחה של מצוה בעת אשר יוסיף ד' שנית ידו לקבוץ שאר עמו מאשור וממצרים ומאיי הים אמן. אחריו החזיק בנו הרבני המופלא היקר מהו' משה אלעזר נ"י להיות נמנה לדבר מצוה כאחד מן בני החבורה, ובכן היא רעוא לפני היודע תעלומות יזכה לראות בנים ובנות, וילמדהו דעת ודרך תבונות ויזכה לחזות בנועם אור יקרות ירושלים הבנוי' כעיר שחבורה לה יחדיו ברוממות ב"ב אמן.

\*

לסיכום עולה שכך הוא סדר היחס של רבי נחום בנימין קאליש:

רבי נחום בנימין קאליש. נולד בשנת תקצ"ח. נפטר במונקאטש ט' אייר תרמ"א. – זוגתו מ' הינדא לבית האלפערט.

בן רבי משה אלעזר קאליש. [נולד בשנת תק"ע בערך (כי מוזכר כבר בתקנות תמכין דאורייתא)]. כנראה בשנת תרל"ד עוד היה בחיים והוא היה הסנדק של ר' בנציון בן רבי נחום בנימין קאליש]. – זוגתו מ' חיה שרה [בשנת תרכ"ג כבר לא היתה בין החיים, שאז נולד חיה שרה בת רבי דוד קאליש]. בניו: רבי נחום בנימין, רבי דוד, רבי אברהם, ורבי מרדכי.

בן רבי לייבש קאליש ראב"ד מונקאטש (בעת שכיהן שם ברבנות רבי אפרים פישל הורוויץ בין השנים תר"ג - תרכ"א). [כנראה שנולד בשנת תק"נ בערך, כי בנו רבי משה אלעזר כבר היה כבן כ' בשנת תקפ"ח].

בן רבי שמואל

מגזע מרת רבקה בת רבינו בעל תוספות יום טוב

שמואל חיים יעקב גרובער - שיכון סקווירא נ"י.

## לעלה 15 – רבי הערש באטורער [ווייס] וצאצאיו

בעלה מס' 15 כתב הרב יוסף רייכמאן על זקנו ר' אליהו רייכמאן מבאטור חתנו של זקני רבי הערש באטורער. הנני להוסיף פרטים חשובים על משפחה זו.

הנה על רבי הערש באטורער חתנו של הרה"ק ר' שאול מקאליב לא נודע כמעט דבר, הוא נזכר ע"י נכדיו (הקדמת "שו"ת חמדת שאול" ועוד) בשם זה בלבד.

והנה בצילום הנצחה שהובא שם כותב נכדו הג"ר צבי רייכמאן ששמו הוא ישראל צבי. מלבד זאת כפי העולה באופן ברור מרישומי לידות ונישואין של צאצאיו, היה שם המשפחה שלו "וייס". א"כ נודע לנו שמו המלא "רבי ישראל צבי וייס".

מצאצאיו ידועים שלוש בנותיו, ואלו הן:

בתו מרת שבע אשת הר"ר ישראל משה הלוי (ב"ר אליעזר צבי) מאנדל מניר באטור (על מצבתו כתוב שם המשפחה המקורי "הורוויץ"). מצאצאיו ידועים שני בניו רבי ישי ממאד – אייזנשטאט – טעגלאש, ור' צבי מניר באטור [נזכר בעלי זכרון עלה 16 עמ' עה]. והנה במפקד תר"ח מופיע בניר באטור ישראל מאנדל בן 30 יליד ניר באטור. זוגתו שרה לבית וייס בת 26 ילידת באלקאני. הילדים: שימון, בן 6. פאני, בת 4. Natz 4. יוזעף בן 2. האני, בת 3 חודשים. כנראה שזוהי משפחת ר' ישראל משה דנן, שכן ברישומי לידות בניר באטור מופיע בשנת 1853 לידת שאמואל בן מוזס מאנדל ושרי וייס, ולכן נראה ש"ישראל משה" מאנדל הוא שהיה נשוי ל"שרי וייס".

בתו מרת צביה אשת הג"ר מרדכי רוזנברג אב"ד ניר באטור וטערצאל, ובזוו"ש אשת הרה"ק ר' נפתלי הירצקא מראצפערט. במפקד תרכ"ט בטערצאל מופיע: מרטון רוזנברג יליד 839 (זה כנראה טעות שהרי נפטר בתרל"ה בן מ"ג שנה) וזוגתו צילי לבית וייס ילידת 836. ילדים: איגנץ, יליד 859 (כנראה "יצחק" ע"ש אביו, או שזהו בנו רבי מנשה דב זאפיר מקאשוי). שרי, ילידת 857, כנראה שהיא בתו מרת שיינדל אשת רבי מרדכי טאבאק מסלאטפינא, נולד להם בן בשנת תרנ"ג בשם יצחק יהודה. הרמן, יליד 861 [הוא בנו הג"ר צבי רוזנברג מניר באטור ואח"כ בבואפעסט]. אוי, ילידת 864, היא בתו מרת שבע אשת רבי בנימין פריימאן. שאמואל, יליד 866 [הוא הג"ר שאול רוזנברג אב"ד ראצפערט]. ליזי, ילידת 869, היא בתו מרת ליבא [רחל?] אשת בן דודה הר"ר שאול רייכמאן, ראה עליהם להלן. מ"ש בס' "עולמי" שבעלה היה ר' רפאל הוא טעות.

בתו מרת "ליבא רחל" ילידת תקצ"ח לערך. נישאה בשנת תרי"ח לר' אליהו רייכמאן [לפי רישום הנישואין היה בן 29]. ילדיהם: 1. אסתר, ילידת תרי"ט. נישאה בשנת תרל"ז לר' שלום לוסטגי יליד דערזש בשנת תרי"ב. (ילדיהם: אליהו, יליד תרל"ח. Zseni ילידת 879. זלי, ילידת 882. ברטה, ילידת תרמ"ד. פולעפ, יליד 885. שאנדור,

יליד תרמ"ז. מרדכי, יליד תרמ"ט. ישראל משה, יליד תר"נ. טרזיה, ילידת תרנ"ב. 2. הענשא, ילידת 860. 3. הג"ר צבי רייכמאן אב"ד נאדי אידא יליד 860. 4. ר' דוד מבעלעד, יליד תרכ"ב. 5. ר' שאול יליד תרכ"ו. נשא בשנת 889 את זוגתו מרת ליבא בת דודו רבי מרדכי רוזנברג. בניו התאומים אליהו והירש נולדו במאקאווא בשנת תרנ"ב, ובנו מרטון נולד בשנת 894 בניר באטור.

שמחה בונם יוסף סיימון - בני ברק

לעלה 16 – רבי יהודה ברוך בלויא, ועוד

בעלה 5 מובא צילום מכת"ק הגה"ק מצאנז ז"ע, הנה המכתב כבר נדפס ב"האהל" (שנה ו' חוברת א-ב כסליו תש"ך), ומשם ב"ילקוט אגרות קודש" (מכתב פ"ד) עם כמה הערות, יעו"ש.

בעלה 15 עמ' ס"ב נמצא צילום שער ספר "שמלה חדשה - תבואות שור" בחתימות 'רבי חיים אלטר זוסמאן מנאנאש' [חמיו של הדיין רבי צבי גראסמאן מוואמוש-פיערטש], עם עוד כמה חתימות ממשפחה זו. - ובכן חתימה אחת היא: 'לה"ר הק' שמואל יעקב בן מוה"ר משה שמעון זצ"ל אבד"ק דיורע', וכן חתימתו: 'שמואל יעקב ראטה שו"ב דק"ק קליין-ווארדיין', ה"ה מח"ס דברי ש"ר, ש"ר חדש, נזר ש"ר, שיר ידידות, שהיה ג"כ חתן רבי חיים אלטר הנ"ל [שהי' חתן הגה"ק בעל אפסי ארץ מנאנאש ז"ע], עי' בספריו הנ"ל.

בעלה 16 (עמ' כב-כג) מובא הסכמה לר' מאיר כהן ז"ל שהוא מוחזק להיות אחד משומרי העיר בצפת, ומזכרים שמה בין שאר החתימות, חתימותיהם של אב ובנו: חתימת ידו של 'הק' יהודא ברוך בלויא', ומתחתיו חותמו: 'יהודא ברוך בלויא במו"ה נתן ז"ל מזז"ב [=מזיבענבערגן] בעה"ק צפת"ו', וכן בלועזית: J.B. BLAU VON 7.BURGEN. SAFFED [=תירגום: י.ב. בלויא מ'זיבענבערגן. צפת] ולצידו חתימת ידו של בנו "נפתלי בלאוי".

שניהם מזכרים בספר "גדולת מרדכי" (אינטערדאם, ברוקלין נ"י תשנ"ג), (א) במכתבו של הגה"ק רבי מנחם מנדל פאנעט אבד"ק דעעש ז"ע מח"ס מעגלי צדק וש"ס (מכתב מ"א, נכתב בער"ה שנת תר"ל) וז"ל: "זו"ז אודות האגרת מתימן הנה אגרת זה שלחו "ר' נפתלי במהו' יודא ברוך" וכו'. (ב) וכן שם (מכתב נ"ז) ב"מכתב הגביר הצדיק ראש בניי בעיר לבוב יצ"ר", רבי יעקב נפתלי הירץ בערנשטיין זצ"ל, (נכתב "יום ג' די' מרחשוון", וצויין שמה שר' יעקב נפתלי נפטר ביום א' שבט תרל"ג), בא"ד כתב: אשר דרש לשלוח "למוהר"ר נפתלי במוהר"ר יהודא ברוך מזיבענבערגען", (ראה צילום המכתב בעמ' ע"א); (ג) ועוד שם (מכתב ס"א) "מכתב בחת"י חבורת יראי ה' אשר בעיה"ק צפת תובב"א בברכות מאליפות לרגל שמחת נישואי נכדו הגה"צ בעל בני שמעי' מקערעסטור זצ"ל" (מיום כ"א סיון תרס"ב), ובין



החתימות: "הק' נפתלי בהרב ר' יהודא ברוך זללה"ה" (ועיי"ש בעמ' ע"ו צילום המכתב).

רבי יהודא ברוך נזכר שמה עוד ב' פעמים, (א) מכתב ל', במכתב מהגה"ק בעל מעגלי צדק הנ"ל, בא"ד: וכהיום הגיעני אגרת מידידינו "מהו' יודא ברוך נ"י"; (ב) מכתב ל"ב, מהגה"ק הנ"ל, בשולי המכתב: גם להודיע כי ציצת מגיע עוד למעכ"ת נ"י כפי האגרת שהגיעני "ממהו' יודא ברוך נ"י".

כמו"כ מוזכר שמו בקובץ נחלת צבי (קובץ ט' עמ' צ"א) במכתב מהגה"ק רבי משה פאנעט מדעעש ז"ע, מ"יום ג' לסדר קרח תרנ"ג: החיים והשלום וכל טוב סלה לכבוד אהובי ידידי ה"ה הרבנים הגדולים המופלגים בתורה וביראה החסידים המפורסמים רודפי צדקה וחסד כל הימים וכו' כש"ת "מו"ה יהודא ברוך בלאו נ"י" וכו' (ראה שם צילום המכתב). גם מוזכרים בשמות החותמים שבסו"ס שו"ת אבני צדק להגה"ק הנ"ל.

והנה בספר "מניחות יהודה" (לזקיני הרה"ח רבי יהודה קאין זצ"ל, נדפס לראשונה בשנת תרפ"ו) מזכירו בהקדמתו בזה"ל, "אספרה עוד חסדי ה' והשגחתו הנפלאה על אחותי שהיתה לי מ"אב" [=רבי שמעון קאין ז"ל מהכפר 'פראטא' שבמחוז קלויזענבורג] (אמו נפטרה בשנת תרל"ג ובשנה שלאחריה נשא אשה בשנית) ונתיתמה ר"ל כבת ג' שנים מאביה (שנת תרל"ט בערך, לפי דברי זקיני בתחילת הקדמתו שמה) ומאמה, שמה היה "שינדל" ע"ה, ובעזר אבי היתומים והגומל חסדים טובים נתגדלה בבית "גיסת אבי" ז"ל (כנראה מזיור"ש), (גיסתי) [גיסתו] הנ"ל הצדיקת והצנועה תנצב"ה, מרת "גיטל", היתה אחות גיסו של אבי ה"ה החסיד מו"ה יהודא ברוך בלוי, שנסע במסירות נפש לעיה"ק צפת תב"ב.

נמצא שרבי שמעון קאין הנ"ל, נשא בשנית את האשה בת "רבי נתן" (לפי חותם הנ"ל) אבי רבי יהודא ברוך בלוי הנ"ל, אולי יש בידיעת אחד מהקוראים פרטים אודות רבי נתן זה, היכן הי' מקום מגורו וכו', וכן עוד פרטים אודות רבי יהודה ברוך, ואודות משפחתם?

בן ציון גרינפעלד - ברוקלין נ"י

לעלה 16 - רבי צבי מאנדל ומשפחת זארגער

בשלהי עמוד עה, מוזכר רבי הרשל מאנדל ז"ל מנירבאטיר, וכתוב שנלב"ע כ תשרי, ללא ציון שנת פטירתו. מצו"ב צילום ממצבתו, שמצאתי בבית החיים דשם. בו כתוב שנלב"ע ביום שמחת תורה, שהוא כ"ב תשרי תרצ"ז.

מעניין להעתיק מהנאמר על מצבתו: פ"נ / אדם יקר / ועל פי צוואתו / שלא לכתוב על מציבתו רק / כי הסתופף בצל צדיקי הדור / ובפרט בצל הרבנים / הצדיקים



מבעלז זצל"ה זי"ע / מו"ה צבי / בן מו"ה ישראל משה הלוי ז"ל / מאנדעל / נפטר ביום שמחת תורה תרצ"ז לפ"ק / תנצבה.

עוד מצאתי בס"ד בביה"ח זו בהשגחה פרטית, מצבתו של חו"ז, הרה"ח רבי אברהם זורגער ז"ל, שרציתי בכלל לחפש בקליינווארדיין, מקום מגוריו. ולנירבאטיר באתי לחפש זקיני מצד אחר לגמרי, מצד אאמו"ר הרה"ח שליט"א. שעדיין לא זכיתי למצוא, רבי אלעזר ליפא פעלבעמאן וזוגתו מרת דינה ע"ה, הורי הגעוויצער רב צוק"ל רבי משה שמואל, [שמנו"כ בנאג' געוויץ], שגרו בניר באטיר, [על פי מסמכי לידה שמצאתי של זקיני הגעוויצער רב צ"ל, ושל אחותו שרה ע"ה, שנולדו בנירבאטיר], כבר הייתי שם פעמיים לחפש אותם, והחלק הישן של בית החיים הוא מגודל וקשה מאוד

לראות שם דבר. וניסינו לעבור על כל המצבות להוריד העצים והשיחים עד שגילינו השם שעל המצבה. ולע"ע לא זכינו למוצאם. אך כאמור, תוך כדי החיפוש, מצאתי בס"ד מצבות הנ"ל, בחלק החדש יותר של בית החיים דשם.

רבי אברהם זורגער ז"ל, היה אדם חשוב מאוד, ונאמר על מצבתו שהיה 'בקי בנגלה ובנסתר', ושהיה מתפלל ועובד השם יתברך במסירות נפש. עוד נאמר אל המצבה שהיה 'ראש חסידים', ולע"ע איני יודע הכוונה. גם ידוע במשפחה שהיה נוסע לרבותינו הקדושים מבעלזא זי"ע, ועל מצבתו נאמר ש'רוב ימיו הסתופף בצל כנפי צדיקים'.

וזה נוסח מצבתו: פ"ט / איש יקר ראש חסידים המושלמים / בקי בנגלה ובנסתר





במרכז התמונה נראה זקינו ר' משה זארגער משוחח עם ה'יגד יעקב' מפאפא על רקע ביהמ"ד דפאפא - נראים עוד מימין לשמאל: השני (מאחור) ר' זלמן הופמן נ"י. מאחורי ר' משה, ש"ב ר' חיים מאיר פריעד. הילד (קיצוני משמאל) ר' חיים לייב רוזנפלד

כאחד מהמפורסמים / רוב ימיו הסתופף בצל כנפי צדיקים / התפלה והעבודה במס"נ אצלו נדברים / מאוד מאוד הוי שפל רוח בו מקוימים / ה"ה הרבני החסיד המפורסים מו"ה / אברהם זארגער / בן מו"ה משה ז"ל / נפטר בש"ט בן עג שנים / יז תמוז תרפ"ד / תנצב"ה.

רבי אברהם היה פעמיים זקינינו, כי בנו ובתו השתדכו ביניהם: בנו רבי משה זארגער ה"ד אבי רבי מאיר אהרן ז"ל, חמיו

של להבדלחט"א מו"ח הרה"ח מנחם יודא פריעד ה"ו. ובתו מרת יהודית ה"ד אשת רבי חיים דוד לאקס ז"ל, אמה של הסבתא מרת רייזל ע"ה אשת רבי מאיר אהרן ז"ל

זוגתו של רבי אברהם, מרת שרה ע"ה בת רבי צבי אריה ומרת טאלצע שטארק, נלב"ע טז חשון תרפא ומנו"כ בקליינווארדיין. יום לפני היארצייט שלה, ביום טו

חשון דהאי שתא, היו כמה מידידי בקליינווארדיין, [מהקבוצה שנסענו להקמת מצבות חדשות לזקינינו ממשפחת פריעד שמצאתי בס"ד בטיסאליק], וראו שהגויס מובילים מצבה חדשה, עבור מרת שרה זארגער ע"ה. [לע"ע עדיין איני יודע מי סידר את זה].

תמונת מצבת מרת שרה, קיבלתי מהרה"ח רבי יעקב יואל מייזלס ה"ו, מ'מי קדם' ותשוח"ח לו. על מצבתה נחרט: פ' נ' / אשה החשובה והצנועה / ... / אשה תורה ויראה / מרת שרה בת / מו"ה צבי אריה / ואשת מו"ה אברהם זארגער / נפטרה טז מרחשון שנת תרפא / תנצב"ה.

יעקב יהושע בוים - קרית בעלזא ירושת"ו



לעלה 13 – רבי ישראל יהודה מיטעלמאן

ראה בעלה 13 (עמ' סז). וכן בעלה 15 עמ' סז) אודות הדיין מאונגוואר רבי ישראל יהודה מיטעלמאן שלפי הידיעות היה מוצאו מברעזנא. יש לציין מה שמצאתי שבין החותמים על הדפסת מסכת חולין מן תלמוד בבלי - דפוס לעמבערג (לבוב) תרכ"ז נמצאים שני חתימות של "ישראל יודא מיטעלמאן" הראשון בעיר אונגוואר והשני בעיר ברעזענא, ונראה שבאותו זמן חיו ב' אנשים (קרובים) אחד באונגוואר ואחד בברעזנא עם אותו השם.

סרס מוה יסני לאמרי סטאליסליח	סרס מוה יסני לאמרי סטאליסליח
סנאון רייסיני מאיר ספירא אכיר	סנאון רייסיני מאיר ספירא אכיר
ססארסקוב	ססארסקוב
יסקב אונגאר	יסקב אונגאר
סרס ר' יסקב נעסס	סרס ר' יסקב נעסס
יסקב יסילא לאנרי	יסקב יסילא לאנרי
יסרל אקערמאן	יסרל אקערמאן
יסרל ליב כערנידא	יסרל ליב כערנידא
יסרל יודא מיטלמאן	יסרל יודא מיטלמאן
יסרל יודא	יסרל יודא
יסרל גרינפעלד	יסרל גרינפעלד
יסרל יאקבאוויטס	יסרל יאקבאוויטס
יוסף שיין	יוסף שיין

יואל הירש - קרית יואל נ.י.

לעלה 12 - רבי צבי ווייס מסעמיהאלי

טעות לעולם חוזר! בנוגע להמאמר שכתבתי על זקני הדיין מוואמוש-פירטש, הזכרתי שם בעמ' כט, שד"ז (חתנו של ר' חיים אלטר זיסמאן) ר' צבי הערש ווייס ש"ב בסעמיהאלי וזוגתו נהרגו עקדה"ש. והעירני אחד מחשובי נכדי ר' הערש ווייס הנ"ל, שר' הערש נפטר ד' תמוז תש"א, וזוגתו מרת שרה נפטרה א' דר"ח תמוז [ל' סיון] תש"ב, ומנוחתם כבוד בסעמיהאלי. רצוף כאן



תמונות מהמציבות בסעמיהאלי.

יעקב יצחק אייזיק כהנא - מאנסי נ.י.

לעלה 16 – רבי שמואל וויילער

הנני בזה למלא בקשתו של הרב שמחה בונם יוסף סיימון נ"י מבני ברק, בעלה 16 עמ' עד, להוסיף מידע אודות הרב ר' שמואל וויילער ז"ל מק"ק ה' מאד יצ"ו. הוא היה מלמד בת"ת דעיר מאד, וזקני הגה"ק בעל בית נפתלי אבד"ק מאד זצ"ל היה תלמידו כמו שכתוב בספר תולדות גאוני הגר (רבני מאד) דף לא אות י"ג, בתולדותיו של זקני הנ"ל: "עוד כאשר היה בן ט' שנים ולמד אצל הרבני המופלג בתו"י, חכם וסופר, אשכול הכופר, מו"ה שמואל וויילער ז"ל הי' שגור בפיו מסכת נדרים עפ"י הר"ן עד פרק השותפין". ובספר נפתלי שבע רצון דף מג (ומשם



בתולדות בית נפתלי דף סא) כותב הג"מ חיים ליב טייטלבוים זצ"ל אבד"ק פוטנאק, וז"ל: "אהבה העזה שהיו בינו [הבית נפתלי] ובין אאמ"ו הרב החר"ף עצום [ר' דוד יצחק] ז"ל בימי עלומיהם היו חברים למדו יחדיו בבית הספר אצל הרבני המושלם מו"ה שמואל וויילער ז"ל שהי' מפורסם מקסת הסופר אשר במתניו ומשלימותו בלשונו הקדושה. הוא גם יסד להם יסוד אל הכתב והלשון במכתב עוז חביון ומיטב הגיון".

הר"ר שמואל היה גם מזכיר הקהלה דק"ק מאד, כמ"ש בשלהי ספר אילה שלוחה וכתבי הר"ן דף קמו: "טבלאות הי' שם כתובים בידי אמון מהרב היחסן החכם השלם ר' שמואל וויילער ז"ל ששימש רבות בשנים בתור מזכיר הקהלה". ומוזכר גם בפנקס דחברא קדישא נר למאור דק"ק מאד יצ"ו: "עלה ונתעלה להיות כאחד מבני החברא נר תמיד הרבני המופלג מו"ה שמואל וויילער".

וראה בס' תולדות בית נפתלי דף קצ, תעודת חבר שנתן זקני הבית נפתלי לנכדו של ר' שמואל, וז"ל בתחילתו: "בחירי רצתה נפשי המופלג ... כ"ה ישראל משה נ"י בהרבני מו"ה ישי סג"ל מאנדל נ"י מפה, שדר עתה בעדענבורג, וחוסר מצד אמו מגזע תרשישים, שאבי אמו אלופי המנוח הר' שמואל וויילער ז"ל מפה הי' בנו של הא' שרל ע"ה אחותו של הגאון הר' עקיבא איגר ז"ל מפוזנא, ונכד להגאון בעל משנת דרע"ק הראשון ז"ל מפרעסבורג, שלמד אצלי בבית מדרשינו זה עידן עדנים...". - ובבית נפתלי עה"ת פ' נצבים נדפס הספד שנשא זקני זצ"ל "על הרבני המופלג בתו"י מו' שמואל וויילער ז"ל במאדע, ביום א' דסליחות תרמ"ז".

**נפתלי עהרענרייך הרב ממאד - ברוקלין**

#### **לעלה 14 - משפחת גרינוולד בסאנטוב**

בעלה 14 סיפרתי על קשרי משפחתי עם קהילת סאנטוב. בסוף הדברים שיתפתי את הקוראים הנכבדים בשאלה לגבי מרת שיינדל גרינוולד, לבית גרינפלד, שעל מצבתה נכתב שהיא נכדת הה"צ בעל מגן שאול ז"ע - הוא ניהו רבי שאול גרינפלד מליטשיק זצ"ל, אך לא ידוע לי בדיוק איך היא נכדתו או נינתו [אגב, שכחתי לציין שקבלתי את תמונת מצבתה ומצבת בעלה מרבי דובעריש וועבער שליט"א, תשו"ח לו].

אם כי עדיין אין לי ידיעה ברורה בענין, מ"מ יש לענ"ד השערה טובה כיצד בדיוק סדר היחס. כפי שכתבתי, לאביה של שיינדל קראו הרמן גרינפלד. הרמן זה כנראה שם לעז דומה לצבי, ולרבי יצחק בנו של רבי שאול יחזקאל היה בן בשם צבי - כך שנראה ששיינדל גרינוולד היא בתו של ר' צבי ב"ר יצחק ב"ר שאול יחזקאל גרינפלד זצ"ל.

אמנם, גם לרבי נח בנו של רבי שאול יחזקאל היה בן בשם צבי, אך בכל זאת נראה לי כמו שכתבתי, וזאת מהטעמים הבאים:

רבי יצחק היה נשוי למרת אסתר בתם של רבי דוד יהודה ביום ואשתו שיינדל, והיות ואמה של מרת אסתר נקראה שיינדל, לכן יותר נראה ששיינדל גרינוולד היתה בת ר' צבי בנו של רבי יצחק, ונקראה על שם הסבתא רבה שלה [עיין על השמות הנזכרים כאן בספר החשוב מגן בית שאול, שמקיף בצורה יסודית ומפוארת את צאצאי המגן שאול]. כמו כן, לשיינדל גרינוולד היה בן בשם יצחק [=הסבא רבה שלי], שכנראה נקרא על שם הסבא רבה שלו - רבי יצחק ב"ר שאול יחזקאל זצ"ל.

למי מהקוראים שיש מה להוסיף על השערת, אשמח אם יכתוב למערכת הגליון.

אילן גרינוולד - מודיעין-עילית

### על פטירת הרב ממאלצקא

בעתון יידישע פרעססע (וינה) 8 (1921), עמ' 59 מצאתי את הידיעה הבאה: "הרב הראשי וייס-מאלצקא (סלובקיה). - ידיעה מכאיבה עד מאוד מגיעה לפרשבורג השכנה. הרב הראשי וייס, תלמיד ישיבת פרשבורג, נפטר באופן טרגי. היה שבור לחלוטין בעקבות מאבק ממושך וקשה עם מצוקתו האישית בעקבות המלחמה. הרב האומלל והמדוכא מצא את מותו ביער הסמוך. במקרה הזה השתיקה תהיה חטא! מצוקתם הקשה של הרבנים הגרים באזורים הכפריים, זעקתם שאינה נשמעת מתגלות באופן פתאומי בצורה נוראה. אנו צועקים זאת אל תוך עולמם של המאושרים והעשירים בארץ זו ומחוצה לה עד לעבר לים: רב בסלובקיה קרס תחת הנטל הבלתי נסבל של מצוקתו באופן נורא ובלתי נתפס! הוא היה יחיד ביניהם שלא עמד במעמסת החיים, אבל אין הוא היחיד שנשא נטל בלתי נסבל כל כך של צרות! הרבה דאגות והרבה צרות דרות באהלי שם ועבר בסלובקיה, וליותר מגדול אחד בתורה הפך הפסוק בתהילים "לולי תורתך שעשועי כי אז אבדתי בעניי" לחוויה. מי יתן והקרנן המזעזע הזה יפקח את עיניהם של אחינו מקרוב ומרחוק נוכח מצוקתם של אלה הנושאים חיי התרבות היהודית."

ח. ב. מרקוביץ - בני ברק

**בשולי המכתב:** שמו המלא של הרב ממאלצקא, רבי אלחנן ווייס, יליד תר"מ, בנו של רבי יעקב אליעזר ווייס אב"ד זאגרב וחתנו של של רבי יאקב שמואל שלזינגר מפרשבורג. נמנה בין תלמידי ה'שבט סופר' בפרשבורג (נשמת ברישמת התלמידים בספרי החת"ס ותלמידיו).

### לעלה 16 - רבי מיכאל הערמאן

במאמרי שם עמ' ל"א כתבתי בטעות שנפטר בשב"ק פרשת בא י"ב שבט תשכ"ב, והנכון כפי שכתבתי בעלה 9 שנפטר ביום רביעי פרשת בשלח י"ב שבט תשכ"ב.

ברוך פריינד - ירושלים

בנוגע לרבי מיכאל הערמאן, מצאתי כעת מכתב שהוא חתום מטעם כולל שומרי החומות, על מכתבו של כ"ק מרן האדמו"ר מסאסמר זצוק"ל שכתב בהיותו במירון

